

A stylized letter 'B' in white, set within an orange trapezoidal shape. The left side of the orange shape is filled with horizontal white lines.

**ВАТАН
СОВЕТИМУ**

АЛЬМАНАХ ТАТИ

МАХАЧКАЛА 1968

ВАТАН
СОВЕТИМУ

Альманах тати

ДАГЕСТАНСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МАХАЧКАЛА 1968

СЕРНОМЕ

СТИХИГЪО		ИХДИЛОТГЪО	
Сергей Изгияев		Миши Бахшиев	
«Эй Шогьир...»	5	Вохурдеигъо	
«Дестонгъо, дестонгъо...»	5	Э вишегъой Валдай	2Г
Шимшуьн Сафанов		У ухшеш зерембу э Напалеон	22
Эри жэггир	7	Сес довго	23
Мэгъни чупон	7	Редактор гюси бирембу	26
Зоя Семендуева		Суьфдеи урок журналисти	28
Инсонгъо	8	Дегиши	30
Шегъер Ленин	8	Шогьир	32
Дуьл мере э гоф овурди	9	Чуьтам мере э редактори норенбуь- руьтге	34
Сосун Гуршумов		Беньямин Сафанов	
Кук Болгари	10	Вохурдеи	36
Гэмелдан Кукуллуь		У уруси	39
Гъое	11	ПЪЕСАГЪО	
Лазарь Амиров		Узеир Гаджибеков	
Э хотур шивдогъо	12	Лейли ве Меджнун	45
Хая Гилядова		А. Авдалимов, М. Дадашев	
Ме дире хосденуьм	13	Лейла	53
Гъисмет ме	13	Семен Юсуфов	
Евтах Шабает		Жуьфде парусдегъо	74
Гъэлем	14	СТАТЬЯГЪО	
Эльдар Гуршумов		Дабариё Шаулов	
Ватан Гъуьбе	15	Иудаизм	85
Духдер Дербенди	15	Р. Разилова	
Беньямин Сафанов		Жугъоб дореним э пурьсуьшгъой хундегоргъо	95
Хиёр ве бисдончи	16	Манашир Азизов	
Гуьрг ве гъэсел	16	Фикиргъо э товун Ватан	108
Гуьрг бедкор	17		

Ватан советиму.
Махачкала, Дагкнигоиздат, 1968.
1968.
112 стр.

Советская Родина.

На татском языке

Составитель *А. Семендуев*. Редактор *С. Изгияев*.
Художествен. редактор *Е. Омельченко*.
Техн. редактор *М. Ханукаев*. Корректор *М. Ханукаев*.

Сдано в набор 11.XI-1968 г. Подписано в печать 19.XII-1968 г.
Форм. бум. № 2 70×108^{1/16}. Бум. л. 3,5. Печ. л. 7. Усл. печ. л. 9,8. Уч.-изд. л. 7,35.
С04059. Тираж 1000. Цена 28 к.

Дагестанское книжное издательство Управления по печати при Совете Министров
ДАССР, Махачкала, ул. Маркова, 55. Зак. № 915.
Типография им. С. М. Кирова Управления по печати при Совете Министров ДАССР,
Махачкала, ул. Маркова, 51.

СТИХИГЪО
ВЕ МЭГІНИГЪО

Сергей Изгияев

* * *

Эй шогьир, бегем туь жингири—дивоне,
Туь эдей пиш сохде эз асму думоне?

Эз хори те асму туь эдей нуьвуьсде,
Динжире, кейф-хьэзе, туь эйчуь нис хосде?

Туьреш ки е деври, э тегьер гьер инсон.
Бегем лап зиёди эз жун туьш и дестон?

Кимигьо эз гъирогъ дирегор шогьире:
«Уре дерд ве хэёл омбори»,— гуфдире.

Кимигьо сохденуьт э шогьир руьхшенди.
Белкине у шогьир гIэйб юре бурмунди.

Кимигьо сохденуьт э шогьир бэхили.
Эн ужуьр инсонгьо дуьл ишу пэхуьри.

Эй шогьир, туь гьисди рэхьмедуьл, дананде.
Э дестон дуьл туьре э хэлггьо бурмунде.

Гуютгу сад жире лоиггьсуьз беде гоф.
Гьич нибу э гIуьлом, чуьн шогьир бугьо соф.

* * *

Дестонгьо, дестонгьо сер мере сохдейт гиж.
Шогьире э муьвэхь ненуьшди, тегьер биж.

Э тегьер битмиши, бэхд мени шогьире.
Белкине у гьисмет эз деде омори.

Кими вэхд нуьшденуьм ме тэхьно, фикирлуь.
Увэхди ме ухшеш зеренуьм э делуь.

Гогь дуьлшор биренуьм, зеренуьм ме шэгггьэ,
Гогьиге — хьуьршленмиш, гешденуьм ерэггьэ...

Песде ме нуьшденуьм серэггьуз, гьэгьрелуь.
Тор бире чумгьой ме, тегьер дуз — думонлуь.

Ебойге диренуым бур себэхь вокурди,
Думит дуыл эй шогьир шорире оворди.

Э тегьер шэх-шэхэ, фикиргьо рихденуыт.
Ригазгьош э ранг суьрх рач ишуьгь доренуыт.

Увэхди эркине хоригьой вилует
Черх хурдут э пушо рач геймиш э хэлгIэт.

Черх хурдут дуылшоре гIэилгьо гьюлебенд.
Нигьилим, инсонгьо, де угьо винуыт дерд.

Черх хурдут э космос игидгьой тозе девр,
Гьирмизи гIөлеме веберде деш звер.

Руз беруз муьгIуьжуьз бурмунде инсонет,
Жофореш, мэгIниреш пур сохде эшгь муьгьбет.

Черх эдет хурденуыт фикиргьо ченд жире.
Мегьилит э гIуьлом хэлгьгьоре венжире!

Бигьил бу муьгьбет дуыл, чуьн гIэлем, эй дусди!
Э тегьер омборгьо, шогьиреш у гэсди.

Черх хурдут фикиргьо. Уёнмиш бисдорум.
Эз дорун эн дуыл ме мэгIнире восдорум.

Шимшуьн Сафанов

ЭРИ ЖЭГИГИР

Астарегьо гьэргъ не бире
Гуьрдени жэгIэ э тур себэхь.
Дуьл жовони эшгъ пур бире,
Эшгъ пур бире э тозе рэхь.

Шев васали рач серини,
Гуйге гуьлгьош э хов деруьт.
Хундей буьлдуьр чуй ширини!
Бегем э уш бэхилинуьт?

Гьич чум инсон нисд сурои.
Бэхил бире э раче чи.

Туйки, жовон, дусд—бирори,
Жофокеше ветэгъэчи.

Себэхь-себэхь эз сер геми
Хьэрекетлуь тур дешенде.
Те лов бире офтой герми,
ЖэгI дечире, муьнуьк шенде.

Гьинорменде жофой жэгIгир
Овурдени булигьоре.
Нум эн уре сохде вегир,
Хосденим, дусд, хушбэхдире.

МЭГИНИ ЧУПОН

Дусд чулгьоюм э сер догъгьо,
Нум ме Лачин — рачи богъгьо.
Зурнов зере ме гешденуьм,
Гусбендгьоре хорунденуьм.

Припев:

Э сер догъгьо верафденге,
Ватан келе веди бире.
Суймуьргъуш лос поисденге,
Мезрей догъгьо гуьзел бире.

Биё э сер догъгьой Ватан
Веберуьм ме туьре, гуьзел.
Ме мизенуьм рач балабан,
Туйш михуни ширин—гIэсел.

Припев:

Жофой дусди э бэхьс дери,
Эвр эн догъгьош пури мэгIни.
У сес мэгIни эн чупони,
У сес мэгIни жовонини.

Припев:

Зоя Семендуева

ИНСОНГЬО!

Зигьисденим, бейхэбер вэхд giroшде,
Метлебгьоре пэхьни э дуьл сэхд дошде.
Оммо уьлуьм кей омогеш гъэришу,
У рэхьмедуьл эри екиш нибошу.

Энжэгъ увэхд дуьл эн гьемме суздени,
Кейки бивэхд хун жовонгьо рихдени,
Кейки гIэил э гъэл деде хэндуйсьде,
Песде гьердуь эз бомб дуьшме беисде.

Гуьмуьр инсон дураз нисдгеш зиёдте,
Эйчуь уьлуьм шев-руз уре терсунде?
Чуьтам гьони сокит мибу дуьл деде?
ДовгIохогьиш хуьшдению гьисд бенде.

Ме, чуьн деде, эдем хосде, инсонгьо,
Темиз бугу эвр эн хори ве гьово.
Эжигей туп ве виз нолей косодгьо,
Шиновим сес хуше овоз мэгIнигьо.

ШЕГЬЕР ЛЕНИН

Шегьер Ленин — шегьер игид,
Э женггьой туь хэлгъ бу имид.
Велг торихэ ченд вешенди,
Унжо пури гьинорменди.

Эз ёр хэлггьо гьич вэхд нирав
Нуьгьимуьн руз мегъ эн январь.
Сес «Авроре» бисдо эйму
Э женг Октябрь нишонбурму.

Келе довгIой эн Ватани,
Э пушой чум гьисди гьони.
Эз буй барут женггьой гьовхо
Гьелеш темиз нисди гьово.

Гуйге тозе бине нори,
Раче шегьер веромори.
Уш гьисд жофой игиде хэлгъ,
ГӀэлем Ленин доре рач шевгъ.

ДУЪЛ МЕРЕ Э ГОФ ОВУРДИ

МэҀнире э гьечу туь хунди,
Дуьл мереш туь э гоф овурди.
Бируьм ме бейхэбер эз муьгъбет,
Э дуьл меш пэхьни бу у ниет.

Имугьой офдорем э думит,
(Эй энү мере гӀэйб месохит.).
Кими вэхд дуьлпесо биренуьм,
Дусде ме зу дире хосденуьм.

Пенжере лет ю гьисд вокурде.
Дуьл хосде руй э руй вохурде.
Сес мэҀни омоге эз дури,
Мигуюм севгили омори.

Сосун Гуршумов

КУК БОЛГАРИ

Нуьшдебу кук эн болгари
Э сер книг сэхд фикирлуь.
Гуйге унжо эй ю дери,
Гьеме хосде войгегьой дуьл.

У вешенде верэгъ-верэгъ,
Гьер гоф эн вождь мидо гъувот.
Угьо гьисдуьт тегьер ерэгъ
Эй зигьисде хушбэхд, обод.

Эвлод Ленин бу Димитров,
Эй азади желд гъовхобер.
Дуьшменгьоре дори элов
Кук болгари — келе рэхьбер.

Болгария ве Урснет
Гьемишелуьг дусди бесдет.
Тозе тегьер зиндегуни
Вокурденуьт угьо гьони.

ГӀэмелдан Кукуллуь

ГЪОЕ

Эже муьгьбет гужлуь гьисдге,
Э унжо дерд гужлуь мибу.
Э дерд гужлуь бугьо жиге,
Дуьл одоми сенгьи мибу.

Оммо дерьӕгь, хьуьршлуь бире,
Гуьрге хуно зузе зере.
Шаргьой энэ э сер гъое
Оморенуьт, лепуьр зере.

Дерьӕгь шаргьо омбор зенде,
Оморенуьт нубот-нубот.
Оммо гъое, желд поисде,
Сине норе, тегьер жоборд.

Уре хуно одомини,
Четинигьош гьисдуьт шаргьо.
Инсон зурбо довомлуьни,
Сенгьи сохдет уре дердгьо.

Лазарь Амиров

Э ХОТУР ШИВДОГЬО

Поисдем ме эз догъ гьуьндуър,
Хьэрой меш гьисд эз кон эн дуьл:
— Одомигьо, шенит женге,
Муьхькем дорит шолумире!
Одомигьо, гьемин бошит.
Э балегьо хотур гирит!
Хэндеруе ловгьой ишу
Небу ёслуь, небу пешму.
Одомигьо, ники хогьит,
Нике хэёл э дуьл дорит.
Шивдогьойму невинуьт де
Чуь диреймге э девр хуьшде:
Гьэренлугьи, булут тузи,
Нимежунгьо ве кефсуьзи.
Бигьил винуьт гьер вэхд угьо,
Асму очугъ, хубе рузгьо.
Гуьлгьош хушруй — дуьлверовун,
Гьырогъ асму вокуну бур.
Бигьил дануьт балегьойму,
Хьэрекети сохдейм иму.
Хуше рузгьо винуьт гьемме,
Товуш дуьгу гьэлем чуьшме.
Унегуьре ме генеде
Эдем хьэрой сэхд дешенде:
— Одомигьо, чуь гереки..
Эзу женггьо хуби ники.
Хотур гирит э гьэилгьо,
Бошут дуьлшор — хуром угьо.
Э у хотур одомигьо
Миё бошут нике дуьлгьо.
Хуб гушдорит,
 ОДОМИГЬО!
Сэхьиб эн девр,
 ОДОМИГЬО!

Эз зугьун уруси чарунди.
Сергей Изгияев.

МЕ ДИРЕ ХОСДЕНУЪМ...

Ме дире хосденуъм э дуьньёгъ:
Гъемише васал бу ве гуьлгъо.
Ме дире хосденуъм э дуьньёгъ:
Дуьлшор бу гъемише гІэилгъо.

Ме дире хосденуъм э дуьньёгъ:
Сокит бу хьуьршлуье шар дерьёгъ.
Бошугу гьер тараф богъ-бисду,
Чуьгам гьисд гІэзизе Догъисту.

Ме дире хосденуъм э дуьньёгъ:
Э хориш, э асмуш жобордгъо
Эй хэйр хэлгъ бурмунут гьиноргъо,
Э тегьер Гагарин ве чендгъо.

Ме дире хосденуъм э дуьньёгъ:
Дуьлгъо бу фирегъу чен дерьёгъ,
Жофой хэлгъ биёру деш були,
Муьхъкем бу тевесер шолуми.

ГЪИСМЕТ МЕ

Весси, ёр, дуьл мере мепежун.
Пуч месох муьгъбете, ширин жун.
Хубики сохдиге туь бовор,
Кулок нисд муьгъбете туь ди вор.

Белкине екиге туь офдей,
Муьгъбете эй энугуь дошдей.
Оммо дан, меш гьечу эри туь
Муьгъбете дошденуъм э гъэд дуья.

Э кулок пучунде шендигеш,
Э гъэриш лепуьргъо дешендгеш,
Угъошки мидорут муьгъбете,
Гъич нибу пуч сохде гъисмете.

Салгъошки хэберсуьз гирошде,
Ченд шегьер улкере туь гешде,
Эгенер гъисмет ме дериге,
Мегошди э кин ме туь гене.

Евстах Шабает

ГЪЭЛЕМ

Гъэлемэ э дес ме вегуърдем,
Гурунди э тегьер дегь пуде.
Ме четин э когъоз гердундем,
Гофгьоре эй мэгІни ме вихде.

Мезелуь унг гуфди э гуш ме:
Эри туь гъэлем вих е сукте,
Яравуьш, тов дуьгьо, чуьн чуьшме,
Раче гоф э гил гІов эй рихде.

Герек нисд у асант бугьо гоф.
Гъэлем ме бисдогеш гурунте,
Михоюм, гоф дуьл ме бу ю соф,
МэгІниреш рач соху зиѣдте.

Гъэлемэ мигуьруьм ме муьхькем,
Нидануь фурмунде суке кор.
У э гил раче хов нисд бегем,
Фурмуш бошугьо зу эз ѣр?

Эльдар Гуршумов

ВАТАН ГЪУЪБЕ

Ошугъ бирем ме э хок туь.
Туьни мескен эн гІэили.
Дур биремгеш гьони эз туь,
Мере, чуьн ёд, туь нихуни.

Хосденуьм ме савзегегье,
Бегьерлуье богъгьой туьре.
Хосденуьм сэхд у гьуьндуьре,
Сипре муе догъгьой туьре.

Э синей туь буй вешенде,
Шор винирем ме гьер сале.
Э гъужогъ туь вокоширем
Нефес поиз нен васале.

Гьер балай туь шоре дуьли —
Мозолмендим, Ватан Гъуьбе.
Чор тараф богъ ве гуьли —
Гуьлишонлуь, Ватан Гъуьбе.

ДУХДЕР ДЕРБЕНДИ

Туь раче муйгьоре
Э сер герден рихундей.
Э е фегьм сохдеревоз
Эгъуьл мере вирхундей.

П р и п е в:

Биё винуьм руй туьре.
Биё, дуьл э туь бенди.
Биё, ишуьгъ чумгьой ме,
Раче духдер Дербенди.

Мере эз дур винире,
Эйчуь сере гъуз гуьрде?
Хуьшдени туь гоф дорейки:
Эн екиним те муьрде.

Припев:

Менге хуно гъемише
Сифет туь ишуьгъ доре.
Е минутиш ме туьсуьз
Де нидануьм тоб доре.

Припев:

Беньямин Сафанов

ХИЁР ВЕ БИСДОНЧИ

(Б а с н я)

Жовоне хиёр бисдо пэхьни,
Э зир эн велг тох хиёри.
Сэхьиб бисду невинуюгу,
Юре эз тох нечинуёгу.

Чире хиёр чен дес гьечи,
Нисе дире гьич бисдончи
Пэхьни бирей эн хиёре,
Э зир эн велг деригьоре.

Коклуь ве зерд у биренге,
Бисдончишки ю диренге,

Дие уре нисе чире,
Хьэдсуьз герек нисди дие.

Хиёр фикир сохд эй хуьшде:
Гуйге юре кес нис офде,
Пэхьнини ю хубе жире,
Унегуьре нисе чире.

Оммо хиёр нис дануьсде
Эдей хэйрсуьз ю зигьисде.
Ки эз гьисмет вирихдеге,
Эз бэхд хуьшде пэхьни бире.

ГУЬРГ ВЕ ГІЭСЕЛ

(Б а с н я)

Эдембу гуьрг э ов рафде,
Вини оюре гІэсел хурде.
— Эз же омо туьре гІэсел?! —
Гуьрг пуьрсире, бисдо мэхьтел.
— Келе луле э дор дери,
Э унжиге гІэсел пури,—
Сэхд лисире энгуьшдгьоре,
Ою гуьрге жугьоб доре.
Рафдени гуьрг э кин луле,
Нисди хэбер уре гьеле,
ГІэсел унжо тэхьно неде,
Беде гІэнггьош унжиге де.
Э у луле сере доно,

Гье у туьтем зузе вено.
ГІэнггьо юре гезиренге,
ГІэсел хурде чуйтамиге,
Э фикир ю гьич не бире,
Зури вирихд пой вечире.
Эдей рафде, ноле зере,
Сер сифет юш вемасире,
Омбор нифри сохд оюре,
Чуьнки э бэхд фуьрсо юре.
Кутэхь гуюм мэгІэноре,
Эн гьозией темэхькоре:
Ки гьисдиге беде бэхил,
Эн уш мибу ижуьр эхир.

ГУЬРГ — БЕДКОР

(Б а с н я)

Вохурденге э минжи рэхь
Ою, жежуь бисдо хьэрмэхь.
Угьо сохдут меслэхьэти,
Тозе хуне вокурдени.
Ою омбор жофо кеши,

Э эшгъэвоз шохгъо венжи.
Жежуь дезе э дерзегъо,
Кура сохд велговушгъо.
Дире дусде жофшуре,
Хъэивугъойгеш эшгълуь бире,
Э кумеги оморенуьт,
Гьерки е чи овурденуьт.
Э игIэре небу веди
Беденевс—гуьрг, шефдкор—
туьлки.
Бэхиле гуьрг тоб не доре,
Эз пэхъники у оmore,
Вечарунде, вирихдени.
Оммо туьлки винирени.
Эри ою беде хэбер
Овурдени туьлки—хэгьер.
Омбор гъэгъри кеши ою,
Жежуьш могъбул поисдебу.
Дуьбореден вокурд хуне,
Дусдгъо нуьшдуьт дуьлшор гене..
Оммо бедкор, тегьер эн гуьрг
Э и шори жиге негуьрд.

ИХДИЛОТГО

ВОХУРДЕИГЬО
Э ВИШЕГЬОЙ ВАЛДАЙ

Келе торике више бу. Э гъэриш више е шефде-шефде жилгъэле рафде, ме оморум ведироморум э ён гъэзмегьо. Э и гъэзмегьо корсохгьой штаб фронт нен политуправлений фронт дебуьруйт.

Суьфдеи рузгьой май 1942 сал бу. Э и хоригьо, э куьндигьой озереи Селигер нен шегьер Валдай эз довгю сокит бу. Женг берденуьтгьо гъушунгьо эз инжо дур буьруйт. Шинель мере не чемодане норе э више, э ён часовой, ме руьхсет хосдум эри дарафде э гъэзмей начальник отдел кадров политуправление.

— Диройт,— ихдиёр до начальник.

Дироморум, дорум документгьой мере, когъозгьо, комигьореки вегуьрдебуьруьм э Шадринск — военно-политически курсгьо хундебуьруьмгьо шегьер. Начальник, старший батальонный комиссар, нушунд мере, дениши э сифет ме, фегъм сохд когъозгьой мере, песде мугу:

— Ижире кор значит, те довгю э партийни кор дебирейт.— Гене фегъм сохд когъозгьоре, думит сохд.— Эже фуьрсим ишмуре, гьи? Е гъэмеллуе жиге нисди. Биёйт ишму гъеле э резерв поит. Е кем вэхд рэхъэти мегирит. Песде мивиним. Е жиге миофим.

Дие ме гоф не сохдум. Рази бире поисдум э резерв. Э резерв дебуьруйт политработникгьо, комигьоки дениширебуьруйт эри вегуьрде когъозгьошуре, рафде э дивизиягьо, полкгьо. Э гъэрей энугьо дебуьруйт эзунигьо, комигьоки эз суьфдеи рузгьой довгю бирет э фронт, яралуь бире э госпиталь хос бире оморетгьо. Дебуьруйт чуьменигьош, комигьоки гъеле буй гугурт чуьниге нисе дануьсденуьтгьош. Зигъисденбирим иму э хубе оводу бире гъэзмегьо-хоригьо, бунгьо, диворгьошу тозе тэхде, хисиренбирим э зир темизе эдиёлгьо, э вэхдию, се гиле э рузию э столовой рафде чи михурдим, шевгьо кино мивинирим. И келе гъуьндуьре више, э комики оводу сохде оморебуьруйт муьхькеме гъэзмегьо э е чуькле динже шегьерле ухшеш зеренбу. Оммо динжи-сокити фурмундеки бу. Бирден гье ебо шевгьо миоморут самолетгьой немцгьо, э куьндигьойму бомбгьо офдоре лов мибисдорут. Э торики мугуиге асму э зверсер више су гуьрди эдей сухде.

Э куьндигьойму бу шегьер Валдай не станцией рэхь гьовуни. Э сер эн угьо мишендуьт лётчикгьой немцгьо бомбгьоре. Оммо эз пушо, эз лой фронт сес туп шенде оморенбу. Гъушунгьо келе женггьо нисе берденбуьруйт. Э обороне нуьшдебуьруйт. Гъэре бир разведчикгьо мивада-рафдуьт шев э кор хуьшде, десдегьой автоматчикгьо дуь э сер еки мирафдуьт. Гъэрез ки келе наступлениегьош не буге, ёвош-ёвош деди-деди бу, хун эденбу тигьи бире.

Э ижире овхьолет ме тоб недорум, нуьшде поисде э гъэзме. Оморум э ки начальник, мугум:

— Хьовир старший батальонный комиссар, фуьрсит мере э гьер коми полк, дивизия бисдо, э гьержой ишмуре воисд, э гьерчуь гьурлугь бисдо.

Начальник эз зир чум денишире э ме, мугу:

— Эз партийни кор бэгъэй дие чуь вороморе эз дес ишму? Де сенигIэтиге гьисди ми ишмуре?

— Эри,— жугьоб дорум.— Инженер — землеустроителюм ме. Эзу бэгъэй стихигьош нуьвуйсденбуьруьм, пьесагьош э зугьун тати...

— О, ишму чуь гуфдиренит! — Начальник шори сохд,— Э зугьун урусиш нуьвуйсденит?

— Стихигьо нэгI, Оммо...

— Бошгу, бошгу,— бурри гофмере начальник.— Кор офдем эришму. Э фронт иму тозе армия гуьнжунде омори. У армияре газетюш гьисди. Редакторе фуьрсорейм. Секретариш гьисди. Корреспондентгьо вес нис сохденуьт. Унжо мурайт корреспондент мибошит.

И эрме мэхьтеле кор омо.

— Эхи ме э газет гьич кор не сохдем,— гуфдурум ме,— песде инжо довгIои, ме э довгIош суьфделе. Чуьтам муьнуьвуйсуьм ме?

— Гьэйгьу нибу. Хуте мибошит,— мугу начальник.

Э и туьтем э гьэзме диromo е гьуйндуйре мерд, гендуймие муйгьо, ковре чумгьо, э формай капитан:

— Лап хуб бисдо,— мугу начальник.— Ини туьре хьэрмэхьиш бисдо эй рафде, интендант сеимумьн ранг Фибих. Даниил Фибих. Писатель. Эз Маскови юш. Э «Известия» кор сохденбу. Уш эдее гье э у редакция рафде. Эеки мурайт.

Фибих кеши э лойме дуразе дес хуьшдере. Песде дануьсдки ме эз Догьисту оморем, ковре чумгьой энэ э шоре хэнде варафдуьт.

— Мубу гуфдиреки иму куьгьне шинохгьоим,— гуфди Фибих.— Ме э Догьисту бирем, Самурскире дирем. Книгиш нуьвуйсдем «Э догьгой Догьисту».

Песде ме дануьсдуьм, ки Фибих нуьвуйсди омборе книггьо «Апельсиновые гетры» ве диеш. Ме омбор шор бисдорум эри шинох бирей э ижире одомиревоз. Э уревоз э ежиге кор сохдеш лап хуби. Фибихэ дируйруьмки, гоф сохдумки, эз ёрмеш вадарафд, мидануьм ми ме кор сохде э редакция, гIэмели мибошум ми ме военни корреспондент эри бире.

Ме э и хэьлгьо дери, начальник когьозгьоймуре гьул кеши, до э иму.

— Дие бурайт,— мугу у.— Рэхь ишму ник бу.

Э старший батальонный комиссар согь боши гуфдире, ме не Фибих вегуьрдим чигьоймуре, рафдим рэхь имуре.

У УХШЕШ ЗЕРЕНБУ Э НАПАЛЕОН

Иму вебирим э келе грузовой машин. Шофер эденбу гьей сохде зурри-зури. Рэхь эз гьэд келе више бу. Верфгьо хьэл бире, хори малад бире, вогосиренбу э черхгьой машин. Четин бу эри рафде. Машин зурризури рафде, гогь зверо вешенденбу имуре, гогь зофруво фушенденбу. Е ченд гиле ме гьово варафде, э хори машин офдоребуьруьм.

— Сэхд ги хуьшдере,— мугу Фибих. Туь суьфделеи э довгIо?

— Эри.

— Гьэйгьу нибу. Хуте мибоши.

Эз е ченд сэгIэтиге машин овурд, расунд имуре э дигь Лаптево. Инжо, э и дигь поисдебу редакцией газет «Родина зовет». Э гьэд хунелей тэхден, э е гьирогь келе печь уруси, э ён стол нуьшде эденбу макетгьой газета рисовать сохде старший политрук, гиргине сифет, зерде муйгьо.

У бу секретарь эн редакция Смирнов. Э кин эн у, десгьоре э сине воноре, поисдебу е саре, чуккле, лэгъэре мерд, батальонный комиссар.

— Карлов, редактор газет,— гуфди у хуышдере.

Э Карлов денишире, ме гьечу дануьсдуьм, ки э пушойме гьони поисди мэгІлуьмлуье полководец Напалеон Бонапарт. Песде, эз е ченд рузиге бэгъдо, э ме мэгІлуьм бисдо, ки корсохгьой редакция э гІэрей еки Карлове гьемин гьечу Напалеон гуфдиренуьт.

Ме гуфдируьм ки э Карлов кинуьмге, Карлов когъозгьой мере хунде, дануьсд, ки ме те имогьой э редакция кор не сохдем, э довгІюш гьеле суьфделеюм, тозе гъузиле, ловгьой Карлов шефд бисдо, сифет ю тор. Ала-алае чуккле чумгьой ю огъу вечерере хуно бисдо. Эз зир чум э у денишире, ме юхсул бисдорум, дуьлме гурунд бисдо. ГІэьб месохит мере, ме терсиреш терсируьм эз у.

Карлов чумгьоре веберде зверо, э ме денишире, пуьрси:

— Зугъун урусире хуб дануьсде туь?

Суьпуьлме жэгъуьсд. Чутьам гуом ме зугъун урусире хуб дануьсденуьм гуфдире? Гье мидануьсдуьмгеш, гуфдире мубу: хуб дануьсденуьм? Карлов дие гоф не пуьрси. Нушунд мере э сер табаретке, мугу:

— Себэхьмунде зусери гъушунгьой 53 армиейму эдет э наступление рафде. Имишев рэхъэти веги. Себэхьмунде торики-товуши мэхизи, мурай э 266 муьн дивизия.

У лов сохд картей хоригьоре, бурмунд э жеиге 266 дивизия.

— Гьелелуьге бура жиге ги э хуне э кин начальник туь Губарев, когъозгьойтуьре ди э хозчасть эри чи хурде.

— Бошгу,— жугьоб дорум ме.

Дие Карлов э ме не гуфди, чуй биё сохумге ме э дивизия, чуй нуьвуьсуьмге, чутьам расунумге нуьвуьсдегьоре э редакция. Меш ки эгъуьл не сохдум эри пуьрсире. ГІэьбкеш буьруьм. Гъэгъри-гъэзоб эз Губарев не Фибихиш не пуьрсуьруьм. Эз угъош гІэьб оморенбу мере.

Гьечи шеве кечмиш сохде э Лаптево, себэхьмунде зусери вэхуьшдуьм, парталмере вокурдум, тапинжей мере бесдуьм, сумкере эз гъул гировундум, э Фибихэвоз согъбоши гуфдире, э рэхъ офдорум.

СЕС ДОВГІО

Ме эденбуьруьм рафде рэхъ гъэргъэ вишере. Зир пойгьо малад бу. Верфгьо хьэл бире, хок хори э гІововоз гъэриш биребу. Машингьоре эри рэхъ доре э зир черхгьо тоегъигьо дешенде оморебу. Эри пееде рафдегоргьо е чуккле жилгъэле бу. Гьемин и жилгъэлере гуьрде ме эденбуьруьм рафде э лой женг берденбуьруьтгьо гъушунгьо.

Ме эз дигь Лаптево ведироморумгьо, гьово очмиш бу, темиз бу. Эз гІэрей гъуьндуьре доргьо ригазгьой чуйшме гирошденбуьруьт. Е кем вэхд гирошдки э зверсер више булутгьо кура бисдорут, пушой чуйшмере гуьрдуьт. Више торик бисдо.

Э вишеш ки е доне сес не добу. Гьечи лос бу, ки дуьл одоми тенги сохденбу. Оммо и амбар не кеши. Е хэйли рэхъ рафде бэгъдо, шиниренуьм келе сес гром-громе хуно сес тупе-тупгьо. Ме суьфдеи руз буьруьм э довгІю. Уне гуьре шек нис сохденбуьруьм, ки э пушо, э гъушунгьо кура биретгьо жиге артиллеристгьо туп шенде э сер немцгьо, эдее хьозури дире гуфдире эй э наступление рафдей гъушунгьойму.

Ченгъэде ме куьнд биренбуьруьм эз гъушунгьойму, унгъэде сес тупе-туп эденбу гужлуь бире. Песде гье ебо сес тупе-туп сокит бисдо. Эз екемиге бэгъдо э пушорэхьиме машингьо веди бисдорут. Э машингьо вебуьруьт яралуь бире красноармейцгьо, командиргьо. Кими яралуьгьо, суктегьою э пейде эдембуьруьт оморе э лой медсанбат.

Эхириш вишере зеруым гирошд. Ведироморум э очугъэ мейдузи. Чор тараф эн и мейдузи гене више бу. Е кем поисдум э очугъи. Денишируым э ило-уле. Э гъирогъгъой више тупгъо, минометгъо, гьер жире машингъо пур бируйт. Экишу одомигъо. Э миглей очугъэ мейдузи лулегъоре зверо тик гуърде, поисдебуърют зениткагъо самолетгъоре зеренигъо тупгъо. Ме лов сохдум картаре, винуъруым э же миё буге 266 дивизия гене рафдуым рэхьмере. Песде гье ебо терсире, хуьшдере вешендуым. Мере терсунд келе сес тупе-туп. Серме не вадарафд инжо чуй буге— тупчигъойму шенденбуърютге ненге эз лой немцгъо оморе э сер иму лов биренбуърютге снарядгъо. Мере хэбер не бисдо, чуйтам ки буге эз песо мере гьуьл додоре, э хори венгесе, хьэрой дешендге:

— Дегерд! Самолетгъой немцгъо оморет. Гьони бомбагъо мишенуьт. Э хори вогос. Ненге мизенуь мишенуь туьре.

Суйпуьлме мугуиге жэгъуьсд. Вогосирум э хори. Оммо чуйш бисдоге воисд самолетгъоре винуьм. Е кемлей сере чарунде, э гьово денишуьруым. Э зверсер иму хоч верие самолетгъой фашистгъо эденбуърютгешде. Песде е зурбое сес омо, мугуиге мере кар сохд. Бомбагъо офдоре лов биренбуърют эз иму екем дурте. Омбар не кеши бомбежка. Артиллеристгъойму пиш сохдут самолетгъоре. Гене сокит бисдо. Гьемин у мере гьуьл додоре венгеседебугъо мугу:

— Вэхи имогъой!

Ме песово чарусдуьм. Виниренуьм и е келе одомини. Се шпал вери э петлицей шею.

— Туь бегем суьфделеи э довго? — Пуьрси у эз ме.

— Эри.

— Ведини. Э коми часть гьурлугъ сохде туь?

— Ме корреспондентуьм. Э газет «Родина зовет».

— Огъо,— шори сохд командир.— Туь эз армией имунитки. Ме начальник оргинструкторски отделений политотделуьм. Старший батальонный комиссар Егоров. Туь э же рафде?

— Э 266 муьн дивизия.

— Меш унжо эдем рафде. Кеш бурайм.

Э Егоровевоз дуьлме шор бире, оморим э политотдел дивизия.

— Корреспонденте овурдем экишму,— гуфди Егоров, гуърде дес начальник политотделе батальонный комиссар Вдовенкоре.

Вдовенко бу огъиле мерд, фирегье душгъо, жонлуье одоми. У э мигьревуниревоз дес имуре гуьрд, теклиф сохд эри нуьшде, песде мугу:

— Мере гъэйбиш сохдитге, можол корреспондентгъо нисди. Эй газет нуьвуьсде гьичиш нисди. Себэхьмунде сер гуьрдейм наступлениере, дуь километриш пушо не рафдейм. Четини кор. Немцгъо сэхд поисдет, хоригъоре минагъо пур сохдет...

Егоров мугу:

— Чуйтамиш бисдоге, корреспондент биё бурав э полк, вуйнуь э чум хуьшде женге. Е рэхь бирмун дит уре, бурав э полк.

Э полк иму оморим пушой шохьонгум. Ихдиёр вегуърде, дарарафдуьм э гъэзмей командир, белли дорум. Командир полк эденбу э телефон гоф сохде. Мере винире, жугъоб мере вогордунд э сер жумундеиревоз. Дие э лойме не дениши. Гоф сохдей эн у эденбу дураз кешире. Кире буге у эденбу нифри сохде, э сер ки буге эденбу гъэгьр хуьшдере тигъи сохде.

Можол э меревоз гоф сохде небу командир полка. Э ён эн у нуьшдебу е красноармеец — телефонист. У чум зере мере, евошлей мугу: «Коргъой полк иму хуб нисди. Подполковник гьосини...»

Дуьлме гурунд бисдо. Ме эдем дире, ки инжо зиёдинуьм гьелелуьге. Хуьшдере песово доре, вадарафдуьм эз гъэзме. Э више, э ён гъэзме би-

ней бурра дор бу. Нуьшдуьм э сер биней дор. Э келе думут домундум, чуй сохумге.

Руз эденбу варасде. Вишере думон пучундебу, булутгьо шиширебу. Песде чигиш омо эз гьово. Ме дегуьрдуьм э серме плащ-палаткере. Э и сэгIэт эйме гьечу оморенбу ки, э и више ме е тэхное одомиуьм. Вишеш лос. Энжэгь эз песой доргьо гIэре бир сес туп шенде оморенбу. Э иловлей ме буьруьт гене гьээмегьо, одомигьо. Угьоре гьер мерде кор ишу бу. Угьо миоморут, мигирошдуьт эз пушойме, гуйге мере нис дирнуьт. Оммо ме, корреспондент, э полк оморемгьо эри нуьвуьсде, чуйтам женг гирошдеге, нуьшдем тахьноле, э думут, нис дануьсденуьм, чуй сохумге. Э ёрме омо начальник отдел кадров политуправление, песде писатель Фибих, э комиревоз ки э редакция оморем, гьошгьобогьлуье Карлов... Ме э думут деруьм, чуйтам тапшуьрмей редакторе бегьем сохумге. Бирден э ён ме омо поисд е гьундуьре раче мерд, инженер — майор.

— Ишму э ки дениширейт, хьовир? — Пуьрси у.

Ме вэхуьшдуьм, гуфдируьм кинуьмге, эйчуй оморемге инжо. Инженер — майор, сере жумунде, мугу:

— Ижире ихдилот. Э вэхдию не оморейт, хьовир старший политрук. Кор иму ишму гуитгьо хуб нисди. Расди себэхьмунде сер гуьрдейм наступлениере, фашистгьоре эз окопгьошу ведешенде песо шендейм. Оммо зиёди пушово рафде недануьсдейм. Э пушо келе болотагьо — луьхьмегьои, рэхь нисд эй гирошде. Дуьшмеш ки э пушо норет минагьо, э гьэд луьхьмегьош. Эй гирошде минкин нисди. Одомигьойму гьони дегешдет э у, э пушо рафдетгьо жигегьо. Немцгьо эдей гуниле шенде, туп шенде. Шиновусденит? Танкгьо ведешендет э пушо. Ижиреи ихдилот, хьовир.

Инженер гуфдиренбуггьо гофгьо эйме тозе бу. Э тигьэтевоз эденбуьруьм шиновусде гофгьой инженере.

— Чуйтам оmore эйшму, ме бурам э унжо, э пушо? — пуьрсуьруьм ме.

— Ишмуре унжо гьони кор недери. Унжо гьони журналист герек нисди, сапер гереки. Оммо гьеле товуши, дуьшме куьнди, муьвуьнуь. Нигьлуь минагьоре ведешенде. Бигьил торик бу, песде сапергьойму сер муьгуьруьт кор ишуре. Гьелелуьге кешит бурайм э гьээмейме, е пейле чой-чи хурит, герм веройт, форигьэти вегирит. Песде себэхьмунде, наступление сер гуьрденге, немцгьоре пиш сохденге, ме муьнуьвуьсуьм статья эй газет. Бошгу? Дие кешит бурайм.

Инженер — майор хубе одоми бире бебей. Гьуногь севен, мигьреву. Э гьээмей эню оmore, диреним э сер столлей чубугьи котелокгьой герме гIош вери, тухэ чой вери. Красноармеец эдее нун не калбаси венжире. Чи хурде бэгьдо, инженер мугу:

— Ишму, хьовир старший политрук, дегердит э жигейме, хисит. Ме не Алексей эдейме э передовой рафде.

Не дануьсдуьм, чуйтам чум э хов рафдге. Э хьисобевоз сэхд хэсде биребуьруьм эз рэхь оmore, эз гешде. Нешинохэ жигегьо, довгIо, дуьлпе-соигьо. Те себэхь ме ченд гиле хэбер бисдорум.

Себэхьмунде омо келе сес тупе-туп. Шинеле эз кул фушенде, вэхуьшдуьм, вадарафдуьм эз гьээме. Асму кову бу. Эз гIэрей доргьо ригазгьой чуйшме эденбуьруьт гирошде. Э зеверсер више сес сохде-сохде, самолётгьойму оморут.

— Сабантуй сер гуьрд, — гуфди шори-шори инженер — майор, — гьушунгьойму гьони мипескунут э фрицгьо. Кешит э гьээме. Гьони мнуьвуьсуьм эз товун сапергьо, шову игиди бирмундетгьо.

Дуьлме шор бисдо. Тапшуьрмиши редакторе бегьем мисохум, материалгьо миёрум э редакция. Эз е дуь сэгIэтиге статьей инженерере вегуьрде, е хэйли фактгьо нуьвуьсде э блокнот, ме вогошдум э редакция шори-

шори, гуйге келе игиде кор сохдем. Дие мере хэбер небу, чуйтам бирази бире эз ме редактор, гъэгр вечире мундебуге.

РЕДАКТОР ГЮСИ БИРЕБУ

Вогошде э дигь Лаптево оморумки, дие ме редакцияре не офдум. «Чуй биё бу!» — Э думут домундум ме. Э и вэхд э чум ме омо вохурд е корсох политотдел армия.

— Туь нис дануьсде редакцияре чуй бириге? — Пуьрсуйруьм.

— Э више рафди,— жугьоб до у ве песде песово чарусде, десе кешн э лой више.— Дур нисди. Уни э уло. Е километр энжэгь мубу.

Согь боши гуфдире, ме видовусдум э лой више редакцияре эй гешде. Вэхд эденбу гиросде. Шохьонгум бу. Више эденбу торик бире, ме нэхэбереки сес Фибихэ шиновусдумгьо.

— Туь э же рафдей вир бире? Туьре редактор эдей гешде. Э гьеме полкгьо телефон зери.

— Эжеи редактор? — Пуьрсуйруьм ме.

— Уни э у автобус дери.— Фибих бурмунд автобусе, комики э зир луйгегьой доргьо пэхьни биребу.— Э автобус корсохгьой секретариат дебире. Иму эйму эз луйгегьой доргьо шалаш сохдейм. Эйтуьш жиге гьишдейм. Гьеле буре э ки редактор. Песде биё э шалаш.

Рафдуьм э лой автобус, куфдум дер юре.

— Диройт киниге!

— Дарафдуьм, белли дорум. Карлов э секретаревоз гоф сохденбугьо, гоф хуьшдере бурри, дениши э ме руьхшенд кимиси.

— Денишит э и. Омори вир биребугьо герой иму!

Песде вэхуьшд эз сер табуретка, э гъэгревоз дениши э ме.

— Ишму эже биренит гьони, хьовир старший политрук, э фронт ненге э курорт? Материалгьо эжи, статьягьо эжи?

— Овурдем, хьовир старший батальонный комиссар. Гьони сер муьгуьруьм эй нуьвуьсде.

— Овурдей, сер мигири эй нуьвуьсде.— Карлов хэндуьсд келе-келе. — Дуь руз э жеиге гешдей, сеймуьн руз сер мигири эй нуьвуьсде. Баракаллогь!

Хэндей ловгьой эн у вир бисдо. У келе-келе гоф сохд.

— Дануьсде бошит, хьовир старший политрук, газет иму гьеме руз ведироморенигьои. У мунугу гьеле, инжо fronti. Гьеле довго небирекиш газет миё хуб, зурн-зурн соху кор хуьшдере, дилбош бу. Оммо э гъэд довго диеш дилбоште бире воисде. Гьинорменди гереки. Газет э туь денишире поисде нидануь, тейте туь дуь-се руз рафде е заметкеле овурде. Инжо бежид кор сохде гереки.

Ме десгьоре фушенде поисдебуьруьм. Мугуиге э хуьзуьм чарусдебуьруьм. Оммо сифетме г'этош гуьрде, эденбу сухде. Эз зир чум э Смирнов денишире, диренуьм, уре хьэз нисе оморе гофгьой редактор. Э хьисобевоз уре э ме езугь оморенбу. Оммо вэхуьшде э руй редактор поисде г'эйб оморенбу юре.

— Дие бошгу,— екем хомуш бире, мугу Карлов.— Бурайт э шалаш ишму, эки Губарев. Себэхьмунде сэг'эт хьэшди заметкагьоре миди э Губарев.

Василий Губарев бу кадровый командир, у гьеле те довго биреш э армейски газет кор сохденбу. Гьони у начальник ме бу, эн отдел армейская жизнь. У э меревоз хиник гоф сохд. Пуьрси, эже биремге, чуй диремге, чуй овурдемге, чуй дануьсдемге. Ме гьемере ихдилот сохдум, эже буьруьмге, чуйтами овхьолет э фронт гьисдиге. Песде мугум, муь-

нуувуьсуьм гуфдире заресовкеш, гъуьч мисохум гуфдире заметкай инженереш.

— Бошгу,— мугу Губарев.— Дегерд хис, себэхьмунде зу мивэхизи, муьнуувуьси.

Мере хов миомо гъич? Эз дуьл ме ченд жире коргьо эденбу гирошде. Шалаш торик бу. Эз чубугълегьо гъуьч сохде кровать ме тенг бу. Э е лойме дегешдебуьруьт эри хисире Губарев не Денисюк, э е лойге — Фибих не Лапшин. Ме дегешдебуьруьм э сер кемер, чумгьо хьэрзо, эденбуьруьм думут сохде, чуйтам гъуьч сохумге инженер нуувуьсдигьо статьяре, чуйтам нуувуьсуьмге зарисовкеймере. Тейте себэхь бире е ченд бо э буру вадарафдуьм э сес самолетгьо эз сер више рафденбуьруьтгьо гуш дошдум. Кими мэхьэл эз дури сес тупе-тупиш оморенбу.

— Чуйни, хьовир старший политрук, хов нисе оmore? — Пуьрси часовой хов корсохгьой редакцияре гъэреул сохденбугьо.

— Нисе оmore, хьовир. Ховме вирихди.

Себэхьмунде, гьеле Губарев не у хьэрмэхьгьойгейме не ведироморевуьруьт эз шалашгьо, оммо ме дегешдебуьруьм э више, э зир луйгегьой келе дор, эденбуьруьм нуувуьсде статьяре. Пушой э столовой дарафде, чи нашдовире хурде, Губарев хунд ме нуувуьсде чигьоре, гъичиш э ме не гуфдире, видовусд рафд э ки редактор. Ме варасуьруьм шиф нуувуьсдем гуфдире. Дуьл ме гуп-гуп сохд.

Э столовой э ёнме омо нуьшд Фибих.

— Нуувуьсдей? — Пуьрси у.

— Эри, нуувуьсдем.

— Гьери бурмун э ме, винуьм.

— Дорем э начальник.

Фибих сере жунумд.

— Ногьогъ. Уре гьер нуувуьсде чигьо хьэз нисе оmore. Ебо э ме миёсди бурмунде.

Дуьлме гурунд бисдо. Эз бугъоз ме чи не рафд. Повар, гъуьндурь мерд Иван Дедюра, сер столе э темиз сохдеки, мугу:

— Ишму чи бегьем нехурдитки, хьовир старший политрук. Гьечу кор гьэмел ниёв.

Мере ишдогъ не бисдо. Ме дениширебуьруьм, чуй мугуютге Карлов не Губарев, дануьсдебуьруьмгеш ки эз угьо хубе гоф нишиновум гуфдире.

Эз столовой ведироморе бэгъдо, кура бисдорим э летучка. Гьемееки нуьшдебирим э више, э зир доргьо. Э ёнме, э сер савзегей нуьшдебу Фибих. Дуьл ме эденбу вежегьисде. Чуй мугую бу Карлов?

— Гьечи кор гьэмел ниёв, хьовир старший политрук,— гуфди Карлов, э лойме денишире.— Дуь руз полк гешдейт, э сеимуйн руз гьэмели нисдигьо материалгьоре дорейт. Заметкей инженере усол гъуьч сохдейт. Зарисовкешму гъич гьэмели нисди. Иму инжо газет дивори нис ведешенденим, хьовир.

Гофгьой Карлов мере кар сохдуьт. Гушгьойме гьэтош гуьрдуьт. Пушониме тар бисдо. Ме эз гьэйб сере тик гуьрде, э хьэрмэхьгьо нис дениширенбуьруьм. Карлов гене эденбу гуфдире чуй гуфдиренбуге, оммо ме дие ние шиновусденбуьруьм. «Инжо жигейме нисди,— думут сохдум ме.— Э стрелковая рота миёсдум рафде. Эз ме журналист нибу...»

— Гьэйбиш сохдитге, хьовир старший батальонный комиссар, ме гье ебо тозе корсохэ ужире гьэйб нидорум.

Ки гуфди и гофгьоре? Сере тик гуьрдуьм, эз зир чумгьо денишируьм. Заместитель эн редактор, батальонный комиссар Прокофьев.

Уреш езугъ омо э ме. Тейте довгю сер гуьрде Прокофьев э Масков редактор областной газет бири. У руз дире одоми бу. Э ён Прокофьев

нуыше, э ме дениширебууруйт Борис Кремнев, те довго э «Правда» кор сохденбугьо, Пантелеев, куыгъне корсох «Комсомольская правда». Секретарь редакцияш ки кор сохденбу пушоте э «Пионерская правда». Гьелбетте угьоре хуно ме нуувуьсде нис дануьсденбууруым. Угьо нуувуьсдегьореш хунди Карлов, ме нуувуьсдереш, бири Гюси.

— Бошгу,— гуфди эхириш Карлов,— бигьил Губарев шефство вегууруь э сер старший политрук, кумеки соху. Оммо фурмуш сохде герек нисди: инжо курс эн журналисти нисди. Инжо fronti.

Летучка варасде бэгдо Губарев ого. зе, деберд мере э шалаш. Вегуурд заметкаймере, дуборе гьуьч сохд, до э ме, мугу:

— Дебер ди э машинистка машин зенуь.

Губарев эз ме ченд сал чуьклеш буге, гьечи гоф сохденбу, чуьтам келе мерд э Гэилевоз гоф сохденигьоре хуно. Чуьш бисдоге, эйме гурунд оморенбу.

Эз е ченд рузиге бэгдо ме гене рафдуьм э командировка. Наступлений гьушунгьойму э район Селигер гьелелуьге поисдебу. Дивизия, ме э командировка рафдебууруьмгьо, оборона гуурде сэхд поисдебу э позициягьой хуыше. Э газетгьо нуувуьсде миомо э товуней сохде коргьой разведчикгьо, эз товуней игидигьой снайпергьо, солдатгьо не офицергьой дуьшмере зере, венгесденбууруьтгьо, эз товуней миномётчикгьо ве артиллеристгьо, Гэре бир туп шенде позициягьой немцгьоре дор-бодогьун сохденбууруьтгьо, эз товуней группегьой автоматчикгьо. Меш ки э полкгьо, батальонгьо гешде, тапшуьрмей Губарева бегьем сохде, е ченд гиле ижире материалгьо фуьрсоребууруым. Ченд гилегьо э окопгьо нуыше, э красноармейцгьоревоз суьгьбетгьо мигировундум, лекциягьо хунденбууруым. Песде блокноте хэтгьо пур сохде, э редакция вогошденбууруым.

Оммо э редакция оморечи дуьл ме хош нибисдо. Гьетте ме материал нуувуьсде, э Губарев доре, у мухунд, гьошгьою дуллу мибисдо. Е гофиш не гуфдире мегуурд заметкаре, дуборе гьуьч мисохд, юре воисдере хуно, мигьишд э машинка печать зере. Э хьисобмеревоз у эз ме дес вегуурдебу, эри хуыше норебу, ки эз ме журналист ниведиров. Эй хуыше гуфдиребу, ки бигьил кор соху, и материалгьо миёру эз передовой, ме гьуьч мисохум, мидешенуьм э газет.

Гэре-бир э зир кими заметкагьо нум ме мибисдо. Оммо эз ме нуувуьсде гофгьо гьичиш нимунд. Э хундеки заметкагьоре ме э тигьэтевоз мивинууруым, чуьтам Губарев угьоре дуз сохдиге, чуьтам нуувуьсденуьтге дануьсменде журналистгьо Фибих, Прокофьев, Кремнев, Пантелеев... Кими мэхьэл эйме гьечу миомо, ки расдекиш эз ме журналист ниведиров. Ме хуышдере хьозур сохдебууруым эри оmore эки редактор, руьхсет хосде, когьозгьоймере вегуурде, рафде. Мугум, мурам э е батальон, рота, политрук мибошум е небуге е кориге э чуьжош бисдоге э довго. Белки ме рафдеш мирафдуьм, оmore Борис Кремнев э меревоз суьгьбет нисохдге.

СУЬФДЕИ УРОК ЖУРНАЛИСТИ

Е руз летучка варасденге, Кремнев чум зере мере, э гьирогь кеши, мугу:

— Туьре можол гьисдиге, кеш е кем э у лой више бурайм, гердим.

— Бошгу, пой руьхсет вегууруьм эз Губарев.

Кремнев дануьсменде журналист бу. Те довго е кем вэхд э газет «Правда» кор сохдебу. Довго сер гуурденге э окружной военни газет, э Урал. Военни чин Кремнев эз эн ме чуькле бу. Э гуьмуьриш у эз ме чуькле бу.

— Миши,— мугу у,— туь гъэгъри нис бире ме «ишму» не гуфдире туь гуфдиренге?

— НэгI. Гъэгъри эйчуь?

— Ме дануьсденуьм, туь гъэгъри нибоши.

Више сокит бу, сессуьз, серин, герме руз гъеминониш буге. Кремнев, лэгъэре одоми, сиегъ, тэгIди не сохде эденбу оmore э меревоз. Э е дес эн у сухари добу, э е десиге чубугъ. Сухарире э дондуревоз гIэнж мизе, чубугъэ мизе э герден фирегъе чекмей хуьшде. Ехэн шеию хъэрзо бу. Эз зир пилотка веде буьруьт гъир-гъире сиегъе муйгъой ю.

— Туь э гуш меги хирч-хирч сухари гIэнж зереймере,— мугу Борис. — Ме э столовой Дедюра чи не хурдем. Терсиренуьм гIош эрзуьни хурде. Шуйгъэм ме хэреби, калити. Чоре нисди. Биё э сухари не чоевоз э рэхъ бурам гьелелуьге.

Мере езугъ омо э Борис. Мугум, бура хуьшдере э духдир бурмун. Оммо э дуьл эн у гъони е ихдилотиге дебу. Сере тик гуьрде, э сифетме дениши, теклиф сохд нуьшуьм. Э зир келе дор е раче савзегеи бу. Нуьшдим.

— Миши,— мугу Борис.— Мере эз зуревоз воисде э туьревоз гоф сохум. Оммо чуьш бисдоге эхи туь эз ме келеи. Чинтуьш зевери.

— Серме нис вадарафде, и гофгъо эйчуьни туьре? — Мугум эз Кремнев.

— ТэгIди месох.— Жугъоб до у.— Ченд гиле шиновусдем, чуьтам Карлов нубойтуьре хундениге. Губареввиш эз туь унгъэде рази нисди. Туь э хъисобевоз суьфделеи э газет.

— Эри. Ме те довгIо э газет кор не сохдем.

— Нуьвуьсдеш не нуьвуьсдей?

— Нуьвуьсдем. Э зугъун дедеиме.

— Чуь нуьвуьсдей?

— Стихигъо, пьесагъо...

— Огъо, туь шогъир не драматург бире бебей! Иму лап хьовиргъоим ки. Ме институт театральное искусстворе варасдем. Театральный критикуьм.

— Ме институт землеустройстворе варасдем. Э Масков.

Кремнев шори сохд.

— Туьре высшее инженерное образованиеш гьисди ки. Э Масков хундей?

— Эри.

Мундебугъо тикей сухарире у пучунд э когъоз, доно э куьф. Ведешенд кисей тутуне, пучунд папрус, сер гуьрд эри кешире.

— Шинов гофмере, Миши,— мугу у.— Ме э Губарев бовор нис сохденуьм, эз туь журналист ниведиров гуфдире. Ногъогъие гофгъо гуфдире у. Гьеле у муьвуьнуь туь чуьтам муьнуьвуьсиге. Ме эз е кориге дуьл песоюм. Эз дирноитуй. Туь чуьтам вэхд туьре гировунде э командировка биреки?

Ме ихдилот сохдум, чуьтам суьфдеи гиле рафдебуьруьмге э дивизия, чуьтам у гилегъойгеш э окопгъо не боевое охранениегъо рафдебуьруьмге, материал кура сохдебуьруьмге.

— Песде материалгъоре чуьтам фуьрсоребири э редакция?

— Ме хуьшдениме оворденбуьруьм.

Кремнев сере жумунд, мэхьтел мунд.

— Дие чуьтам? — Пуьрсуьруьм ме.

— Телефоне чуь бири? Телеграфа чуь бири? Пункт сбора донесенияре чуь бири? Гьеле эз угъо бэгъэй почта. Гьеме руз корсохгъой почта эз дивизия э редакция эй газет оморенуьт. Э угъоревозиш фуьрсоре бириени...

— Гьечу гӀэмел оморени? — Пуърсуьруьм ме.

Кремнева хэнде гуьрд.

— Бегем Губарев э туь не гуфдири?

— НэгӀ.

— Мэхьтеле кори! Эй жон хьовир,— мугу Кремнев.— Е чуккле заметкалере э газет эй доре дуь руз герек нис бире. Вэхде экономия сохде воисде. Унжо, э дивизия гьисди телеграф, телефон, пункт сбора донесений. Е четиниш нисди телефоне вегуьрде гоф сохде, туь мугуи нуьвуьсдей туьре, машинистка муьнуьвуьсуь. Келе статьягьоре пакет сох, э дес связной эн пункт сбора донесений ди фуьрс. Сер стол Губарева пур мисохи туь э материалгьойтуьревоз.

— Э гофевоз мубу. Эхи нуьвуьсдеш биё дани.

— Нуьвуьсдеш хуте мибоши. Эгер туь пьесагьо нуьвуьсдейге, статья не информация гье муьнуьвуьсигьои.

— Эхи мере дуьл бу эри вадарафде эз редакция.— Мугум ме.— Рапорт доре воисденбу мере, фуьрсуйт э рота.

— ТэгӀди месох,— мугу Кремнев.— Ме туьре меслэхьэти нис доренуьм. Биё э туьревоз ижире игьрол сохим: тейте э Губарев доре материалгьоре, нуьвуьс бурмун э ме. Эеки фегьм сохим.

Мере бу е тозе нуьвуьсде зарисовка. Ведешендуьм эз сумка, дорум э Борис. У хунд, сер гуьрд эри дуз сохде, бирмунде э ме. Мере хьэз омо, чуьтам у дуз сохденбуге э усдоетиревоз.

— Чуьтам оmore эри туь? — Пуьрси Борис.

— Лап хуб.

— Туьш хуб муьнуьвуьси.

Урок журналистире сер гуьрде э меревоз, Кремнев ихдилот сохд чуьжире статьяре чуьтам нуьвуьсде герекиге, гуфди, чуьниге, корреспонденция, зарисовка, очерк, передовая статья. Омбаре примергьо овурд, раче гофгьо гуфди, андуьрмиш сохд.

— Дануьсдени чуьниге? — Мугу Борис.— Биё е дуь бо ме не туьни бурайм э командировка эеки. Эеки нуьвуьсим е ченд материал. Бошгу? Разини?

— Ме разинуьм, Карлов бисдоге.

— Гоф мисохим э уревоз.

Ме согьбоши гуфдурум эз Борис. Сэбэхьими руьхсет вегуьрде эз редактор, иму рафдим э 266 муьн дивизия. Эз унжо иму фуьрсорим е ченд информация, е корреспонденция. Гьеме фуьрсоре материалгьо зу-зу дофус зере оморут. Песде е дуь гилейге ме э Фибихэвоз рафдуьм э командировка. Уш э ме омборе кумекигьо сохд, хуте сохд.

Эз и овло дие ме тегьер коре дануьсде, тэхьно рафдуьм э командировка. Расди гьеме нуьвуьсде чигьойме у ишму гуитгьо рач нуьвуьсде не оморебуьруьт. Гьеле ме хуб хуте небиребуьруьм. Оммо чуьш бисдоге дие пушотеинере хуно Карлов не Губарев э ме шефд ние дениширенбуьруьт.

Гьэрез ки ме инжо гьовое нун ние хурденбуьруьм.

ДЕГИШИ

Гьушунгьой 266 муьн дивизия, женг берде, гьуьл додоре ведешенде дуьшмере эз е ченд дигьгьо, гене гирошдебу э оборона, сэхд поисде э тозе окопгьо, гьэзмегьо, дигьгьо. Оммо женг не поисдебу. Шевгьо кор ишуре мисохдуьт разведчикгьо, рузгьо гуниле мишендуьт снайпергьо, венжиренбуьруьтгьо солдатгьо не офицергьой дуьшмере. Ме э оринегьоревоз э командировка бире, минуьвуьсдуьм статьягьо, зарисовкагьо эз товуней игиди бирмундеи разведчикгьо, снайпергьо, эз товуней поли-

тический тербие дореи красноармейцгьоре э ротагьо, взводгьо. Глэре-бир меш э окопгьо рафде, суьгьбет мигировундум э красноармейцгьоревоз.

Корсохгьой эн и дивизия эйме бироре хуно буьруьт. Начальник политотдел дивизия Вдовенко, заместитель эн у Полоцкий, инструктор Лебедев, командир дивизия генерал Щекотский — гьемей эн игьо мере одоми эн дивизияшу хьисоб сохденбуьруьт. Е руз Вдовенко мере винире, мугу:

— Дануьсдени чуй бириге, старший политрук? Генерал Щекотскире воисденбу туьре медаль дуь. У омбор разини эз коргьойтуь. Иники редактор ишму Карлов рази нисди. Иму махьтелим редакторе эйчуй разиние буге.

Ме недануьсде-бебей, эз и е-дуь руз пушо Щекотский телефон зери эй Карлов, гуфдири ки, воисдени мере эри медаль доре: «Эй чуй, чуй сохди у беге?» Пуьрсири Карлов эз генерал. «У хэйли кумеки сохди э иму, э глэрей красноармейцгьо кор гировунде, гьем агитатори, гьем пропагандист. Гье э окопгьо бире», — жугьоб дори Щекотский. «Уре иму э агитатори не фирсорейм, — гуфдири Карлов. — Уре э корреспонденти фирсорейм, хубе материалгьо нуьвуьсуь э газет. Оммо у гьеле е хубе чи не нуьвуьсди. Иму эз кор эн у рази нисдим. Не э медаль дореш рази нисдим».

Э иривоз ихдилот кутэхь бири. Дие генералиш мере медаль не дори, Бэгьдовой дуь рузиге эриме оморени эз Карлов телеграмма. У э ме тапшуьрмиш сохдени нуьвуьсуьм критически корреспонденция эз товуней кемсуьгигьой снайпергьой дивизия. Ме суьфде э гьэвл не бисдорум, ки э ижире нуьвуьсдеиревоз Карлове воисдени эз ме дуьл хуьрд соху Щекотский не Вдовенкоре. Ме песде э гьэвл оморум.

Оммо телеграммере хунде, ме э хуьшде домундум. Вдовенко вара-си, мугу эз ме:

— Эйчуй э хуьшде домундей? Кемсуьгигьо ченгьэдеш гири гьисди. Бура э полкгьо, батальонгьо, ротагьо, виниш, нуьвуьс.

Чуй биё сохде биёв? Рафдуьм э батальон эн майор Медьведьев. Инжо снайпергьо зэглиф женг берденбуьруьт, кем куьшденбуьруьт фашистгьоре э у батальонгьойге гуьре. Командиргьош у туь гуигьо хуб хуте не сохдебуьруьт снайпергьоре. Меш нуьвуьсдуьм эз товуней батальон Медьведьев, э телеграфавоз фуьрсорум. Нуьвуьсдебуьруьмгьо когьозе э куьфме пэхьни сохдум.

Эз дуь рузиге, газете вегуьрде, статьяре дире махьтел мундум. Э сер гофгьойме хэйли гофгьойгеш воноре, фамилей Щекотскиреш воноре э сер статья, Карлов лап сэхд додоребу э корсохгьой дивизия. Э зир статьяш вобу нум, фамилейме.

Гьовой рузгор сериниш буге, статьяре хунде ме эрэгь сохдум. Э зир келе, серине доргьой више поисде ме думут сохдум, чуйтам э руй генерал Щекотский мохурумге. Гье и гоф э дуьлме дери, э гушме сес дарафд:

— Ай баракаллогь, зурбо нуьвуьсдей!

Песово чарусде, диренуьм э ме денишири е гьуьндуьре мерд сипре муйгьо, эдее хэндуьсде. У бу генерал Щекотский.

— Туь мегу, ки иму гьэгьри бирейм эри критиковать сохдеи, — мугу генерал. — Кемсуьгигьо омбори имуре. Оммо е коригереш э фикир вегуьрде гереки. Гьеме коргьоре э газет нуьвуьсдеш хуб нисди. Эхи дуьшме э куьндигьоймуни. Ки дануьсде, белки газет иму э дес дуьшме дарафденбу.

Чуй миёсдум гуфдире ме э генерал? Ни гуьом, ки э сер статьей ме Карлов зиёдие гофгьо венори гуфдире. Сер мере гьуз гуьрдуьм поисд.

Сифет ме эз гІэйб эденбу сухде. Э хысобевоз генерал вни, чуйтам ме гьирмизи биремге.

— Гьэйгъу нибу,— мугу у.— Дуыл туь гурунд мебугу. Биригъо бири.

Э и туьтем эз лой гьэзме, телеграф добугъо сес омо. Мере огол зеруьт. Эриме Карлов телеграмма фуьрсоробу. У нуьвуьсдебу, ки бура э дури гьисдигъо журое полк, нуьвуьс, фуьрс статья, чуйтам командиргъо хуб хуте сохденуьтге красноармейцгъоре эри хуб довгІо сохде. Вэхдиш доробу лап кем. Ме согъбоши гуфдурум эз начальник политотдел Вдовенко, заместитель эн у Полоцкий, эз гьеме хьовиргъо — шинохгъойме, буьруьтгъо э и дивизия, рафдуьм э дуре полк.

Эз е ченд рузиге э газет ведиромо келе статьяйме «Гьечи хуте сохде гереки боецгъоре». Карлов огол зе берд мере э редакция. Ме мэхьтел мундум, дуьруьмки Карлов эмеревоз эдей шори-шори гоф сохде, нум мере гуьрде, ишму нэГІ, туь гуфдире. У мугу: гьеле рэхьэти сох, фори-гьэти веги, песде нуьвуьс материалгъо.

Зурбое кори. Карлов э меревоз гьечи гоф соху? Хэндее ловгъо, шоре чумгъо... Ме диеш зиьдте мэхьтел мундум, шиновусдумки себэхьими э летучка гофсохдей эн уре.

— Хьовиргъо,— мугу Карлов э корсохгъой редакция денишире.-- Ишму гьич дирейт чуйтам лембе вороморениге? Суьфде вороморенуьт бутонгъо, сэхде гьутигъоре хуно е гиргине чигъо. Угъо гьеле меле лов нис биренуьт. Эхи биё расуьт. Песде гье ебо лов бире, гуьл ведешенденуьт, пар-паравуш бире. Гьони старший политрукиш уре хуно гуьл шенди, бирмунди хуьшдере...

Мере гІэйб омо. Сифет ме гІэтош вешенд. Эденбуьруьт сухде гушгъо, гьутигъойме. Сера тик гуьрде, э хьэрмэхьгъо денишире гІэйб омо мере. И чуй кори бу? Ижире тэгІрифире ме эз лэгІэй Карлов гьич не шиновусдебурьуьм. Биней эн и коре ме песде дануьсдуьм. Статьяйме, эз товуней снайпергъо э газет ведироморенге, э политотдел армия совещание биребу. Унжо вэхуьшде гоф сохдебу Вдовенко. Гуфдиребу, ки нум генерал Щекотский ногьогъ гуьрде омори э статья. Гене зиьдие гофгъойгеш вери. Э эхир совещание вэхуьшде, гоф сохд начальник политотдел армия Шмелев. Эз е тараф рази бире э Вдовенкоревоз, у эз е тарафиге тэгІриф доробу статьяре. Гуфдиребуки критика дузи, Вдовенко не у корсохгъойге биё э назар вегуьруьт, нисд сохут кемсуьгигъоре. Снайпергъо биё зиьд бошут, фашистгъоре венжуьнуьт.

Совешание варасденге Шмелев поюнде Карлове, гуфдиребу:

— Ишму гьеле бирази бирит эз у. Э у кумеки сохде гереки. Уре дуьл доре гереки.

Эзи рузевоз редактор э меревоз бисдо гІэсел руьгъэре хуно. Дуьл-меш бисдо шор. Мере хьэвес бисдо эри кор сохде э редакция.

Э гьечиревоз ме бисдорум журналист.

ШОГЬИР

Гьеминон 1942 сал, экиму, э редакция оморут тозе корсохгъо. Э еки эн угьоревоз ме омборе жигегъо гешдуьм, тейте довгІо варасде, тейте тембихь доре оморе фашистгъой Германия не хунризгъой Япония. У хьовир, эз товуней комики мере воисдени нуьвуьсде гьони мэгІлуймлуйс шогьир советини — Юрий Левитанский.

Умэхьэли у бисд ек сала бу. Э киму омореки э тен эн у парталгъой красноармейци вобу. Э пой ю кирзовой чекмегъо. Эз зир пилоткею раче очугъэ муйгъой сер ведироморобуьруьт. Э раче сифет эн у, э бигъгъой ю, келе гиргине чумгъою миденишириге, мугуиге гье у Лермонтови. Песде, ме хуб шинох биренге э Левитанскиривоз, дануьсдуьм, ки у стихигъо

— широко нувуусде. Хубе стихигь. Оммо Левитанский тэгди нис сохденбу эри дофус зере стихигьой хуышдере. Э хьэрмэхьгьо бирмундеш гIэйб оморенбу уре. Суьфде мэгIни энү, комиреки у бирмунд ве гьеме корсохгьой редакцияре хьээ омо, бу мэгIни эз товуней начальник издательство Геннадий Цитрон нен повар столовой Иван Дедюра. Э гьовой «Циганский барон».

Ижире бу мэгIни:

Ме Геннадий Цитрон,
Эжен туь Дедюра, жон,
Эри ме — зарифетчи
Зиндегунн лап рачи.

Мундейге туь шоволсуьз,
Пуриниге дес-руй туь,
Эйтуь кумек мубу, жон,
Гье Геннадий Цитрон.

Ихдилот ижире бу. Э столовой иму кемсуьгигьо добу. Оммо Цитрон, э сер комики воноре оморенбу коргьой столовой, партал, сэгIбу, чем-чи дореи корсохгьой редакцияре, усол эз сер берденбу и коргьоре. Хуб нис дениширенбу э корсохгьо. Левитанский мугу: е мэгIни муьнуувуьсуьм, гIэйлгьо мухунут, гIэйб муьдуьт Цитроне. Расдекиш и мэгIнире хундут корсохгьо. Цитрон э назар вегуьрд. Юреш воисд е мэгIни нувуьсуь эри Левитанский, оммо эз десию не воромо.

Ченгьэде жогьиле шогьир Левитанский гIэйбиш кеширенбуге, стихигьой хуышдере нис бирмунденбуге, гьэрез талант эн у мэгIлуьм бисдо. Суьфдеи стихотворением эн у, э газет дофус зере омогьо ве член Военный Совет генерал Горохове хьээ омогьо, бу «Совинформбюро». Э ёрмени, э е вечер генерал Горохов огол зере, гьишде хунденге Левитанскире и стихигьоре:

Гьегене эдет сес доре гофгьо:
«Эз Совинформбюро
Песини сэгIэт...»
Шев нимешев эз Масков гофгьо
Шинирени Ватан эз товун иму.
Ве туь
Э репродуктор
евошлей,
Понсдей, дуьл песо
гуш дошдей,
Чуьтам иму пушо рафде
зеренимге,
Хоримуре вегуьрденимге.
Рэхь иму куьнд нисди,
гьеле ченд бош
Эз товун иму Москва
мисоху гофгьо.

Левитанский хунде варасдки, инжо офдо чеке-чек. Дуьл Левитанский шори сохд. Эзиновле э газет пес-песой еки ведироморут стихигьой энү.

Бегем энжэгь стихигьо нувуьсденбу Левитанский? Э Кремнев не песде оморенбугьо Москвитиновоз эеки у муьнуувуьсд хэнделуье материалгьо, мэгIнигьо. У муьнуувуьсд гьемчун хубе очеркгьо ве зарисовкагьо эз товун игиде гьовхобергьойму.

Е гьэдер вэхд гирошд, ки Левитанскире дорут военни звание. У бисдо бинелуье корсох редакция дуз те эхир довгIо.

Ме не у ээ еки жейле бисдорим э шегьер Иркутск ээ Китай вогошденге. Инжо Левитанский демоблизоваться бисдо ээ армия, хуне гуьрд, нуьшд, э 1948 сал ведешенд книг стихигьой хуьшдере «Солдатская дорога».

Ме не Левитанский хубе хьовиргьо бирим. Э еки э командировкагьо мурафдим, муьнуьвуьсдим. Е дов ээ командировка вогошдеки Левитанский ээ ме мугу:

— Туьре редактор зу-зу оголи.

ЧУЪТАМ МЕРЕ Э РЕДАКТОРИ НОРЕНБУЪРУЪТГЕ

Десе э ён пушони гуьрде, мугум ээ Карлов:

— Буйругь ишмуре бегьем сохде, старший политрук Бахшиев омор.

Карлов десмере фушенд, мугу:

— Эх, старший политрук, мере ээ туь журо бире нис воисде... Чуь сохум? Прикази...

— Чуьни беге? — Мэхьтел мунде, пуьрсуьруьм ме.

Карлов нуьшд, десе ээ зани зе, мугу:

— Эдете огол зере туьре э политуправлений фронт. Эй чуьниге ме нисе дануьсденуьм. Ме хьэрекет сохдум, бигьлуьм туьре э киму, э редакция, не дануьсдуьм. Хьэйф. Биё бурай...

Мэхьтеле кори. И чуь гофгьо бу ме шиновусдембуьруьм ээ лэгИэй Карлов. Эн у Карлов, комики и ченд мегь эденбу хун мере сиегь сохде, э гьеме собраниегьо мере гИэйб доре, чинедан хунде. Эзи е дуь орине пушоте мереш воисденбу вадарам бурам ээ и редакция, дие сифет Карлове не винуьм, у руьхшендие гофгьоюре не шиновум. Имогьой? Имогьой дуьлмеш гурунд бисдо, не воисд рафде ээ хуте бире жигейме. Эхи иму бироре хуно дусд бирейм э Кремневевоз, Прокофьеворевоз, Левитанскиревоз, Фибихэвоз. Имогьой Губареввиш хуб биребу эйме. Суьфдеи помощник хуьшде хьисоб сохденбу мере. Песг чуьтам миёсдум шенде угьоре рафде? Оммо приказ гьисд приказ, не рафде гIэмел нисе оморенбу

Десмере гуьрде, Карлов мугу:

— Бура э политотдел, веги документгьойтуьре. Хьэрекет сох эри поисде инжо. Ме шор мибошум туь экиму мундиге.

Кремнев мере гьэл гуьрде, гуфди:

— Дуьлтуь гурунд мебугу, келе мерд (Борис Кремнев, Яша Денисюк не Юра Левитанский э гьенекевоз мере келе мерд огол зеренбуьруьт), туьре гьони терсире жигейтуь нисди. Коре хуте бирей, опытиш гьисд туьре.

Э политотдел армия документгьоймере э е келе конверт донорут, печать гьургьушуи вонорут э серию, дорут э ме.

— Дуз бура,— мугу — э штаб фронт.

Ме хьэрекет сохдум эри дануьсде, чуьниге, екиш эме гьичиш негуфди.

— Унжо мугуют, иму ние дануьсденим.

Ижире бу жугьоб.

Э политуправлений фронт ме гьисмет бисдорум гьемин эки эн у мерд, комики мере э редакция фуьрсоревугьо.

— О, о, куьгьне дусд,— шори сохде, гуфди у.— Нуьш гьери.

Вегуьрд ээ десме конверте, лов сохд, сер гуьрд эри хунде документгьой мере. Ме нуьшдебугуьм лос. Жендек ме эденбу лерзире. Чуьни бу? Мере эйчуь огол зерет? Эз зир чумгьо денишируьм э начальник от-

дел кадров. Диренуым е когъозе ведешенд эз гъэд документгъойме, э гъирогъ но.

— Дануьсдени эйчуь огол зеремге туьре? — Пуьрси у.

— НэгI.

— Гуш вени. Э фронт оморет тозе национальни дивизиягъо эз союзни республикагъо. Имуре воисдени фронтовой газет ведешеним э национальни зугъугъош — узбекски, казахски ве угъонигеш. Одомигъо гереки э редакция. Имуре воисдени туьре редактор узбекски газет ним.

Дуьлме гъебо шор бисдо. Мере хэндеш гуьрд.

— Хьовир старший батальонный комиссар, — мугум ме. — Эз ме чуь редактор биренини эри узбекски газет? Ме гъич э гIуьмуьрме дуь гоф э узбеки не нуьвуьсдем.

У вегуьрд анкетай мере, мугу:

— Ини, инжо вери, ки туь узбекски зугъу дануьсде гуфдире.

— Кемлей, — мугум ме.

— Бошгу. Кемлей бугу. Э редакция зугъу дануьсдегоргъо мидобошут: секретарь, литработникгъо, переводчикгъо...

— НэгI, нэгI. Мере гIэйб месохит, у биренигъо кор нисди.

Чуьтариш бисдоге ме варасундум э мерд ки, и эз сер рафденигъо кор нисди гуфдире.

— Дие гъечу буге, туь гуфдире бугу, — гуфди у.

Когъозгъоре гене доно э конверт, до э ме мугу: вогорд э жигейтуь э редакция.

— Оммо и велглей когъозе эйтуь еровурд бигъил.

До э ме эз гъэд документгъо ведешендебугъо велге. Э когъоз вобугъоре хундумки, хун жендек ме дуьши, гъошгъойме дуьлу бисдорут. У бу характеристика, Карлов нуьвуьсдебугъо. Чуь гофгъош нуьвуьсдебу Карлов мере эз редакция эри пиш сохде. Когъозе хунде, ме пуьрсуьруьм:

— Белки дие мере унжо вогошде герек нисди?

— Гереки, — мугу старший батальонный комиссар. — Э когъозгъойтуь тозе характеристика дери. Имогъой Карлов туьре эдей тэгIриф доре. Бура, бура, рэхъ ник!

Иму эз дуьли дес екире гуьрде, согъбоши гуфдире бэгъдо, ме вогошдум гене э жигейме, э редакция.

Беньямин Сафанов

ВОХУРДЕИ

(Ихдилот)

Эз станци Кавказская ведироморе бэгъдо, поезд э уьктемиревоз эдембу пушо рафде э тараф Краснодар. Э купе нуьшдебируьт дуь одоми. Еки бу келе мерд, сипре муйгьо, униге — си-сивпенж сала жовоне кук.

Келе мерд, чуме неведуьрде, мидениши э пенжерей вагон ве шори сохде-сохде, томоше мисохд богъгьо, бисдугьо, зимигьоре, комигьоки гЛэре недоре гиросдембируьт эз пушой пенжерей вагон. У мидениши э богъгьо, бисдугьо, зимигьо... э хушхьоллуье чумгьоревоз, гЛэиле хуно мисохд шори, мигуиге суьфделе эдембу дире угьоре.

Жовоне кук нуьшдебу эдембу книг хунде. ГЛэре-гЛэре у миведуьрд чумгьоре эз книг ве э мэхьтелиревоз, денишире э келе мерд, фикир мисохд: «гуйге и мерд гьич богъгьо, бисдугьо недири, гьечи шори сохдени угьоре диренге».

— Бэхшлемиш сохит, леле, ишму эже рафденит?

— Ме эдем э станица Холмская рафде, э Краснодарский край. Имишев биё хисуьм э Краснодар, себэхьмунде э автобусевоз бурам э Холмская. Туь эже рафде, хэлефме?

— Ме эдем э Краснодар э командировка рафде эз жиге кор. Э Холмская чуй гьурлугьи ишмуре, кини эн ишму унжо?

— Унжо дусд ме зигьисде, Николай Петрович, у мере эз муьрде жиге хилос сохди, изму э кин хуьшде э гьуногьлугьи огол зери.

— Эз муьрде жиге чуьтам?

— Эри, эри эз муьрде жиге, ме хьэьвмитое одоми бируьм, у мере хилос нисохдге. Кире имид бу Ватане, и богъгьо, бисдугьо, зимигьоре э чум хуьшде мивинуь гуфдире? Ме э ченд вилеетгьо гешдем, тейте Николай Петрович э ме вохурде. Энжэгь у кумеги сохд э ме эри офде Ватан мере.

— Чуьтам гьисмет бисдорит ишму унжо?

— У ихдилот дурази, хэлефме, воисдениге ихдилот сохум эри туь кутэхьэ тегьер.

— Гьелбетте сохит, рэхь э ихдилотевоз кутэхь бире.

— Бебеймуе дуь кук бу: меш, Борух бирормеш. Борух эз ме дуь сал чуькле бу. Ме шаздегь сале бируьм, эриме зен ходгьо бебейму. У вэхд бебегьо-дедегьо гЛэилгьоре зу эвленмиш сохдембируьт. Оммо мере диеш зу эвленмиш сохдуьт, чуьнки дедейму муьрдебу, бебейму келе мерд бу, эриму партал шушдегор, хурек сохдегор небу. Э мегь январь э 1917 сал Борух бирорме келе нечогьи гуьрдебу. Увэхди инжо хубе духдиргьо небу. Чуьш сохдим, эри бирорме кумеки не бисдо. Эри бебейму рехь норуьт, ки э де вилеетгьойге берде гереки куктуьре, унжо хубе духдиргьо омбори гуфдире. Бебейму гьисд-нисд хуьшдере кура сохд до

э ме, фуърсо ме не Борухэ э Париж. Э Париж оморенге, чуьш сохдум ме. э ченд жире духдиргьош бурмундум Борухэ, оммо екиш кумеки нисе сохдембу, хьол ю руз-беруз зобу бисдо. Э куьнди дуь сал гІэзиет кешируьм э уревоз. Э декабрь 1918 сал, Борухэ гьовре сохде бэгьдо, сер гуьрдуьм эри хьозуримере дире эри вогошде э хуне. Оммо омборгьо эриме рэхь норуьт невогошдум гуьфдире. Увэхди унжо э лэгІэй хэлгьгьо жире-бежире ихдилотгьо дебу. Эз ме мигуьфдируьт, ки гьетте ме оmore. мизенуьт мере большевикгьо, ме э заграница зигьисдем гуьфдире. Ун-гьэде зобунигьой большевикгьоре мигуьфдируьт, ме гьечу мидануьсдуьм бебеймуре, зен ве гІэил мере куьшдет гуьфдире большевикгьо. Ме раф-дебируьмгьо сал эз бебейму когьоз вегуьрдебируьм мере кук бири ве нум хуьшдере нори гуьфдире.

Э гоьфгьой гьерки-гьерки э вор верафдуьм, хэлефме, не вогошдум. Песдегьо верасиренге егІэлмиш бирей мере омбор пешмуни кешируьм, оммо дир бу. Дуз те гьозори нуьгьсади пенжогьимуьн сал гешдуьм э жире-бежире вилеетгьо, чуь коргьош сохдем э чуьжош бирем, э Германия, э Турция, се сал э Тель-Авив зигьисдем, оммо э гьеме жигегьо корсуьзире дирем, гиснеи ве жундури кеширем. СенигІэт ме добогьсо-хини, чуьнки бебейму добогьсох бу. Беге туьре вою гуьфдире унжо эри гьер жире сенигІэт кор офд оморени? Мере де имид небу Ватане мивинуьм гуьфдире. Э 1950 сал э шегьер Ницше э Франция зигьисдембируьм, э гостиница пойвокугьоре маз зерембируьм. Унжо э ме вохурд Николай Петрович. У э посольствойму э Париж кор сохдембу, э Ницше э гьул-лугь оmoreбу. Ю суьфде гоьф сохд э меревоз э уруси ве гуьфди, ки ме э кавкази ухшеш зеренуьм гуьфдире. Ме ихдилот сохдум эри эну гьеме э серме оmore гьозие-гьэдере. Э сабуьрлуьиревоз гуш дошде ихдилот мере, эз ме пуьрси: «Воисдени рафде ишмуре э Ватан?»

Оморенге э Махачкале, ме не офдуьм екиреш эз кифлет ме. Эз куьгьне гьуншигьо ве хэгьер-бироргьо пуьрсире, дануьсдуьм, ки зен мере тюркгьо куьшдет, бебейму э 1925 сал муьрди, кук зигьисди э етимхоне, эз унжо рафди эри хунде, оммо изму эжеиге нисе дануьсденуьм. Николай Петрович изму э пенсияи, мере э гьуногьлугьги огол зери, эдем э кин эну рафденуьм.

— Дие негешдит ишму кук ишмуре?

— Чуьтам негешдем, гьелбетте гешдем. Эз етимхоне у рафди э Масков эри хунде, хундере верасденге, рафди эри кор сохде э Ростов, чор сал бэгьдойге эз Ростов ведарафди, эже рафдиге мэгІлуьм нисди.

— Э газет не нуьвуьсдейт ишму эдее кук гешденит гуьфдире?

— Энжэгь у коре несохдем, небуге чуьш сохдем.

— Гереки нуьвуьсде. Гьечу ишму зу миофит уре. Бийт себэхь нуьвуьсим э газетгьой Краснодариш, Махачкалеш, Масковиш, когьозгьо фуьрсим, ишму эдее кук гешденит гуьфдире. Меш кумеги мисохум э ишму. Пенсия семе доренуьт ишмуре?— Пуьрси Геврил, денишире э эз вэхд зуте пир биребугьо сифет ве сип-сипи биребугьо сер мерд.

— НэгІ, ме гьеле пенжогьдуьн бэгьэй нисдуьм, кор дорет мере, пул зобу нисе вегуьрденуьм.

— Оммо э дениширемун шасдпенжи зиьд ве ди биренит.

Шохьонгум бу. Куьнд бирембугьо шев сер гуьрдебу эри гуьрд сохде торике ранг шевиней хуьшдере э сер келе шегьер. Электригьой эн гьитгьой кучегьо суьфделе дегесиребу, поезд э Краснодар диromогьо.

Э гостиница «Кубань» буше жигегьо небу.

— Ишму нуьшит э сер диван, газетгьо, журналгьо хунит, ме телефон зенуьм, дануьм, белки э гостиницагьойге жигегьо гьисдиге,— гуьфди жогьиле зен, администратор, Марья Ивановна.

Келе мерд ве Геврил вегуьрдуьт газетгьо, нуьшдуьт эри хунде.

— Э е гостиницагъош буше жигегъо нисди,— гуфди Марья Ивановна е дегъ минут гиросде бэгъдо.

— Дие чуй сохим иму, эже хисим имишев? — Пуърси Геврил.

— Э гофме дениширитге, эз екемиеге ме дегиш мибошум, имишев бурайм э лойму, хисит, себэхъ ёгъин жигегъо мибу, себэхъмунде рафдегоргъо омбор бире.

Геврил не келе мерд мундуът мэхътел чуй сохутге, буравтге э и жогъиле зеневоз енебуге нэгI.

— Омбор фикир сохде герек нисди,— гуфди Марья Ивановна, эз регистратуре ведироморе бэгъдо,— ишму инжо поит, ме э е минут оморум раси, гIэиле эз ясли вегируъм биём.

Марья зу вогошд, гIэил э гъужогъ вери. Геврил вегуърд чемодан хуьшдереш, эн келе мердеш, рафдуът угъо э Марьяревоз.

— Гъич хубе кор небисдо,— гуфди келе мерд,— белки хунеигъошму рази нисе бирембу иму э хунешму эри хисиреи?

— Олхоин бошит, хунейму фирегъуни, шуьверме инженер кор сохде, имуре и пушогъо тозе хуне дори. Шуьвермере эз гъуногъгъо лап хъэз оmore, э кучеш гъэрибе виниге, овурдени э хуне гъуногъ сохде. У ишмуре виниге лап шор мибу.

Хуней Марья Ивановна дур небу эз гостиница, угъо зу оморот раси.

— Ишму дес-руй ишмуре шруит,— гуфди Марья, э хуне дироморенге, бирмунде дес-руй шушденигъо утогъэ,— ме чой венуъм, те у вэхди шуьвермеш миёв.

Келе мерд ве Геврил дес-руй шушде, нуьшдебируът э ён варавунде стол. Э сер стол э гъэд вазгъо дебируът емишгъо, миробо, шекер... Марья дировунд эз кухни но э пушой эн угъо чой, юш нуьшд э кин ишу эри чой гъенжире. Угъо э чой гъенжиреки э лулке деbugгъо гIэйиллей Марья гирисд. У вэхуьшд рафд э кин гIэйил.

— Мегирис Мердэхэйчик, омбор гъолмогъоли сохде гIэмел ниёв, э хуне гъуногъгъо дери, гIэйб мисохут имуре,— гуфди Марья, э зарифетевоз.

Нум гIэйиле шиниренге, жендек келе мерд э лерз офдо, у мэхътел мунд: «Чуьтами кори эхи, нум ю э сер эни гIэйиллей урус вери». У но пейлей чое, домунд э хуьшде.

— Марья Ивановна,— пуърси келе мерд, Марья гIэйиле хоши гуърде вогошденге,— бэхшлемиш сохит, нум гIэйил ишму чуьтами?

— Мердэхэй.

— Беге э урусгъош Мердэхэй нум бирени?

— НэгI, шуьверме урус нисди, у тати эз Догъисту, э угъо гIэдоти нум бебей хуьшдере кук хуьшдере доре. Мердэхэй нум бебей шуьвермени.

— Э инжиге чуьтам омори ведироморе шуьвер ишму? — Пуърси келе мерд. Жендек мерд эдембу гъэребечдоре хуно лерзире. чумгъой ю гIов-гIови биребу мунде.

— Шуьверме э институт хундембу э Масков, ме Масковинуъм, иму дусд бирим, зеки вохурдембирим. Хундеире верасденге, эвленмиш бире, рафдим э Ростов эри кор сохде. И дуь сали инжо зигъисденим. Шуьвермере бебе-деде нисди, унегуьре э Догъисту не рафд эри зигъисде.

— Чуь бири пегс бебе-дедей шуьвер ишмуре? — Пуърси келе мерд. Геврил лэгIэре вокурдебу поисде, уре воисдембу гую эз Марья: «ини бебей шуьвер ишму».

Марья мэхътел мундебу и келе мерд, комиреки ю овурди э хунешу эри хисире, юре гъечи силис эричуй сохдеге.

— Мереш Мердэхэй нуми духдерме, унегуьре эдее пуърсиренуъм.

— Беге ишмуш татит?

— Эри имуш татим эз Догъисту.

— Шуьверме э етимхоне келе бири, дедей энугьоре тюркгьо куьшди, бебей энугьо пушой революция бире берди нечогъэ лелей энугьоре э Париж эри хуб сохде, дие не вогош...

— Вессит!.., Ди-е...ме-гу-ит...— келе мерд, чумгьой ю тор бире, эз сер ю сэгIэт рафде, офдону гуфдире, Геврил гъэл гуьрдени уре.

Геврил не Марья гуьрде уре, дегердунденуьт э сер диван. Марья зури-зури овурде е чуккле шишелей дермуи дорени э Геврил.

— Ишму е-дуь капли валерианка дит уре, ме духдир огол зенуьм,— гуфдире, Марья дарафдени э утогъ-кори шуьвер ю, э коминжоки э сер стол хэти вебу телефон.

Геврил валерианка доренге, мерд э хуьшде диromo, воисд уре чуниге гую, оммо гоф сохде недануьсд. Десе дено э куьф гъултугъи хуьшде, ведешенд паспорте, до э Геврил. Геврил паспорте э хундеки, чумгьой келе мерд гене сэхд бисдо.

— Чуьтами? ГъейсэгIэт духдир миёв,— гуфди Марья, эз утогъ-кори шуьвер ведироморенге,— чуь бисдо уре гъеебо?

Шуьвер ишмуре чуь нуми?

— Роман огол зеренуьт, оммо гъечиниге Рамбом нуми. Чуьни беге?

— И мерд бебей шуьвер ишмуни.

— У кор нидануь бире, эге бебей шуьвер ме согъ мибисдоге, беге и ченд сал мэгIлуьм нисохд зиндеи хуьшдере.

— Гирит хунит, мэгIлуьм несохди, терсири эз большевикгьо.

Паспорт э дес Марья дери, сес сигнал автомашин омо. Марья видовусд дере вокурд эри духдир. Духдир дерзе зеренге, мерд э хуьшде диromo. Вэхуьшд нуьшд э сер диван.

— Эз дур гешдуьм, эз куьнд офд ишмуре, хэлефме,— у огол зе Марьяре, гъэл гуьрд, моч сохд эз пушонию,— туь гIэруьсмени, — гуфди у гирисде-гирисде.

И вэхд сес звонок эн дер омо.

— Ини омо,— мугу Марья, рафд дере эри вокурде.

Дере вокурденге, э хуне диromo е гъуьндуьре сиечердее кук.

— Туь и мерде шинохдени? — Пуьрси Марья эз кук.

— НэгI! Чуьни беге? — Пуьрси кук, э мэхьтелиревоз, э нуботевоз томоше сохде э хуне деbugьо одомигьоре.

— И паспорт эн кини песг? — Марья до паспорте э Шуьвер хуьшде.

Рамбом вегуьрд паспорте, хунд, дениши э сифет келе мерд, гене дениши э паспорт. Эри энугьечи омоки, ю эдее хов дире гуфдире. «Бебей, небуге нэгI». У бебере недири, чуьтам шиноху. Гъуншигьой бебешу ихдилот сохди эри энугь, чуьтам бебешу э Париж рафдиге, чуьтам келебебешу э зиндеи э сер энугь нум хуьшдере венориге, дие у гъичиш нисе дануьсде.

— Рамбом,— гуфдире келе мерд вэхуьшд эри гъэл гуьрде куке.

Гъеебо эз хов хэбер бирере хуно, кук дениши э сифет бебешу.

— Бебе! — гуфдире, десгьоре лов сохде, гъэл гуьрд бебере.

У УРУСИ

(И х д и л о т)

Еки эз очугъэ рузгьой поиз бу. Офтон нисе сухундембугеш жендек одомире, чуьшме эдембу фуьрсоре герме ригазгьой хуьшдере. Э вокзал, шегьер Дербент, кура биребуьруьт омборе одомигьо: жем-жогъил, гIэруьс-духдер, огъилгьо, пиргьо... Эз е тараф эдембу оmore сес сазендергьо, комигьоки зеренбуьруьт жуьр-бежуьре гьовогьой хэлгьире. Эз е та-

рафиге миомо сес гармон, комики зеренбу гьовогой уруси. Э е лойге гьовол-зурновчигьо гIэре не доре эдембуьруьт зере «лезгинке». Жогьил-гьо, эйлонме поисде, эдембуьруьт чек зере эри э мигле вежесдембуьруьт-гьо жуьфдгьо.

Гьемей эни хэлгь кура биребируьт эри вохурде э игидгьой Буьзуьрге довгIой Ватани, комигьоки нуьшдебируьт э «Поезд бесгьунбергьо», куьнд бирембугьо эз шегьер Дербенд. Эри хэлгь келе мигIид бу. Хэлгь гьечи мидануьсд, ки ишу имбуруз тозе эз деде бирет гуфдире. ГIэжоиб нисди, чор сал хэлгь ники недири, межлуьс недири. Эжигей чор сал кешире четинигьо ве гIэзобгьо, и рузгьо эдембу шори сохде хэлгь, чуьнки и рузгьо эдембируьт вогошде э кифлетгьошу игидгьой Буьзуьрге довгIой Ватани.

Огьиле зен Ёлтош бу инжо. У оморебу эри вохурде Менешир кук хуьшдере. Э Ёлторевоз Менешире эри вохурде оморебу Шолум хьэр-мэхь Менешире, комики э Менеширевоз эеки рафдебу э довгIо. У эз расди дес яралуь бире, дес ю шуькест бире, вогошдебу. Менешире эри вохурде оморебируьт гене хэгьер-бироргьо, шинохгьо, дусдгьо...

Менешир эз вагон фураморе сэгIэт, гьэл гуьрд моч сохд дедешуре, Шолуме ве угьонигереш. Э Менеширевоз эз вагон фурамо е жогьиле духдер урус, э тен ю парталгьой солдати вери. Синей энущ, синей Менешире хуно, вараисдебу э орденгьо ве медальгьоревоз. У рафд поисд э е гьирогьле, эзи езугьлегьоре хуно, чуьнки уре екиш хошомори нисе сохдембу ве екиш уре инжо нисе шинохдембу. У эдембу томоше сохде, чуьтам хэгьер-бироргьо Менешире ведабурра, э уревоз сине-сов бирембируьтге. Шолум уре диренге, вараси у э Менеширевоз омореире, чуьнки Менешир эри энущ нуьвуьсдебу, юре дусде духдери гуфдире. Шолум куьнд бире эз Менешир, пуьрси:

— Э туьревоз одоми гьисди, енебуге туь тэхьной?

— Эри. Эле эжи у? — Менешир иловлере гешде, чарусд э лой духдер.— Нина инжо биё. Шинох бош, дедей, э гIэруьстуьревоз. Нина, и дедеймени.

Ёлто, ранг сифет ю дегиш бире, недуьл-недуьл гьэл гуьрд Нинаре. Гьеме хэгьер-бироргьош гьэл гуьрде моч сохдуьт уре.

У руз э «Хошомори» омборе одомигьо оморут э хуней Менеширеигьо. Ёлторе гьич можол небу эз хуреггьо хьозур сохде ве норе э пушой оморегоргьо. Нина, диренге Ёлто тэхьно эдей кор сохде, ведиромо э буруни хуне, омо эри кумеги сохде э Ёлто. Ёлто негьишд Нинаре э чигьо дес зере:

— Твоя места садис, твоя хуг кушайт, свина, свина, понимаиш, моя хьэлоли кушаиш, моя курув равин резит, твоя трогай нету.

Ниме э жугьури, ниме э урусиш гуфдигеш гофгьой хуьшдере Ёлто, Нина вераси, эрию э чигьо дес зере гIэмел нисе оморенигьоре, ю гушд хуги хурде гуфдире. И гофгьой дедей Ёлто, эз у дуь яра вегуьрдеиш — ебо тилиш эн туп, ебо гунилей эн дуьшме э ю расиреиш, гурунд омо эри Нина. У гьич гоф несохд, дарафд э доруни хуне, нуьшд э ён э «гуьзуьв ойдун» оморегоргьо.

Сер шев бу, гьуногьгьо рафдебируьт, Менешир не Нина тэхьно дебируьт э хуне, Ёлто э буруни хуне эдембу гьобгьо шушде.

— Виниш, Менешир,— гуфди Нина — те имогьой ме не туь бирейм эеки, изму вэхд жейле бирейму омори. Дусдиму гьелбетте эз гIэре вир нибу, оммо иму эеки зигьисде ниданим.

— Чуь бири туьре, чешмиш бирей беге?

Нина ихдилот сохд эри Менешир дедей Ёлто э ю гуфдиреигьо гофгьоре.

— Гьо... Эдей сер гуьрде гьозие-гьэдер эн кифлети. Виниш, Нина.

чор сал э гъэд гІэтош довгІо дебирей, эз е четинигъош нетерсирей, оммо инжо е чуькле четиниле диренге, гъувотсуьзи эдей бурмунде, гІэйби эри туь гоф келе зене э назар эри вегуьрде. Гъеле эз гІэрей хэлгъ худобоворсохи вир небири. Дедейму келете одомини, э есири дин-догІот дери, эгъуьл энубулутлуьни эз гофгъой эн рабигъо. Ме не туь биё уре хилос сохим эз фендгъой эн рабигъо. Четин мибу межбур сохде уре шенуь гуфдире э дин боворсохдеире. Четин бисдогеш иму биё сабуьрлуь бошим ве асте кор гировуним. У гъэрхундимуни. Иму уре неведешендимге эз есири дин-догІэт, дие ки миведешенуь. Дан эри туь гъовхо э гъэршуй дин-догІэт асанта нисди. Чендгъэдеш четин бисдогеш, гене гъовхо берде гереки. Чуьтар э гъэд довгІо жоборд бирейге, э гъовхо э гъэршуй дин-догІэтиш жоборд бире гереки. Дие шеви, дегешд форигъэти веги, гъеле омборгъо мидани, и туь дирет гъозие е чуьклеле бэгъэй нисди.

Менешир, Нинаре хоши гуьрде бэгъдо, ведироморени э буруни хуне, стул норе, нуьшдени э рачей дедешу.

— Туь чуь сохде, дедей?

— Эдем гъобгъо шуше хэлефме.

— Э Нина мигуфдириге, у мишушд гъобгъоре, туь форигъэти туьре мивегирди.

— Эл... ле... Мере зендигъо зен дие мезендо, туь чуь гуфдире. Э дес эни хуг хурденигъо, гъозор жире хъэруьми-хъэлоли хурде урус вегуьруьм дуьм и хъэлоле гъобгъой мере эри шуше, туь эгъуьл туьре хурдей, хэлефме?

— Ме, дедей, эгъуьл мере не хурдем, энжэгъ сэхьиб эн ижире гофгъо бисдорит. Меш хъэруьми хурдем, хугиш хурдем, имогъой меш э гъобгъо дес незенуьм?

— Туь бешгъэи, туь мерди, те имогъой хурдей э гъэриби бири, э хуней дедей дерики нихури.

— Виниш, дедей, туь у гофгъой рабигъоре бигъил, угъо э эгъуьлгъошму булут венгесденуьт, оммо эз гъеме омборте шефде коргъо ишу сохденуьт. Э ёр туь мунди бебере мурдале дуьшме эз далде куьшдебугъо, колхоз эдей вокурде гуфдире, рабигъош гъэриш бируьт э куьшден бебейму. Ме шеш сале бируьмгеш, гъеме э ёрмени. Эз умогъоевоз туь эдей зэхьмет кешире, имогъой туь нуьш э хуне, кор хунереш деша э дес гІэруьс туь. Эз у рабигъо куьшденигъо гушд, э бойни куьшденигъо гушд хъэлоли, темизи. Э бойни духдир фегъм сохдени гуше, эге нечогъи-чи дебисдоге, у гуше фурухде нисе гъише, оммо рабигъо чуь гушдиш бисдоге хъэлол хъисоб сохде.

— Туь хубе кук мибисдориге, жофой дедее фурмуш нисохди, эз ме не пуьрсире зен ниовурди, уш уресе. Негъогъ э и гофгъойтуьревоз дердгъой дедее тозе месох. Туь дедере хосдениге, уре руьхсет ди бурав э ватан хуьше. Уш миофу гъисмет хуьшдере олхоин бош. Биё ме эри туь духдер жугъур биёрум, гъем гІэруьс дедей мибу, гъемиге духдер дедей. Пушой муьрде рузи мере э дес урус медеше, эз урус мере гІэруьс нибу. Э худо, гъэдой туьре вегиром, худо мугу: «туь э чуь хээли, ме э чуь хэёл». Чендгъэде четин биригеш эрме, гене партал гІэруьсворире хьозур сохдебугъуьм гъише, мугум гъетте Менешир оморет, эрию зен миёрум, духдериш диробируьм. Дие чуьни, илле хуби эрме... гъуь...

И гофгъоре гуфдиреки, Елто эдембу тигъле-тигъле гІэрс рихунде.

— Туь мере омбор гъэгъри сохди эз хуьше, согъ боши, хэлефме. Чуь сохум, бэхд ме ижирей, поисдем э пушой бэхдевере худо, ю дури, бендегъой ю залум.

— Жон, дедей, туь эдей э негъогъи гирисде, туь эз Нина унгъэде рази мибоши, гъеле пой, туь уре нисе шинохде. Ме эз у жейле биренуьмгъош нисдуьм. Ки дануьсде, чуь мибисдоге мере, Нина эз гъэд гІэтош

ведировунде, ярай мере бесде, э више э кин партизангьо нибердге. Шевруз эз ён хъэлов яралуьиме не вэхуьшди у, э лэгІэйме э лэгъэревоз гІов декуьрди. У нибисдоге э сер ме те имогьой е пуд савзе миверомо. Э коми ватан фуьрсуьм Нинаре, Ватан иму е ватани, Советини, уре де хунейге нисди, бебей энугьо э довгІо пуч бири, дедей энугьо не бирорлею суьрогъсуьзи, хунешу э бомбевоз вачарунде омори. Э е жигеш у нирав, уре дануьсде бош, мере дуьл нибу эз у эри жейле бире. Эге туь гуфдирениге у уруси, белки у эз жугьуриш хуб бирембу эри туь. Жугьур эз урус тефигІэт нисди. Э гьеме милетгьош деруьт хубгьош, зобугьош.

Имишев Менешир негуфдире гоф небисдо э дедешу, гене дедере э рай овурде недануьсд. Шову э хунешу биригьо ихдилоте, Менешир себэхьимуьн ихдилот сохд эри Шолум.

— Биё э лойму, туьш е-дуь гоф гу э дедейму, белки хомуш бисдоге.

— Жон, холей Ёлто,— гуфди Шолум.— гьисмет эни мерд уруси, чуь тефигІэти урус эз жугьур. Чуьтам дуьл мибу туьре, Менешир не Нинаре эз еки жейле сохде. Угьо чор сал эеки бирет. Э гьэд гІэтош довгІо дуь эри еки кумег бирет.

— НэгІ, ме не Нина эз еки жейле нибошим, эге нисе воисдеге, дедей, вэхи пиш сох ведеки гьердуймуре эз хуне.

— Вой эриме гердо, ишмуре пиш эйчуь. Мизигьим гьелбет эеки. Винуьм песой эни кор чуь биреге дие...

Гье у сал Шолум рафд эри хунде, чуьнки у школаре верасдебугьо сал довгІо сер гуьрде, уре минкин небиребу эри хунде э ВУЗ. Бэгъдовой пенж сал, Шолум хундере варасде оморенге, Менешир уре теклиф сохд берд э хунешу. Ёлто нуьшдебу э сер нимдер, э ён ю нуьшдебу духделей Менешир, э дес Ёлто дебу ранги-рангие книглей гІэили. У мивешенд верэгъгьой книглере ве мибурмунд сиротгьо э книг веригьоре э гІэил.

— Руз туь эхэйр бу, холей Ёлто.

— Эгьибет туь эхэйр бу, хэлефме, хош омореь, гьемише оморемун ишму гердо, хундей туьре верасди омори?

— Эри. Гу гьери, жон холей Ёлто, эри Менешир зен жугьури кей хосдеге? — Пуьрси э зарифетевоз Шолум, стул норе нуьшде э рачей холей Ёлто.

— Худо мегуё, пир-сир гердо ишу эеки, бэхдевере гІэруьси. Гьисмет дие... Нина, хэлефме, мере зугьун урусиш хуте сохди, э кориш дериге, гене кор хунере э ме нисе венгесде, гьэдой энуре вегиром. Чум Менешир чи шинохди, хэлефме. Оммо гуюм эри туь, сер-гуш ме рафдебу эз гуфди мугуй зенгьо. Э лэгІэй зенгьой жугьур офдоно, ки у хэлефлей мере нисе хосдеге. Еки мигуфди: «эз у туьре гІэруьс нибу», екиге: «туь эз дес энучи чуьтам хурде», екиге мигуфди: «пиш сох ведеки» гьерки е гоф. Суьфдегьо меш екем э вор верафдембируьм. Оморе-оморе виниренуьм, ки гІэруьсме лап хубе гІэруьси, «худо борухо» сохде денилеи, сер гуьрдуьм лэгІэй гьемешуре эри зере, хэре э сер куьрли зенуьгьоре хуно. Дебире бебей э урусгьош хубе одомигьо...

ПЪЕСАГЪО

Узеир Гаджибеков

ЛЕЙЛИ ВЕ МЕДЖНУН

Либретто нуувуьсде овори э поэмай Физули гуьре.

(Опера эз 4 пердегьо ве 6 картинагьо.)

Вози сохдегьоргьо:

Гейс (Меджнун)
Лейли
Бейбей Гейс
Дедей Гейс
Бейбей Лейли
Дедей Лейли
Ибн Салам
Новфел
Зейд
Екимуьн гIэреб
Дуьимуьн гIэреб

Илчигьо, гIэтлуьгьо, гьуногьгьо, хундегоре дүхдергьо ве кукьгьо.

ЕКИМУЬН ПЕРДЕ.

ЕКИМУЬН КАРТИНА

Мейдузи пушой школаи. Э сегьне гьэренлугьини. Хор эдее хунде гьовой шеби—гьижран.

Э жейлеи дуьл сухдени,
Эжигей гIэрс хун рихдени.
Э сес гирьё хэлгьиш миёв,
Бегем бэхд ме де гьич ниёв?

Васал гIовгьо лихьэ мибу,
Тегьер васал муьгьбет иму.
Эй хосде гуьл ме хьэсротуьм,
ГIэрс рихунде гирисденуьм.

Перде вокурде оморени. Меджнун, э е далде поисде, гузет сохдени Лейлире.
Зерени гьовой магьур—гьинди. Меджнун хундени.

Меджнун. Э жейлеи ме сухденуьм, мирод дуьле ме хосденуьм.
Дердимендуьм, эри дерд чорей юре ме хосденуьм.
Буьлдуьр хунде заруьнжи, гуьл хуьшдере у гешдени.
Тегьер эну э гьэфес, ёре дире ме хосденуьм.

Дироморени Лейли. Зерени гьовой магьур—гьинди. Лейли хундени.

Лейли. Э эшгъ дусди офдorem, эз дерд гьони гириденуым.
Лап г'эзоби соймиши, лов ме гъэми гириденуым.
Нисди гъувот вокунум э ки бугеш сур дуьле дуым.
Эдей куьшде мере дерд, чуйтам гьони не гирисуым?

Зерени гьовой шикестейи — фарс. Меджнун, куьнд оmore эз Лейли, хундени.

Меджнун. Диренге очугъэ руь туьре, гъувотсуьз бисдорум.
Эз у руз вохурдейм эеки ме динжире вир сохдум.
Эз эшгъ хосдеи оворе бире, туьре мигешдуым.
Шуькуьр гердо гъечиш буге гьони туьре дирируым.

Лейли хундени.

Лейли. Чуй дердгъо гъисдге мере хэбердори, — дануьсденуым.
Мэг'луьми, эз сургъой дуьл хэбердори, — дануьсденуым.
Нисе офденуым ме вогъне дердгъой дуьле вокунум.
У эз гъемме зиьдте хэбердори, — дануьсденуым.

Лейли ве Меджнун гьердуйеки хунденуьт.

Чуй хосе чигърет ве раче буй вери юре.
Э рэхъ соймиши хьозурум эй норе жуне.
Ме диренуьмге зарнишоне бендгъой муйгъоре,
Эз эшгъ хосдеи диеш руьхьленмиш дуьл ме бире.

Зерени сегогъ. Меджнун хундени.

Меджнун. Могъбуллуь туьре диренге, зугъуниш поисд бирден.
Рачире диренге, дарафдени э дуьл ве беден.
Тегъер шэг'им, дуьл ме дегесире, диренге туьре.
Тутун миварав э асму, мибошум ме дердимен.

Лейли хундени.

Лейли. Дуьл ме очмиш бирени туьре гьони диренге.
Нефесиш гуьрдени, дусд э пушо биренге.
Дениширенуым э туь, ху жэгъуьсде э ловгъой ме.
Дуьл ме лов мибу эгер туьре дирте дируьмге.

Зерени сегогъ, ирагъ. Меджнун хундени.

Меджнун. Чумгъо э туь деруьт, нидануым э пойгъо офдоре.
Дердгъой иму эхирсуьзуьт, гуш вени туь гофгъоре.
Дануьсденуым четини, белкем пучиш бисдорум.
Дие нивадарам эз рэхъ, э уьлуьмиш хьозурум.

Лейли хундени.

Лейли. Э туьревози фикиргъо ве дердлуье гофгъой дуьл.
Гъемишелуьг доренуым жун ме туьре, хосе гуьл.
Оммо туьре диренге, вир сохденуым селт гъувоте,
Энжэгъ дуьл сохде шуькеегъ, хунде тегъер буьлбуьл.

Хор духдергъо ве кукгъо.

Духдергъо. Эй, бийт инжо ебо!
Жуьфд вирихдет эз нубо.
Расиге э бебешму
Хэбер ишму,
Нуборе шенде, нэхунде, нэхунде,
ГӀэзоб мидуь.

Кукгъо. И е ошугъ,
Э ёр'бэнд бири ошугъ,
Дердлуь ошугъ,
ГӀэмлуь ошугъ.

Духдергъо ведеберденуьт Лейлире. Кукгъош ведарафденуьт. Меджнун могъбуллуь
нуьшдени тэхьно.

Дироморени бебей Меджнун. Зерени гъовой чоргогъ. Бебей Меджнун хундени.

Бебей Меджнун. Чуьн буьлбуьл, э богъ дешендей шивен.
У сес заруьнжи сохде дердимен.
ГӀэзизе бале, гъич гӀэйб меёвгу,
Сур дуьле туь ди, дердгъоре воку.
Ки венгесд эз хьол, э дердгъо дешенд?
Ки сохди бу туьре э хуьшде бэнд?
Чуьтам вир сохим дерди-гӀэм туьре?
Чуьтам дур сохим эз угъо туьре?
Чуьни бу себеб огъизар, жун ме?
Гу, ебо офим зу серонжуме.

Меджнун хундени.

Меджнун. О, пире бебе, мибоши бедбэхд.
Месох э худо минети гъич вэхд.
Мепуьрсит эз ме: эз же омо дерд?
Тэхсир ишмуни и дердгъо гьелбет.
Бируьм бихэбер эз гӀуьломгъези,
Небу гъич мере гъечи дуьллерзи.
Бируьм гӀэйгъусуьз, гъемиге дуьлшор,
Небу фикиргъой соймиши эн ёр.

Оморени дедей Меджнун. Зерени гъовой мухалиф. Дедей Меджнун хундени.

Дедей Меджнун. О, товуш чумгъо, ширин жун деде!
Эриму туь гъисд офдуме бале.
Дусде гешдеге — дусдиш офд миёв.
Духдер воисдге — ушки офд миёв.
Миофим эй туь эз гьер гӀумолет,
Мибу ю рази лап хубе эврет.
Мегъил имуре э гӀуьлом тэхьно,
Дес веги, бале, туь эзу рэхьгъо.
Мевенге мере э гӀэм—хэёлгъо,
Дениш, гӀэзизи, э гоф келегъо.

Меджнун хундени.

Меджнун.

Ширин жун мени бебе ве деде!
Гъэнетгъой мени бебе ве деде!
Е коре лоигъ э хуьшде сохдем,
Э Лейли ошугъ ме бирден бирем.
Эз песи э сер офдорем коре.
Чуь гуюм дие, хосденуьм уре.
Муьгъбет соймиши эгъуьле селт берд,
Дусди ю мере венгесди э дерд.
Чуьтам хуьшдере э дес вегуьруьм,
Э гъисметевоз ме хъуьжет гуьруьм?
Э дуьл ме дери энжэгъ е муьгъбет,
Нидануьм бире э у хижолет.

Хундени бебей Меджнун.

Бибей Меджнун. Э муьгъбет бовор месох, гуш вени э несигIэт.
Омборгъо ошугъ бире, э у рэхъ пуч бирет.
Диренге гуьзелгъоре, биренуьт ошугъ эз дур,
Оммо куьнд оморенге, гирошде пэхънуье сур.
Офдорей, кук ме, э эшгъ. Хэбердорум эз хьол туь.
Ижире соймишигъо энжэгъ жуне миберуь.

Хунденуьт бебе—деде ве Меджнун.

Бибей—деде.

Биё бурайм э хунейму, Гейс ме.
Биё бурайм э хунейму, Гейс ме.

Меджнун.

Бебе, деде, и дердгъо мере
Эз эшгъ дусди делуь сохде.
Эз эшгъ дусди Меджнун сохде.

Бибей—деде. Эри туь Лейлире рафде ёгъин михоим, Гейс ме.

Перде.

ДУЬИМУЬН ҚАРТИНА.

Хуней Лейлини. Духдергъо эдете хунденуьт, руй бире э кин дедей Лейли.

Хор духдергъо.

Лейлире мегъил эй хунде рафде,
Бедбэхди мибу эй бебе—деде.
Миёру эришму беднуми Лейли,
Мизенуь хъуьрмете э хори Лейли.
Месохит хуьшдере биобур ишму,
Хэбер Лейлире шинирит изму.

Эллож сох,
Хилос сох!
Лейлире мегъил буруне,
Лейлире дор э хуне,
Нерав эй хунде.

Духдергъо рафденуьт. Зерени симан—шемс. Дедей Лейли хундени.

Дедей Лейли. И хэбер мере сохди перишон,
Беднуми нисди хуби эй инсон,
Ижуър эвлоче нивою дире.
Эжигей Лейли сенгъ миёсд бире.
Хубики пэхъни духдере дошде,
Негъилим уре э буру гешде.

Лейли вогошдени эз нубохунде. Зерени симан -- шемс. Дедей Лейли хундени.

Дедей Лейли. Хубе овозе нисди, духдер ме,
Эдее гешде э лэгIэй гьемме!
Эри чуй сохде хуьшдере беднум?
Эйчуй венгесде хуьшдере эз чум?

Лейли хундени.

Лейли. Эри эн эвлод деде ширини.
Эри чумгьой ме товуши туьни.
И чуй гофгьои, чуйни мэгIэно?
Чуйни тэхсир ме, не гуи ебо?

Дедей Лейли хундени.

Дедей Лейли. Расири э ме сурогъ соймиши,
Дуьл мере гьони дерд—фикир шиши.
Чуьтам дануьсдей чуьниге муьгьбет?
Эже э гьечи ишму вохурдейт?
Ошугъ бисдогеш эй кукгьо гIэйб нисд.
Бегем э духдер у кор лоигъ гьисд?

Лейли хундени.

Лейли. И чуй гофгьои ме шиниренуьм,
«Ошугъ», «муьгьбет» нис дануьсденуьм...
Чуй воисдеге хуб э сер венге.
Дердежер сохде туь мере ненге?

Дедей Лейли хундени.

Дедей Лейли. Э гуш бешму е сес дарафдге,
Охмури мибу, арт нибу женге.
Гуш вени: дэгIно мизенуь деде,
Небу де бурай э нубохунде.
Туь миё муьхькем хуьшдере дори,
Темиз миё бу номус духдери.

Хундени Лейли.

Лейли. Э нубохундеш фуьрсорейт ишму.
Дие эри чуй биренит пешму?
Хундеи энжэгъ эн ме бу войге,
Эйчуй фуьрсорейт усали буге?
Зиёди гофгьо герек нис бире,
Негьогъи гьони мере гIэйб доре.

Лейли не дедешу ведарафденуыт Дироморенуыт бебей Лейли э е ченд гIэребгьоревоз.
Зерени шур. Екимуын гIэреб хундени.

Е к и м у ь н г I э р е б. Миёв имугьой инжо Абулгейс,
Минет мисоху э туь Абулгейс.
Руьхшенд сохдени э у хэлоигъ,
Меджнун э Лейли нисди гьич лоигъ.

Дуьимуын гIэреб хундени.

Д у ь и м у ь н г I э р е б. Фурмунде меёйт э раче гофгьо,
Лейлире медит, медит э угьо.

Х о р г I э р е б г ь о.

Меди, меди!
Герек нисди бедбэхди,
Ижуьр жугьоб миё ди:
НэгI, нэгI, нэгI, нэгI!
Нисди Лейли той эню,
Хэндуьсденуыт хэлгъ э у.
Нисд лоигъи э Лейли,
Зен эн Меджнун бу Лейли.
Меди, меди, меди!

Бебей Меджнун не Меджнун дироморенуыт э сегьне эеки э илчигьоревоз. Бебей Лейли
теклиф сохдени эри нуьшде. Зерени шур. Бебей Меджнун хундени.

Б е б е й М е д ж н у н. О, келе рэхьбер, тэгIрифлуье мерд!
Гьемме исэгIэт э туь гьисди бенд.
Шинохдени туь гIэсуьл ме кини,
Э буьтуьн гIуьлом нум ме одлуьни.
Мере е гьозор гьисди гьул—нуькер,
О, мерд худои, меш гьисдуьм рэхьбер.
Дори мере бэхш э жигей гьер чи
Е теке бале, тегьер буьлдуьрчин.
Мере воисде офум бэхд юре,
Гуфдирет э ме: у инжо бире.
Биё рази бош, келе мисвои,
Гьисмет эн угьо, гьисмет худои.

Бебей Лейли хундени.

Б е б е й Л е й л и. Туь хуьрметлуьни э гIэрей эн хэлгъ!
Гофгьой туь мере негуьрдуьт энжэгъ.
Чуьтам жугьоб дуьм э гофгьо гуьре?
Чуьтам бирази сохум ме туьре?
Кук туь ки куки, гуюм ме расди,
Сохденуыт хэлгъгьо э у руьхшенди.
Бегем гьич Меджнун тои э Лейли?
Кемэгъуьл шуьвер кире гереки?!

Илчигьой Меджнун хунденуыт хор.

И л ч и г ъ о. Туь, гІэреб, имуре месох могъбул,
Биё ди Лейлире э Гейс иму, гьей!..
Уреш дан: ю, Меджнун, жовони,
Мол—девлет, гІюшири омбори.
Бовор сох, гьемин бош, рази бош, гІэреб!

Б е б е й Л е й л и. Духдере ме нидуьм, ме нидуьм,
Э Лейли нигуьнжуь и делуь Меджнун!

Зерени куьрд—шагназ. Меджнун хундени.

М е д ж н у н. Эеки жуьфдон офирей эй ме муьгъбет ве дерде.
Мере э у дерд венгесдигьо ю гьисди бенде.
Фуьрс эй ме чуь гьисдиге э гІуьлом бедмозоли!
Э уш гьисдуьм ме рази, немунди мере шори.
Е руз ме дердсуьз гиросдге гьич гьэрол нигуьруьм.
Чуьнки дерд мере хосде, меш ки уре хосденуьм.

Бебей Меджнун, Меджнун ве илчигьо ведарафденуьт. Дироморени Лейли. Зерени замин—харе. Лейли хундени.

Л е й л и. Межбур сохдут эри жуоро бире эз севгили.
Бегем э асму ниварав хосде ловой Лейли!
Дердгьой ме пэхьнинуьт, бегем немунди де чоре?
Элложсуьз, жуьфд микешим и гІэзобе бичоре.

Лейли ведарафдени. Дироморенуьт бебей Лейли ве илчигьой Ибн Салам. Илчигьо хунденуьт хор.

И л ч и г ъ о. Тож гьемме хьисоб сохде,
Оморейм э кин ишму.
Мигуим, дусд, мироде,
Жугьоб де э дес ишму.

Б е б е й Л е й л и. Хош омо, софо овурд
Гьуногъгьо э хуней ме.
Нисдиге буйругъ гурунд,
Миёрум сербегьем ме.

И л ч и г ъ о. И жовон Ибн Салами,
Хьуьрмет ю лап омбори,
Девлетлуь ве кордани,
Не дерд дан, не гьэм дани.

Шинирейм е духдери,
Эгьуьлменд, раче сери.
Гьовум туь эри бире
Оморейм э инжиге.

Б е б е й Л е й л и. Оморейт мигьмун бире,
Э теклиф ишму шорум.
Э гьисмет рази бире,
Лейлире ёгьин дорум,
Э Ибни Салам дорум.

И л ч и г ь о. Зигьо бэхдлуй, Ибн Салам!
Зигьош садсал, Ибн Салам!

И б н С а л а м. Эз суйгъде бебе зиёд
Эри ме гьисдит ишму.
Имугьой эйшму эвлод
Хьозурум бире изму.

И л ч и г ь о. Бурайм иму эй дире
Хьозури г'эруьсире.

Гьеммееки ведарафденуьт. Дироморени Лейли. Зерени гьовой гатар. Лейли хундени.

Л е й л и. Ниёв сербегьем мирод, гьисмет мере бэхд нисди.
Эжигей эн гьуьзуйргуьл гьэретикон поисди.

П е р д е.

Эхирю миёв.

Э зугьун тати чарунди
С е р г е й И з г и я е в.

А. Авдалимов, М. Дадашев

ЛЕЙЛА

Драма эз пенж пердегьо

*Эри тэгИрифменде духдер Догъисту,
жоборде революционерка Хадижат Мустафаева.*

Возн сохдегоргьо:

Лейла, разведчица, 23 сале.
Эмир, бег, 50 сале.
Умар, бирорзерей Эмир бег, 25 сале.
Аминат, дедей эн Умар, 42 сале.
Али, бебей эн Лейла, 55 сале.
Усман, кадий, 50 сале.
Габиб, 40 сале.
Ильяс, }
Айшат, } гэревошгьой Эмир бег, 20—25 сале.
Осман, старшина эн дигь, 30 сале.
Шапи, Гошир, сэхьиб туку, 45 сале.
Мирза, }
Муртузалн, } косибе алварчигьо, 30—35 сале.
Гонн, 40 сале.
Чауш, 40 сале.
Магомед, келей гьолхмишчигьо, 40 сале.
Юсуп, 30 сале.
Керим, 35 сале.
Мустафа, 35 сале.
Делуь, ченд салеиге мэгЛуьм нисди.
Гьолхмишчигьо, нуькергьо, алварчигьо ве чи восдорегоргьо э базар.

Гьозие гиросдени э 1917 сал э е келе дигь эн Догъисту.

ЕКИМУЪН ПЕРДЕ

Хуней эн Эмир бегн.

Ильяс. (*Огол зерени*). Айшат!.. Айшат!..

Айшат (*зури-зури диреморени, Ильясе дире, олхоин поисдени*).
Зэхьлейтуьре худо бери, чешмиш. Зэхьлей ме рафдки...

Ильяс (*фегьм сохдени иловлере*). Туьре хэбер нисди?

Айшат. Чуьни бегем?

Ильяс. Имбуруз, пушой себэхь, э хуней эн у Али гуфдиренигьо келемерд, гьолхмишчигьо довго сохдет э одомигьой бегевоз. Эдете гуфдиренуьт дуь одоми эз нуькергьой бег муьрди... Те гьолок бире куьшде омори Али не духдер ю...

Айшат (*терсе-терс*). Коми Али? Коми духдер?

Ильяс. Э гьирогь дигь зигьнсденигьо, э ён чой. (*Мэхьтел бире, дениширени э Айшат*). Ранг туь рафдики, чуь бири туьре?

Айшат (*сублове хэнде сохдени*). Гьичиш, гьичиш... Серме екем черх хурд...

Ильяс. Ох, бебейме! Чув гужгьо э угьо бег гьншд сохде, гене сур ишуре недорут, мигуиге эз сенгъ бегьем бирет хунэхэребнисдигьо...

Эз у хунейге оморени сес суврей эн бег. Ильяс не Айшат зурри-зурри ведарафденуьт. Дироморенуьт Эмир бег не Кадий.

Бег. ...Э жэглмет гуфдире, верасунде гереки, кадий, гьолхмишчигьо гьэчэггьго — талавурчигьоют гуфдире. Гьер одоми эн дигь гьэрхунди эри гьовхо берде э угьоревоз, ве эри мэглумь сохде жигешуре...

Кадий. Ме омбор мэхьтел мундем, Эмир бег. Эхи у Али е гложизе одомини...

Бег. Гложиз?.. Гьеммей эн угьо маре хуно гложизи. Гьейсэг!эт, эри бовор сохдейтуь, мигьилумь уре оворде э инжо. (*Огол зерени*). Ой геде, нуькер!..

Диреморени Ильяс.

Бег. Бура эз Осман гу... У Алире дировуну инжо.

Ильяс ведарафдени.

Кадий. Белкем э хубиревоз пуьрсиримге гуфдирембу эже бине зеретге гьолхмишчигьо?

Бег. Нэгл, сег жегьендеми нисе гуфдире.

Кадий. Духдер чуьтам?

Бег. Духдер?.. Гьич жогьобиш нисе доре. Чендгьэдер э шушевоз гьншдем венжире эз бирэхьнее жендек ю, лол э зугьун миомо, гене е гоф эз ю векенде не дануьсдем. Оммо ме имугьой дануьсденуьм чуьтам уре э зугьу биёрумге. Эдем гьншденуьм э пушою бешуре куьшде...

Дироморени Осман э Алиревоз. Десгьой Али бесдеи, шеи ю паре-пареи, э лов ю хун хуьшг бири вомунде.

Осман (*эз Али*). Пой э сугьрезани, сег жегьендеми! (*Али эз жигей хуьшдеш нисе жуьмуьсде*). Пой гуфдурум!

Кадий (*эз Али*). Туь ногьогъ эри чув хуьшдере глэзиет доре? Ебо виниш э чув хьол бирейге, ой фэгьир. Э пушой худо иму гьеме екиним, бирор ме. Глэдоти глутьломи: еки глешир мибу, екиге-косиб. Унегуьре офирегор не гуфдири глоси бош гуфдире э огьой хуьшде. Э гьурон вери: хуььрмет огьошмуре гуьрдитге, уш эришму рэхьмедуьл мибу...

Али (*сублове хэнде сохдени*). Рэхьмедуьл?.. Хэлгъ гиснеи! Глэилгьо ве келегьо э пушой чумгьошу эдете эз гиснеи вемасире муьрденуьт. Эри хурде чи нисди, оммо гьомборгьой бег гендуьм пури. Эз ловгьошу эдет тигьи бире. Эн кини у гендуьм?

Бег. Эн ме! Гендуьмиш эн мени! Хориш эн мени!

Али. Нэгл, бег! Сэхьиб хори уни, ки у хорире гьуьллуьгъ сохдеге! Гье у хэлгъ, комики имбуруз эз гиснеи муьрденигьо.

Бег. Сес туьре бур, нелогьигъ! Небуге гьейсэг!эт месдонум жун туьре! (*Гуьрдени эз хэнжел*).

Кадий. Пой, бег! (*Чарусдени э лой худо*). Э пушой туьни, офирегор, рэхьмедуьлиме! (*Эз Али*). Тараф гьэчэггьгоре гуьрде, хуьшдере э глэжел мефуьрс, бирор ме. Езугъ биёвгу туьре э у гуьзеле духдер туьш. Гу эже мескен зеретге гьэчэггьго, бег рэхьмедуьле одомини, ме мигьилумь рэхьзо доре ишмуре.

Али (*э бижиревоз*). Ме шовглю сохдем э бег нигуюм гуфдире, оммо э ишму, кадий,... куьнд биё э гуш ишму гуюм.

К а д и й (шори-шори). Офорим! Офорим! ШовгЮйтуьре ги. Бошгу, э ме гу. (Чум зерени беге. Куьнд оморени эз Али).

Али. (Туф дешендени э сифет кадий). Тьфу, пире сег! НэгЮлет э ишму! Гьэрггэ чумгьой гьэрггэре ни векенуь.

К а д и й (хьуьршлуь сифете покурдени). Мурдал! Непок!

Бег. Осман! Си доне гьэмчил зенит эз и сег, нолей ю э асму верав! (Декуьрдени эри хуьшде шороб, гьенжирени).

Али (субплове хэнде сохдени). Ёвош гьенжит, бег, э бугьоз туь не муну.

Осман гьуьл додоре ведекуьрдени Алире эз хуне.

Гье у туьтем дироморени Умар. У дирени Алине ведебердеки. Эз буру оморени сег гьэмчил зере.

У м а р. Руз ишму эхэйр бу! Ишму мере огол зерейт, леле?

Бег. Эри. Ме гьэдэггэ зеребируьм э туь — рафде э Ахмедкент ве дануьсде эри чуй хэлггэ диггэ де налоггьоймере нисе доренуьтге. Туь веровунди гьуллуггэ мере?

У м а р. НэгЮ, леле. Ишму дануьсденитки, дедей ночогги.

Бег. Ночоггэ? Гьисди гьисд дие. Э хунейме сад гьэревош дери. Эдет хурденуьт-хисире. Бегем угьо денишире нидануьсдуьт э дедешму?

У м а р. Эхи у дедеймени, леле.

Бег. Дедей! Дедей! ГьейсэгЮэт гьемме фикиргьошму э товун кормиё бу, оммо туь...

Диреморени Осман.

О с м а н (э лов ю хэнде). Огьой ме, бег! Али рафд э ки бебешу.

К а д и й. Муьрд?

О с м а н. Сеге хуно.

К а д и й. Гьисмет эн уре гьечу нуьвуьсди офирегор.

Бег. Духдер вини?

О с м а н. Эри, огьо бег. Э пушой ю муьрд бебешу.

Бег. Гьечуниге дировун имугьой духдере инжо.

Осман ведарафдени.

К а д и й. Ме гьич нигуфдурум э диггэ имуш ижире коргьо мибу гугфдире. Расди ме шиновусдем духдер эн и Али э десдей гьэчэггьо дери гугфдире...

Бег. Дануьсденуьм, кадий, дануьсденуьм... ГьейсэгЮэт э гьеммей Уруснет гиснегьо ве гьэречиггэ э сег гЮширгэ вэхуьшдет. Гьеммей эн и коргьоре большевикгэ эдете сохденуьт. Шиновусдей, кадий, эз товун эн угьо?

К а д и й. Эри, бег.

Бег. Унегуьре иму екире сэхд негуьрдимге, большевикгэ мисохут мурдале кор ишуре. Эз у товун ме когьоз нуьвуьсдем, имбуруз эдем фуьрсоренуьм. (Ведешендени эз куьф когьозе). Ги хун.

К а д и й (хундени). «Эри комиссар округ Темир-Хан-Шура. Огьойму комиссар! Хэйли одомигьой диггэ ме, гуьрд бире, эдете талаш сохденуьт гусбендгэ ве гендуьмгьой мере. Хосденуьм эз ишму хилос сохит мол-девлет ве жун мереш эз дес гьэчэггьо. Эмир бег.» (Вогордундени когьозе э бег).

Бег. Дануьсденуьм, ёггин кумеги мибу. Чуьнки комиссар эн округ куьггэне хьэрмэхгэ мени. Увэхди ме мидуьм гЮжели эн гьэчэггьоре!

Дироморени Осман э Лейларевоз. Шен Лейла пара-парап, душ ю веднини. Бег э лезетевоз фегъм сохдени Лейларе, эз ёр ю ведарафдени э пушой ю дуйшмен юни гуфдире.

Бег. Туь.. туьш большевики? Ха... ха... (*Э гъэгъревоз*). Небуге хъэлов гъэчэгъгъоре герм сохде? Ха... ха...

Лейла (*сере гъово гуьрдени*). Нэг! Ме большевик нисдуьм. Оммо келе хъуьрмет хъисоб мисохдум эри ме большевик мибисдорумге.

Бег (*куьнд оморени эз Лейла, суьфде э лезетевоз, песде э гъэгъревоз дениширени э бирэхънее душ ю*). Туь... хъэремзеде! Туь ерашуьгъ хъэлов беггъо миёсди бире. Гъозор туьчуьнигъо эри хуьшде мозол хъисоб мисохд э меревоз е шев...

Лейла. Мозол?... Эри... и... Туь вердиши, бег! Туь вэхъшие хъэйвуре хуно, гъирьетсуьз, номуссуьз, екиреш э гуш негуьрде, буйругъ дорей тозе гъэруьсгъоре суьфдеи шев э ки туь биёрут гуфдире... Оммо е духдер э герде неведуьрдебу гуфдире войгейтуьре эри сохде, туь... э хунеревоз сухундебири уре. Чуьнки туьре лап воисдембу мозоллуь бу гуфдире у духдер...

Бег. Эри, духдер сег! Эхир гъеме ужире мибу мере воисдере несохуьго! Эхир туьш...

Кадий. Эй жовоне духдер, туь эз гъуьлом гъеле е руз недирей. Дениш э чуь хъол венгесдейге хуьшдере. Гу эже мескен зеретге гъолхмишчигъо... Муьди бош, духдер ме.

Лейла. Муьди? Весси! Гъозор салгъо муьди бири бедмозоле хэлгъ ме. Э гиснеи муьрди — сес не сохди, куьшде омори — тоб дори. Оммо имугъой де имуре тоб нисди. Эйзуригъо, туь шиновусдени бег, лап зу, эхир гъемешму доре миёв. Увэхди мозол ве азади миёв эри хэлгъ ме!

Умар эри хуьшде жиге нисе офде. Фикирлуь гешдени эз ило-э уло. Бирази эз Эмир бег.

Бег (*э гъэгъревоз*). Эдембируьм бэхшире э туь мурдале жун туьре, оммо эдем диренуьм, эз гъэретикон гъуьзуьлгуьл нибу... Осман! Ведебер иреш, сеге бебешуре хуно, куьш. Песде зугъун юре бур эри сеггъо деше! Кеш, кадий! (*Бег э кадиревоз евош-евош рафденуьт э кин дер доруни хуне*).

Лейла. Хунхургъо! Инсонгъо гъеме муьрденигъои, энжэгъ муьрдеш э номус ве гъирьетевоз гереки.

Осман. Бур сес туьре! Офдо э пушо.

Лейла. Оммо дануьсде бошит, гъемеймуре куьшде ниданит! Эри гъемей эн и зулумгъо жугъобдор мибошит!

Осман. Офдо э пушо гуфдиренуьм. (*дешендени Лейларе э у хунейге*).

Умар (*гуьрдени эз дес Осман*). Вэхъши! Туьре езугъ нисе омореми? Туьре дуьл инсони дери?

Осман. Огъо Умар! Ме эдем буйругъ Эмир беге э жиге овурде.

Дер доруни хуне вокурде оморени. Кадий эдей ведироморе.

Кадий (*эз домой дер*). Омбор согъ бошит, Эмир бег! Ме э мечит миё бурам, эдем дир бире.

Умар (*поюндени кадире*). Кадий Усман! (*Эз Осман*). Дарайт эз огъо бег гуит, Умар нисе гъишде буйругъ ишмуре э жиге овурде. (*Осман дарафдени э кин бег*). Кадий Усман, и духдере гъони куьшде гъэмел ниёв. Мере гереки у... Гъейсэгъэт огъо бег медиров, ишмуш э меревоз кумег бошит. Иш гъэгъ ишму! (*Дорени кадире пул*).

К а д и й (*пуле вегуьрдени*). Бошгу, бошгу, балай ме. Сох жогъили туьре. ГІэсселе чини...

Ведироморенуьт Эмир бег э Османевоз.

Б е г (*хьуьришлуь*). И чуй кори, Умар? Ме доремгьо буйругъэ не гъишдей э жиге овурде? Ме екиреш нигъилуьм э гъэршуй буйругъ ме бурав!

У м а р. Леле, гуш венит. И духдериш куьшде омоге э дигъ хубе коргьо нибу.

К а д и й. Умар дузи, бег. Сабур сохде хуби...

Б е г. НэгІ! И дуь рузи э хоширевоз ве э куфдеревоз эдем хэбер вегуьрденуьм жигей гъолхмишчигъоре, гене не дирем эдей гуфдире. Не дирем! Эгенер гъечу гъисдиге, бигъил гъемишелуьг невинуь. Гуфдирешму бугу, нисе куьшденуьм, ме рэхъмедуьлуьм... Осман! Веке дуь чум духдере, хъэрзо сох! вес салам! (*Ведарафдени*)!

О с м а н. Имугъой чуй гуфдире миданит, огъо Умар?

У м а р (*гуьрдени эз синей Осман*). Чуй мигуюм? Эз огъо бег мигуюм буйругъ юре э жиге овурдей гуфдире, оммо... духдере э ме согъ мирасуни!

О с м а н. НэгІ! НэгІ! Ме у коре нисохум! Бег мере э дор микешуь!

У м а р (*эз куьф ведешендени пулгъоре, дорени Османе*). Ги! Веги! Эз кадий метерс, уш э тараф мени. (*Чум зерени кадире*).

К а д и й. Дениш э гоф Умар, у худодусде одомини. Метерс, ме э Эмир бег нигуюм. Э худо шовгІо гердо, нигуюм.

О с м а н (*вегуьрдени пулгъоре*). Ме э ишму эдем бовор сохденуьм, оммо мере нифурухитгьо...

У м а р. Тенги мекеш. Ишму инжо поит, ме бурам э кин духдер. (*Ведарафдени*).

К а д и й. Чум Умар чи шинохдени, гье у лелешуни. Ха... ха...

О с м а н. Ужире гуьзеле меш рэхъ мисохдум... Ха... ха...

Перде.

ДУВИМУЪН ПЕРДЕ

Перде гъеле вокурде не омори. Дироморенуьт Магомед не Юсуп.

М а г о м е д. Эз хуьшде мугъоет бош, Юсуп. Беге э гъеме жиге одомигъоюни. Туьре гуьрдге, э Лейла екиш хэбер расунде нидануь.

Ю с у п. Тенги мекеш. Қогъозе ме э Лейла мирасунум.

М а г о м е д. Гене мугъоет бош, хъэркет сох хуьшдере кем бурмун. Хуб мибисдо когъозе туь э Лейла имбуруз мирасундиге. Туь Мирзаре шинохдени?

Ю с у п. Эри. Меш гъейсэгІэт у фикире сохдум. Имбуруз екшоботи, руз базари. Мирза э базар мибу. Қогъозе мидуьм э у у мидуь э Лейла. Гъечу екиш нидануь. (*Фикирлуь*). Гье эдей фикир сохденуьм, Лейла чуьтам эз дес бег вирихдиге...

М а г о м е д. Меш нисе дануьсденуьм, виниреш дуь екире вэхд нисд. Чуьтамиш хилос бириге Лейла, эриму келе мозоли. Эри ме оморенигъо э гъэд иму е хоин дери... Хуб, ме гъемере мидануьм. ВэгІдой рафдей туь бири, себэхъ эдей бире. Э Лейла мигуи зу э Порт-Петровск бурав. Согъбоши! Э хуьшде мугъоет бош.

Гьерки э е ло рафденуьт.

Перде вокурде оморени.

Базар эн келе дигъи. Э е жерге дуй-се тукугъой эн гюширгъон. Э е гъирогъ гюни нуьшди, э ён гюни — тирох фурух. Э ело эдет сибгъо-гъэрмугъо фурухе, е лойге — гъэрпуз, помодур. Э базар, эз ило э уло эдей гешде делуй. Э дес делуй ешиг дери Э миглей базар дуй келе сентги. Э сегъне дироморени Юсуп. Куьнд оморени эз Мирза — тирох фурух. Чум зере, огол зерени Мирзаре э гъирогъ сегъне.

Мирза (эз гюни). Э чигъойме дениш. (Рафдени э кин Юсуп).
Юсуп. Ги, э Лейла мирасуни. (Дорени когъозе).

Шапи — сэхъиб туку эз пенжере дирени Юсуп э Мирза когъозе дореки. Ведироморени эз гъэд туку.

Мирза. Туь эз хуьшде мугъоет нисди, Юсуп. Туьре инжо гъеме шинохдени.

Юсуп. Гъичиш нибу, тенги мекеш. Ёгъин э Лейла мигуи себэхь э Порт-Петровск бурав.

Мирза. Бошгу. Гъейсэгъэт мирам. (Воисдени бурав).

Юсуп. Пой, мера. Лейла хуьшдению инжо миёв, мегуьруь эз туь.

Мирза. Хуб, туь олхоин бош. Бура.

Юсуп рафдени.

Мирза (оморе, нуьшдени э жигей хуьшде).

Раче тирох, хубе тирох!
Эз черм гомиш бофдем, гъуногъ.
Вегуьрдигеш э дес чирогъ,
Ниофит. гъич хубте тирох.

Гене сесгъо

- 1) Мол бухоре — раче килэхь,
Дирегореш миёв темэхь.
Ерашуьгъи эри сер мерд,
Восдорегор нивинуь дерд.
- 2) Хуьрде, дуйруьжд гъэрдоужи,
Эй дес зенгъо еравуьши.
Зиёд гердо тэхуьл ишму,
Восдорегор нибу пешму.
- 3) Гъержуьр емиш:
Гъэйси, кишмиш,
Раче хилмов,
Э хов миёв,
Пеймунейме гъисд сэхь-собу,
Восдорегор дуьлшор мибу.

Шапи (пенжерей тукуре сэхд сохдени, песеде хъэрой сохдени э сер Муртузали-гъэрдоуж фурух). Сес туьре бур, мурдал! Не туьш мемунош, не гъэрдоуж туьш. Чуй хъэрой сохде туь?!

Муртузали (мэхьтел бирени). Ме э ишму чуй мешетуьм? Инжо гъеме эдет хъэрой сохде.

Шапи. Эз божэхь туь муьштеригъойме эз туку куьнд нисе оморенуьт. Жиге гъэгъет нисдики эри туь, бура э жигейге пой.

Муртузали. Ме эз инжо рафдуьмге э базар хъэрой кем мибу? Туьре гъэгър гъисдиге, веги е пейле хинике гюв ху. Э пушой чумгъой

гуьни, ме гьемише ннжо пюисденуьм. (*чаруьсде, гене диеш келете хьэрой сохдени*).

Хуьрде, дуьруьжд гIэрдоужн,
Эй дес зенгю еравуьши.
Зиёд гердо техуьл ишму,
Восдорегор нибу пешму.

Шапи. Эдем гуфдире хьэрой месох! Хьэйф, мере гьейсэгIэт вэхд нисди. Ме э туьревоз песде гоф мисохум! (*Тукуре сэхд сохде, рафдени*).

Дироморени чауш. Чауше диренге, э песою, эз зугьуню сохде-сохде, гешдени делуь.
Чауш верафдени э сер келе сэнгь, эз гьултугь ведешендени когьозе эри хунде.

Чауш. Гуш венит, рэгIнет!
Шиновит, ой жэгIмет!
Буйругь гьисд эн огьо,
Муьлкедор эн догьгьо.
Эмир-бег оголи,
Э жэгIмет гоф юни.
Гьич эглен не сохде,
Зу себэхь вэхуьшде,
Гьер инсон ве инсон
Гуьрд бугу э мейдон.

(*Фураморени эз сенгь, эри рафде*).

Делуь (*норени э хори ешиг хуьшдере, верафдени э сер ю, эз зугьун чауш сохдени*).

Гуш венит! Гуш венит!
Шиновит, ой жэгIмет!
Эмир-бег оголи:
Гиснегьо киниге — берит тэхуьле,
Хорисуьз киниге — хори вегирит!
Ха... хааа... ха....

Гьеме хэндуюьсденуьт. Эз гьэд хэлгь еки гуфдирени: «Эри. Те бег десе эз куьф ведешенде, нешумой одоми ведарафде».

Чауш (*э хьуьршевоз эз делуь*). Сес туьре бур, хэр-вечехэр! Туь э киревоз пой кешире?

Делуь. Пой гIэсбе нэгIл зеренге, хэриш пой хуьшдере кешире. (*Пое гьово гуьрдени*).

Гсне гьеме хэндуюьсденуьт.

Чауш. Расди, туь бегьеме хэри. (*Хэндуюьсдени*).

Делуь. НэгI! Ме кук эн султануьм!.. Дануьсденит ми ишму, э рушгьой эн Надыр-шах э и келеи дуьмбел вери?..

Гьеме хэндуюьсденуьт. Еки эз гьед хэлгь пуьрсирени: «Туь эз же дануьсде?»

Делуь. Эз Эмир бег, у эриме ихдилот сохдебу... э сер митой эн Али...

Чауш (*жингире хуно*). Ебо вир бош эз инжо! (*Гьуьл доре-доре ведебердени делуьре*).

Гене сесгьо: Гьисд хуърдевог: дерзе, имогъ,
Шуне, сэгъгъуыз эй зенгьой догъ.
Эри бофде эз мол кетон
Е гъоболугъ мунди гъэйтон.

Дироморени Лейла. Чумгьой ю беседе, э дес ю чубугъ. Куьнд оморени эз Мирза тирох фурух.

Лейла (эз Мирза). Э ишмуни?

Мирза. Эри. Ги. (*Дорени когъозе*).

Лейла. Э хуьшде мугъоет бош, гъейсэгIэт одомигьой бег Юсупе гуьрдет. Шапи дири у э туь когъозе дореки...

Мирза. Шапи э дес дори Юсупе?

Лейла. Эри.

Мирза. Ох, ме гIэжел эн у Шапире мидуьм.

Лейла. Э тэхьнои гъичиш месох. Верасири?

Мирза. Бошгу тенги мекешит.

Лейла. Себэхь сэгIэт дегъ?

Мирза. Эри, ишму э Порт-Петровск миё бошит.

Лейла. Согъбошит.

Лейла жейле бирени эз Мирза. Дироморенуьт Осман не Шапи. Лейла, угьоре дирет, поисдени э гъирогъ сегъне.

Шапи (*бурмундени э сер Мирза*). Уни нуьшдигъо...

Осман (*куьнд оморени эз Мирза*). Туь эз тирох фурухде бэгъэй, гене чуй пишеиге дануьсде?

Мирза (*мэхьтеле хуно*). Ме-е..? Ме-е? Ме бичиниш дануьсденуьм, нэгIлбендиш...

Осман. Эри гъолхмишчигъо когъозгъош берде дануьсденит?

Мирза. Бэхшлемиш сохит, огъо старшина, ме ишмуре нисе верасиренуьм.

Осман (*тепик зерени эз тирохгъо*). Вэхиз э пой! Ме э туь гъейсэгIэт гъемере миварасунум! (*Гешидени куьфгъой Мирзаре, гъичиш нисе офде. Лейла ёвош-ёвош куьнд бирени*). Гу эже пэхьни сохдейге э туь доригъо когъозе?

Мирза. Э ме екиш когъоз не дори.

Осман (*эз Шапи*). Туь белкем егIэлмиш бирей, э и мурдал гъичиш нисдики.

Шапи. Э худо шовгIо гердо, э и дуь чуммеревоз дирем. У сие холвери, э ён есиев зигъисденигъо Юсуп, когъозе э и дореки. (*Дирени гIони-ре*). Ини, и гIониш дирики!

Осман. Эй мурдал! Туь эз зуревози инжо?

ГIони. Эри, эз гIэилиревозум.

Осман. Чуьтам эз гIэилиревоз?..

ГIони. Эз фэгъире бебейму муьрди, э гъозори нуьгъсади...

Осман. Дураз мекеш, нелогъ! Дузире не гуфдириге, туьреш э кин бебешму мифуьрсуьм. Э кин эн и (*бурмундени э сер Мирза*) ки оморобу?

ГIони (*терсе-терс*). Э и базар гъозор жире одоми эдей оморерафде, ме чуй дануьм ишму кире пуьрсиренитге?

Осман. Юсуп оморобу?

ГIони. Юсуп кини?

Шапи. Гу дузире, дирей туь Юсупе? Гъи? Гу, дирей? Ме туьре пулиш мидуьм. Туь диресири Юсуп э и (*бурмунде Мирзаре*) когъоз дореки?

Г I о н и (э хуьшде домундени, дениширени э Мирза, песде э Осман не Шапи). НэгI, ме гьичиш не дирем.

Ш а п и (э гъэгъревоз). Гу дузире, вечи-вечи, небуге мигьилуьм гьейсэгIэт сер туьре эз герден туь жиро сохде!

Г I о н и. Ишмуре эз ме чуй воисде? Хьэшд гIэй.л ме э гиснее хуне дери, бигьилит гIонии мере сохум.

О с м а н (зерени гIонире, у офдорени). Сег гушд сеге нихуру! У диригеш нигую.

Ш а п и. Бовор сохит, ме э дуь чум меревоз дирем...

О с м а н (эз пушой гIони вегуьрдени пулгьоре, шендени э хори). Туь нисе гуфдиреге, сер туьре э расе доноренге, мигуи. Вэхи, офдо э пушо!

Г I о н и (эсер сугърезани гешде вечирени пулгьоре). Ме э е жигеш нисе оморенуьм! НэгIлет э ишму, сеггьо. И деврон гьемише э ишму нимуну. Офирегор мисоху дивун ишмуре! Тффу, хьээсуьзгьо! (Туф шендени э сифет Осман).

Османе воисдени зенуь гIонире э гъэмчилевоз, Мирза дес юре гуьрдени.

М и р з а. Виждонсуьз! Езугъ нисе оморени туьре?!

О с м а н (чаруьсде, зерени Мирзаре). Ме гьейсэгIэт туьре езугъ мисохум! (Воисдени гене зенуь Мирзаре. Мирза гуьрдени эз бугъоз эн Осман. Османе воисдени ведешенуь тапинжере. Хэлгъ кура бирени. Лейла векендени эз чумгьой хуьшде сиегье лугуре, ведешендени эз гьултугъ тапинжере, дубо зерени эз Осман).

Ш а п и (хьэрой сохдени). Гирит! Гирит гъэчэгъгьоре!

О с м а н. Оммон, муьрдуьм... (Офдорени).

Лейла зерени эз Шапиш. Шапи эз душ гуьрде, офдорени.

Л е й л а (эз гIони не эз Мирза). Вирихит!

П е р д е.

СЕИМУЬН ПЕРДЕ

Хуней Эмир беги.

И л ь я с. Себэхь эхэйр бу, Айшат!

А й ш а т. Эгъуьбет туьш эхэйр бу, кечеле пири!

И л ь я с. Тозе хэбер не шинирей?

А й ш а т. Туь э хубе хэберевоз ниёй. Гьери гу гене чуй беде хэбер овордейге.

И л ь я с. Эдет гуфдире, Османе зеригьо Лейла духдер Алини.

А й ш а т. Коми Лейла? Коми Али?

И л ь я с. Эн у Али дие, э инжо э зир гъэмчил Осман муьрдгьо.

А й ш а т. Туь чуй хунде?! У кор нидануь бире. Духдер Алире ме шинувусде-шиновусде чумгьой юре векенде, бег гьишд хьэрзо сохдеки.

И л ь я с. Э метелегьо дуз гуфдиренуьт: «Эгъуьл зен э пошней пой ю мидобу». Эз у бижигьо сер туь нивадарав, инжо бижи дери.

А й ш а т (э вогънеревоз). Чуй бижи?

И л ь я с (терсе-терс). Терсиренуьм э туь гуфдире — бег дануьсдге мере э дор микешуь.

А й ш а т. Э худо шовгIо гердо, э екиш нигвюм.

И л ь я с (терсе-терс). У шев огьо Умар Османе пул доре не гьишд чумгьой Лейларе векенде. Верасири?

Айшат. Ш... ш... ш. И гофе де кесиге дануьсдге, гЭжел туь доре мйёв. Эз ме метерс, ме нигуюм.

Оморени сес суьгьруьсдей бег. Ильяс не Айшат вирихденуьт. Дироморени Эмир бег.

Бег. Ой духдер, Айшат.

Айшат дироморени.

Бег. Имбуруз эз Темир-Хан-Шуре э инжо одомигьо оморенини. Хубе хуреггьо сохит... Ильясе огол зе инжо.

Айшат ведарафдени. Дироморени Ильяс. Айшат э песой дер пэхьни бирени эри гуш веноре.

Бег. Э Мустафа гу э хуьшдеревоз се одомигеш вегуьруь, э пушорэхьи гьуноггьо ведарав. Угьо, э хьисобевоз, эз лой Ахмедкент мйёвт...

Ильяс ведарафдени. Дироморени Шапи, гьул ю беседе.

Шапи. Руз ишму эхэйр бу, огьо бег!

Бег. Хош омори — софо овурд! Гирор нуьш. Чуьтам бирей?

Шапи. Гьони хубум екем. Мугум бурам дануьм чуь хэбер бисдоге. шинохденит ми у чум беседе, Лейла гуфдиренигьо, духдере?

Бег. Сер меш нисе ведарафде. Гьемей дигье гьишдем гешде, гене нисе офденуьм у гьэнжуггьэ... Эгенер Осман ни муьрдге, ме э эхир эн и кор мирасируьм. Эгенер у духдер Алиниге, веди биреники, Осман чумгьой юре не векенде хьэрзо сохди уре. Мэхьтелуьм.

Шапи. Э жун туь, огьо бег, э и дуь чум меревоз дируьм, чуьтам сиегье лугуре эз чумгьо векенде, Осман не мере зеге.

Бег. Туь у духдере пушоте гьич дирей?

Шапи. Егилейгеш дирем э базар, чумгьой ю беседе, э дес юш чубугь. Ме чуь дануьм кур не бирей эн уре.

Бег. Эри кадий хэбер фуьрсорем, гьери винуьм чуь гуфдиреге. Эгенер гье у духдериге... гьемме мэглуьм бирени. Ох! Ме у духдере эдем-бируьм куьшде, Умар не гьишд. Песде буйругь дорум чумгьой юре векенуьт гуфдире...

Шапи. Огьо бег, белкем... белкем...

Бег (*э хуьшде домундени*). Туь гуфдиренигьо...

Шапи. Бэхшлемиш мисохит, белкем... Умаре эз и кор хэбери.

Бег. Бежэхьэт... Гьери винуьм кадий чуь гуфдиреге.

Шапи. Де ме бурам. Саламет бошит, огьо бег!

Бег. Согь бошит!

Шапи ведарафдени. Дироморени Умар.

Умар. Руз эхэйр бу, леле!

Бег (*гьэзьрелуь*). Кадире огол зери?

Умар. Эри, леле. ГьейсэгИэт мйёв.

Бег (*фикирлуь сере гьово гуьрдени*). Э сур эн и духдер не расирим эхи?

Умар. Э буйругь ишмуревоз гьемей дигье гьишдем гешде, гене офд нисе оморе у духдер.

Бег (*э гьэмелданиревоз*). Коми?

Умар. Чуьтам коми? У Османе зериггьо дие.

Бег. Ме буйругь доребуьруьм у духдер Алиреш офит гуфдире, у куре...

Умар. Уреш гешдейм, леле. Уш офд нисе оморс.

Бег. Э гуфдирейтуьревоз чуй миё бу уре?

Умар (*э хуьшде домундени*). Белкем муьрди.

Бег (*гъэгьрелуь*). Эгенер мимуьрдге жэгIмет эн дигь мидануьсд. Гушдор Умар, сер ме эз и кор гьич нисе ведарафде. Дирегоргьо эдетс гуфдиренуьт Османе зеригьо духдер гье у Лейлаи, комиреки ме буйругь доребируьм, э пушой туь, чумгьой юре эри векенде. Белкем Осман чумгьой эн уре не векенде хьэрзо сохди?.. Гьечи эри чуй? Нисе верасиренуьм.

Умар. Гьечу биренге, де эри чуй зери Османе у? Бегем э ники зобуни овори?

Бег. Меш нисе верасиренуьм... Хуб, гьелелуьге бигьилим и ихдило-те. Песде ме э эхир эн и кор мирасуьм. Имбуруз эз Темир-Хан-Шуре е офицер миё биёв. Гьич недиремгеш уре, миё хубе жире мигьму сохим. Туьш э хуне дебош э мердевоз эри нуьшде.

Умар. Бошгу, леле. (*Дарафдени э доруни хуне*).

Дироморени Ильяс.

Ильяс. Огьо бег, Керим овори.

Бег. Гу диров.

Ильяс ведарафдени. Дироморени Керим.

Керим. Руз ишму эхэйр бу, огьо бег! Хосденуьм эз офирегор гьемише согьи-саламетишмуре.

Бег. Гу гьери чуй хэбер овурдейге.

Керим. Ме э е одомиревоз шинох бирем, у э десдей гьолхмишчи-гьо дери. Ишму вомухдебиритгьоре хуно, е-дуь гьуллагь ишуре веровундем, э ихьдиборишу дерафдем. Имогьой мере гоф дори э десдешу эри вегуьрде.

Бег (*биризи*). Имогьой дуь мегьи гьичиш сохде недануьсдей. Белкем туь гьечу дануьсдени, ме э туьревоз эдем вози сохде?

Керим (*терсе-терс*). НэгI, огьо бег. Меш эдей хьэрекет сохденуьм.

Эз доруни хуне ведироморени Умар, гье у туьтем вогошдени. Понсдени э песой дер эри гуш веноре.

Бег. Де чуйни, гьечуниге?

Керим. Гье ебо четини, огьо бег...

Бег. Туь мере гоф доребири эри рафде гьэриш бире э десдей эн угьо. Мескен эн угьореш эри дануьсде, оммо...

Керим. Огьо бег, екем вэхд сабуьр сохит...

Бег. Дениш Керим, фурмундиге, сер туьре э расе дулла мисохум. Егиле дорем, гьегене ги (*дорени пул*). Метлеб мере эжиге овурдиге, се ингъэдейгеш мидуьм. Оммо...

Керим (*пулгьоре вегуьрдени*). ШовгIо гердо э офирегор, ме ишмуре ни фурухум.

Бег. Хуб... де бура.

Керим. Согь бошит, огьо бег! (*Ведарафдени*).

Дироморени кадий.

Кадий. Руз туь эхэйр бу, огьо бег! Хосденуьм эри туь эз офирегор хушбэхди ве дуразе гIуьмуьр!

Бег (*суьплове хэнде сохдени*). Туь чуй кориге, кадий, дилмож бирей?.. Ме эри туь е сэгIэт пушо Умаре фуьрсорем, туь имогьонш не оморит? Ижире вэхд гьемешму, пэхьни не бире, кумег миё бошит эри ме.

Кадий (*терсе-терс*). Бэхшлемиш сох, Эмир бег. Э мечит хэлгъэ кура сохдем, угьоре шендем оморем...

Бег. Гьолхмишчигьо жуьр-бежуьре коргьо эдете гировунденуьт э дигь. Угьо э большевикгьоревоз ологьо гуьрдет: с мегь пушо эз Темир-Хан-Шуре фуьрсорегубгьо ерэгъгьоре, гIэребечиреш куьшде, бердет; пери гьомбор гендуьме талаш сохдет; Османе чум руз, э минжи базар дураз сохди... Лейла! Лейла! Ме, кадий, туьре эз у товне огол зерем. Эдете гуфдиренуьт и коргьоре сохденигьо Лейлан. Чуй гуфдире мидани эри эн и гоф?

Кадий (ранг ю зердов бирени). Ишму чуй гуфдиренит, Эмир бег? У кор гьич бире нидануь, чуьнки у духдер кури.

Бег. Де и чуьтами кори, гьи? Эхи у кури духдере гьишдем гешде гьемей дигье, офд нисе оморем. Османе зеригьо руз гуьрдеймгьо дуьсдогъэ ингъэдер гьишдем куьшде, гене ки зериге Османе нисе гуфдире.

Кадий. Нум ю чуьтами, эн дуьсдогъ?

Бег. Юсуп, эён есиёв зигьисдембу... Оммо ёгъин дануьсденуьм, уре эз гьеме коргьо хэбери.

Кадий. Огьо бег, эри ме оморенигьо, у кури духдер шиновусди юре эдей гешде гуфдире, рафди эз терс э е жиге пэхьни бире.

Бег. Э гуфдирей туьревоз Османе зеригьо Лейла нисди?

Кадий. НэгI, жонум. Гьич нидануь бире. ... ВэгIдой рафдей меш бири. (*Вэхуьшдени*).

Бег. Нуьш, Кадий, гьейсэгIэт ме э туь гуфдиребуьруьмгьо гьуногъ миё биёв.

Кадий. Э ме хэлгъ денишири, миё бурам. Дирте миём (*ведарафдени*).

Дироморени Ильяс.

Ильяс. Огьо бег! Господин офицер омори!

Бег (*шори-шори*). Гу диров. (*Ильяс ведарафдени*). Имогьой гIэ-жел гьолхмишчигьоре мидуьм!

Дироморени офицер, э юревоз дуь одомиш.

Офицер. Руз ишму эхэйр бу, Эмир бег! Гьуногъгьо гьобул сохденит?

Бег (*гъэл гуьрдени офицере*). Э сер чумгьойме эришму жигеи, хуьурметлуье господин офицер. Нуьшит, суьфрейме эришму гьемише вокурдеи... Айшат!

Айшат дировундени хуреггьоре, веравундени сер столе.

Ильяс дировундени шоробгьоре. Песде гьердуьшу ведарафденуьт.

Офицер. Коргьо-боргьошму чуьтами, бег?

Бег. Согъбошит, господин офицер. Энжэгъ гьолхмишчигьо екем эдете инжишиш сохденуьт мере...

Офицер. Иму эришму фуьрсореймгьо ерэгъгьо чуьтами кор бири э дес талавурчигьо офдори?

Бег (*ох кеширени*). Меш мэхьтел бирем мунде, чуьтам угьо эриме ерэгъгьо фуьрсорейре дануьсдетге... Пери гьомбор гендуьме талаш сохдет...

Офицер. Эз гофгъошму, Эмир бег, мэгІлұьмики, дигъ ишму э келе секонен дери. Чув хуб пушоймуре неведабурри гъолхмишчигъо...

Бег (*э гІэжоибиревоз*). Господин офицер, ме э пушорэхъишму одомигъо фуърсорем. Бегем ишму угъоре не дирейт?

Офицер (*дениширени э хъэрмэхъгъой хуьшде*). НэгІ, бег!

Э: у хунейге ведироморени Умар.

Бег. Веди биреники рэхъэ егІэлмиш бирет угъо. (*Дирени Умаре*). Умар! ведара гъери дениш дан эже мундетге и феремезгъо!

Умар ведарафдени.

Офицер. Э ишму мэгІлұьми жигей гъолхмишчигъо?

Бег. Гъеле нэгІ. Оммо э пенж-шеш руз ёгъин мидануьм. Меш куьгъне туьлкинуьм, угъо гъеле мере нисе шинохе. Ха... ха... Вегирит гІэзизе гъуногъгъо. (*Декуьрдени э суьрг шороб*). Гъенжиренуьм э согъишму, господин офицер! Ме имид сохденуьмки эн зуригъо э согъишмуревоз эз куьк мивекеним биней эн гъолхмишчигъоре!

Гъенжиренуьт шоробе.

Офицер. Гъич е одомире семе эз десдей галавурчигъо гуьрде дануьсдей, бег?

Бег (*хэндуьсдени*). Гъе... чендигъоре гуьрде, э дор дуллу сохдем. Угъоре эз гоф сохде, муьрде хъэз оmore. Ха... ха...

Офицер. НэгІ, бег. Е-дуьире куьшди гуьфдире, эз у е кумегиш нисди. Жигей гъемере дануьсде воисде ве песде гІэжел гъеме доре миёв.

Бег. Господин офицер, чендгъэдеш хъэрекет сохденуьм эри гоф дануьсде, гене нисе гуьфдиренуьт сеггъой жегъендеми.

Офицер. Эри эн у кор екем устоети гереки, бег. Хъэйф, еки эз угъо э дес ме миесд офдоре...

Бег. Лап ишмуре воисденигъоре, когъозгъо берде-овурденигъоре гуьрдем.

Офицер. Фегъм сохде гІэмел миёв уре?

Бег (*хэндуьсдени*). Хотур ишмуре ме эри суьрхгъо-молгъош мигъилуьм бегем?

Офицер. Бигъилит дировунде, белкем ме е-дуь гоф векенде дануьсдуьм эз у.

Бег. ТэгІди месохит, гъони екем хурим

Офицер (*чум зерени хъэрмэхъгъоре*). Бэхшлемиш мисохит бег. Ме зу миё вогошдум э Темир-Хан-Шуре, э ме унжо комиссар эн округ денишири. Дануьсде бошит, бег, дигъ ишмуре иму э дес гъолхмишчигъо нидим, чуьнки большевикгъо эдет хъэрекет сохденуьт и дигъе эри ве-гуьрде. Унегуьре иму миё зу даним жигей гъолхмишчигъоре ве пуч со-хим угъоре.

Бег. Гъечуниге дировгу. Ильяс!

Ильяс дироморени.

Бег. Дуьсдогъэ дировунит.

Ильяс ведарафдени.

Бег (*вегуьрдени суьрг шоробе*). Э согъишму, господин офицер! (*Гъенжирени*).

Дуьсдогъэ дировундени.

Бег. Ини!

Офицер (эз дировундегор). Векенит десгьой эн уре! (Буйругъ офицер э жиге овурде оморени). Имогьой ведарайт! (дировундегор ведарафдени).

Дуьсдогъ сере гьово гуьрдени, шинохдени офицере. Офицериш чум зерени дуьсдогъэ

Офицер. Нум ишму?

Юсуп. Юсуп.

Офицер (вегуьрдени суьрг шоробе). Вегирит! (Юсуп суьфде дескеширени, пезде песово рафдени терсирере хуно). Веги, веги. Метерс, ме туьре низенуьм. (Юсуп шоробе вегуьрдени).

Бег. Веги э согъи господин офицер гьенж... Ха... ха... Эж жундургьо эри туь бирор меги, э имуревоз бирор бош. Гу эжэ мескен зеретге гьолхмишчигьо, туьре гьейсэгIэт хьэрзош мисохум, пулиш мидуьм...

Юсуп шоробе гьенжирени.

Офицер. Эдем дире туь э е эгъуьлменде одоми ухшеш зере, унегуьре дануьсдени мере эз туь чуй герекиге?

Юсуп. Эри... дануьсденуьм.

Бег. Де гьечуниге гу жигей гьолхмишчигьоре.

Юсуп. Э туь гьичиш нигуюм, бег. Оммо э господин офицер мигуюм, чуйнки мере эз хосиет эн у хош омо, ижире одомигьо межбур сохде инсоне эри гуфдире. Оммо туь, бег, гьэмчиле вегуьрдени хьэлово бире.

Бег (шори-шори). Омбор согъбоши, ме разинуьм. Э господин офицер мигуики?

Юсуп. Эри.

Бег. Омбор хуб, омбор рач. (Хэндуйсдени).

Офицер. Мере эдей дир бире, бег. И дуьсдогъэ эдем берде э хуьш-деревоз. Э шегьер у э ме гьемере мигую. Эз е оринейге ме э десдегьоймеревоз инжоум. УвэгIдои... ме мидуьм гIэжел талавурчигьоре.

Бег. Господин офицер, ченд дезде миёрит ишму э хуьшдеревоз?

Офицер. Пенж дезде, бег, пенж.

Бег (эз Юсуп). ЕгIни туь мигуи жигей эн угьоре э господин офицер?

Юсуп. Эри, бег.

Бег (кефлуь мэгIни хундени).

Господин офицер, туь зурбое кордани.
Э пушой чуйн туьни данендеш недани,
Туь маргьой хориреш э зугьу миёри.
Обур туь зиёди эз обур падшогьы.

Офицер. Иму бурайм.

Бег. Рэхь ишму ник. Эз и одомигьой ме фуьрсуьм э ишмуревоз?

Офицер. НэгI, НэгI, герек нисди. Чендгьэдер одоми кем бисдо, унгьэдер хуби, шексуьз мигирорим. Согъбошит!

Бег. Поит. (Огол зерени). Айшат!

Айшат дироморени.

Бег. Зу эри гьуногъгьо э хурджин чи дени!

Гьуллугъчигьой офицер десгьой Юсупе гене бесдени, ведеберденуьт Юсупе..

Айшат дировундени хурджуне, дорени э офицер.
Офицер э пэхьники дорени э Айшат когъозе.

Офицер. Согъбошит, Эмир бег. Омбор согъбошит. (*Ведарафдени*).

Ведарафдени бегиш. Дироморени Айшат сер столе эри темиз сохде.
Бег вогошдени.

Бег. Зурбое кор бисдо. И ченд рузи э ме е гоф не гуфдиригъо одоми, офицере диренге нерм бисдо рафд. ИгIэре веди биреники, ме зугъун эн угъоре нисе дануьсденуьм. Ха... ха...

Айшат. Огъо бег! Инжо е нуьвуьсде когъоз вери.

Бег. Чув когъоз?

Айшат. Ме нисе дануьсденуьм. Ини. (*Дорени когъозе*).

Бег (*хундени*). «Ой, бег! Эри чувн туьни хэр дерму нисди! Лейла.»

Бег жингире хуно поисдени. Дироморени Мустафа, э хуьшдеревоз дировундени е одомире.

Мустафа. Огъо бег! И одомире иму эз рэхь офдейм. Э кишму оморигъо офицера гъолхмишчигъо гуьрди...

Бег (*жингире хуно гене когъозе хундени, ёвошлей гуфдирени*). Лейла... (*Хьэрой сохдени*). Лейла! Лейла!

Перде

ЧОРИМУЬН ПЕРДЕ

Вишен. Гъолхмишчигъо нуьшдет. Еки эдей ихдилот сохде гъозие э хуней бег бирингъоре. Юсуп эдей чи хурде. Э е куьнж нуьшди Магомед, эдей чувниге нуьвуьсде.

Ихдилотчи. Э жун ишму, хьовиргъо, гъечи беге хэр сохдим! Имогъой дануьсдге жингир мибу. Е стол эриму вараундебу... Ха... ха...

Еки. Оммо дебердейтгъо?!

Гьемме хэндуьсденуьт.

Дуьимуьн. Бег варасиреш — не вараси?

Ихдилотчи. Гьи... (*Хэндуьсдени*). Магомед беге гъечи хэр сохд, э жун ишму, бег неки, бебей бегиш нивараси. Песде тевэгъэ сохд эри ведировунде дуьсдогъэ. Иш хьовир дуьсдогъ эришму! (*Зерени эз душ Юсуп*). Эри зере овурдейм инжо! Ха... ха... (*Юсуп эдей чи хурде*).

Гьемме хэндуьсденуьт. Дироморени Лейла.

Лейла. Руз ишму эхэйр бу хьовиргъо! (*Гъолхмишчигъо гьерки эз ело: «Эгъуьбет туь эхэйр бу, хьовир Лейла!»*).

Лейла куьнд бирени эз Магомед.

Магомед (*сере гъово гуьрдени*). Руз туь эхэйр бу, Лейла-хонум! Чув хуб туь оморей. Эри туь е гьуллугъи. Ебо суьфде ихдилот сох чув тозе хэбериге.

Лейла. Имбуруз эз Порт-Петровск экиму миё ховир Габиб биёв. Пароль ижирен: «Рэхь э Урзагу инжои?» Эгенер и пароле гуфдиге — у ховир Габиби.

Магомед. Согъбоши, Лейла. Оммо эзимбэгъдойге эз ме не пуьрсире, э дигь мера. Бег жингир бири э дигь домунде — эдей туьре гешде.

Лейла (*солдате хуно дуз поисдени*). Бошгу, ховир сервор! (*Гьер-душшу хэндуюсденуьт*).

Магомед. ГьейсэгIэт бурайт э тозе мескен зереймгьо жиге, эз гьолхмишчигьо гу хьозуришуре винуьт. Эз ним сэгIэтиге унжо миёв Юсуп. Сервор эн угьо Юсуп мибу. Туь зу вогошд.

Лейла. Бошгу. (*Рафдени*).

Магомед куьнд оморени эз нуьшдигьо гьолхмишчигьо.

Еки. Ховир Магомед, иму шиновусдейм бег э сер иму гьушу кура сохди гуфдире?

Керим. Э у гофгьо бовор месохит. Бег эз соеймуш терсирени. Ха... ха...

Магомед. Иму ховиргьо, гьемере дануьсденим. Унегуьре э е жигейгеш тозе мескен гуьрдейм — эри нуькергьой бег желе хьозур сохде омори. Оммо бег гьечу дануьсдени, ёгьин имуре бесгьун доре мидануь.

Керим. Те умэхьэли мемуну у хунхуре бег, те имуре бесгьун доре! Э расдекиш, ховир Магомед, у тозе мескен э хубе жигеи, эз инжо дури?

Магомед. Э хубе жигеи. Эз инжо... туьре эри чуьни и коргьо?

Керим (*чумгьоре пэхьни сохдени*). НэгIо..., ме эри хуьшде фикир сохдум — гьич герек небу у тозе мескен, гьемейму э е жиге мибисдоримге хуб бу.

Еки. Э расдекиш, ховир Магомед...

Керим. Иму пушой гьушун беге гуьрде миданим ми э тэхьно?

Магомед. Гьелбет миданим! Ишмуш фикир сохит эришму, эз ело хуби зере дуьшмере, небуге эз дуьло?

Дуьим уьн. Гьелбет эз дуьло!

Эз песой сегьне оморени сес гьэреул: «Пой, кини у?».

Дироморенуьт гьэреул не Габиб.

Габиб. Сервор ишму кини?

Магомед. Менуьм.

Габиб (*куьнд оморени эз Магомед*). Рэхь э Урзагу инжои?

Магомед (*хэндуюсдени*). Ишму хош оморейт, ховир Габиб. Ме э ишму эз зуревоз гузетуьм. (*Дес Габибе гуьрдени*). Омбор шиновусдем эз товун ишму...

Габиб. Руз ишму эхэйр бу! Лейла эжи?

Магомед. ГьейсэгIэт миёв. (*Огол зерени*). Юсуп! (*Юсуп куьнд оморени*). Бура э тозе мескен гуьрдеймгьо жиге, келеетире веги э сертуь. Хьозур бошит. Ме э туь сес мирасунум. Верасири?

Гьеме хэндуюсденуьт.

Габиб. Ховир Магомед, э ишму мэгIлуьми ми бег жигешмуре дануьсдени гуфдире? Веди биреники э гьэд ишму е хогьин дери...

Магомед. Эри, ховир Габиб. Энжэгъ ме гьони э фикир эн у одоми нисдуьм...

Габиб. Чуьтам?

Магомед. Чуьнки имуреш воисдембу е одоми жигеймуре э бегую.

Габиб. Бэхшлемиш сохит, ме нисе верасиренуьм...

Магомед. Гуш венит, хьовир Габиб. Бег нуькергьой хуьшдере э инжиге мифуьрсуй. Ме тозе мескен зеремгьо жиге-лап пэхьникие жиген. Нуькергьой бег мигирору эз пушойму. Увэхди иму эз дуьло мигирим угьоре эжеле.

Габиб. Веди биреники, ишму мере э инжо оморекки дирейт?

Дироморени Лейла.

Лейла. Эри, хьовир Габиб. Гьэреул эдембу поюнде ишмуре, ме не гьышдуьм...

Габиб. Гьечуниге, бег недануьсдеки эдей э ишму кумеги сохде?! Офорим! Лап хуб!

Гьеме хэндуйсдени.

Магомед. Хьовир Габиб, имогьой ихдилот сохит чуй хэбериге эз хьовиргьойму эз Порт-Петровск?

Габиб. Партийный комитет э рэхьбери Уллубиевоз эдей кор сохде. Эри гьемешму шолум дорет. Эз у бэгъэй, пенж-шеш руз пушо фэхьлегьой эн бондарный завод ве эн порт гировундет забастовка, эже ки талабигьо сохдет эз девлетмендгьо: 8 сэгIэтине руз фэхьлеире, звер сохдеи муьзд фэхьлегоре ве хэйли талабигьойгеш. ГьейсэгIэт комитет эдей хьэрекет сохде эри верасунде э фэхьлегьо ве ранжбергьо ек бире гереки гуфдире, чуьнки екбиреи — гьувот имуни эри хилос сохде жофокеше хэлгь имуре эз дес хунхуре беггьо ве девлетмендгьо. Хьовиргьо! Ме эз нуминей партийный комитет фуьрсоре оморем э инжо. Везифе ижиреи: бесгьун дорени гьушун беге ве екбирени э революционный десдей, комиреки рэхьбери сохдени Махач Дахадаев.

Дироморени е гьолхмишчи, куьнд оморени эз Магомед.

Гьолхмишчи. Хьовир Магомед! Эз тозе мескен хэбер овори — нуькергьой бег эдей оворе.

Магомед. Хьовиргьо! Иму инжо миё гирим нуькергьой беге. Лейла! Эз гьеме гуит — те ме не гуюм, екиш гуниле не шенуьт. Бигьил пушово биёвт. Хьовир Габиб, ишму инжо поисденит, небуге..?

Габиб. Эри, хьовир Магомед. Ме эдем инжо поисденуьм.

Магомед. Мугьоег бошит эз хуьше. Меш инжоюм...

Оморени сес пое-пой гIэсбгьо туьфенг шенде. Э сегьне э се-чор дэгьдэггэ муьрдени товуш. Гене сесгьо. Сес Магомед: «Хьовиргьо! Нуькергьой бег э желе деруьт! Зенит, хьовиргьо!» Сес туьфенг шенде. Товуш евош-евош бирени зиёд. Веди бирени е ченд одоми ералуй: эз сер, эз десгьо... Диреморенуьт Магомед, Габиб ве дуь-се гьолхмишчигьо. Дуьзде хуно эз песой дор ведироморени Керим. Дироморени Лейла.

Лейла (дирени бесде дес Габибе). Ишму яралуьнит?

Габиб (хэндуйсдени). НэгI, гурунд нисд...

Дироморени Юсуп.

Юсуп (эз Магомед). Дуьсдоггэ дировунум?

Магомед. Эри.

Юсуп ведарафдени дировундени Умаре.

Еки (*яралуб эз Умар*). Хунхургьо! Туьре хуно бегеш э гээноре микешим!

Лейла чуйниге э гуш Магомед гуфдирени, Магомед э серевоз разименди дорени.

Лейла (*эз Умар*). Ишму бирорзерей Эмир бегит?

Умар. Эри.

Лейла. Беге ферзенд нисди, ишму эри бег э жигей кук хьисобит?

Умар. Ишму гьемере дануьсденге, де эри чуй пуьрсиренит?

Лейла. Гьечу бире гьисди, бег чуйтам ишмуре э гIэжел фуьрсориге ме мэхьтелуьм?

Умар. Гьелбет бири е тэхсир ме.

Лейла. Чуй тэхсир?

Умар. У э ишму кор нисди. У кор мени, унегуьре гIэрей имуре э бегевоз ме мидануьм.

Лейла. Не гуфдиритге, эришму зобуни.

Умар. Эз уьлуьм зиьдте нибу.

Гьолхмишчи. И фэгьир эдей тэгIди сохде. Хьовир Лейла, ишму эки дениширейт? Зенит!

Умар. Зенит...

Лейла (*тапинжере ведешендени*). Гуит песини гоф ишмуре!

Умар. Мере гоф нисди.

Лейла. Гьочуниге чарит руй э дор.

Умар (*нисе чаруьсде*). Эз ишму тевэгъэ сохденуьм, дураз мекешит, зенит! (*Суйплове хэнде сохдени*). Ме ишмуре хуб верасиренуьм, Лейла-хонум... Эгенер ишму хижолети кеширенитге э ме эри гуниле зере, бигьилит екигере зенуь.

Лейла (*пэхьни сохдени тапинжере*). Ме дануьсденуьм эри чуй товун бег ишмуре межбур сохди сервор гьушун эри бире. Ве гьэдэгъэ сохди мереш эри дуьсдогъ сохде берде э кин ю, чуйнки ишму гьишдейт мере хьэрзо доре ве бегеш фурмундейт: мере кур сохдеки дирейт гуфдире. Дузи ми?

Умар сере гьуз гуьрдени. Гьеме мэхьтел бирени. Лейла чуйниге гуфдирени э гуш Магомед, у разименди дорени.

Лейла (*эз гьолхмишчи*). Векенит десгьой эн уре. (*Эз Умар*). Миданит азад бире, Умар! (*Эз гьолхмишчи*). Рэхь сохит уре эз више!

Десгьой Умаре векендени. Умар сере гьово гуьрде дирени Кериме. Кериме дирени Лейлаш, шинохдени уре.

Лейла. Кини и одоми? И хогьини!

Керим зерени э тапинжеревоз эз Лейла. Умар гуьрдени пушой Лейларе. Гуниле расирени эз Умар. Керим вирихдени.

Магомед (*эз гьолхмишчигьо*). Зубошит, гирит уре!

Э песой Керим видовусденуьт гьолхмишчигьо. Умар гуьрдени душ хуьшдере.

Лейла (*гуьрдени Умаре*). Умар! (*Бесдени яраоре*).

Габиб. Яра гурунди ми?

Умар (*шори-шори дениширени э Лейла*). Лейла-хонум бесдге, ме гунилейгеш мегуьруьм э хуьшде...

Габиб, Умар не Лейла хэндуйсденуьт.

Магомед. Хьовиргьо! Вэхд омори эхир беге эри доре! Пушово, Хьовиргьо!

Перде

ПЕНЖИМУЫН ПЕРДЕ

Хуней Эмир беги. Э хуне деруът: Эмир бег, кадий, Керим ве дуй одомигеш.

Бег (*хьубршлуь эдей гешде э гээд хуне*). Хьэремздегьо! Ишму е хурде дануьсденит. Имогьой чуй жогьоб дуьм ме комиссар эн округе? Бисд одоми фуьрсори эри ме — гьеме пуч бири. Ишмуре эз товун эн и кор э гьэноре миё асмиш соху! Гьейсэг!эт мирайт э дигьгьо, э чуй гьиметиш бисдоге одомигьо кура мисохит! Ме хуьшдениме эдем поисденуьм э сер гьушу!

Еки. Огьо бег! Иму эз же даним...

Бег. Сес туьре ги, нелоигь! Угьо эз дуьли эдете женг берденуьт, оммо ишму, нэГ, терсенгогьгьоит! Гьейсэг!эт гьеме гьувотгьоймуре кура сохде, зу бесгьун доре гереки гьолхмишчигьоре. Ох, Лейла! Э десгьой-меревоз миё венжинуьм туьре!

Еки. Ме гьейсэг!эт мирам эри одомигьо кура сохде.

Бег (*эз дуймуьн*). Сэхд сох гьеме гьомборгьоре, нит э гьеме жиге гьэреулгьо, бэг!вечеш е гендуьм не беруь! Хэнжел не бердиге гисней миберуь!

Кадий. Офирегор, туь кумег гердош эз звер!

Бег. Гьони, кадий, э звер имид бесдимге, эз зофру гьолхмишчигьо имуре э гуьломиге мифуьрсуй. Туьш имбуруз э мечит хэлгь дигье кура сох ве мэг!луьм сох э ишу: эз 16 сале звер э десдейме гьэриш бу гуьфдире эри женг берде э гьолхмишчигьоревоз. Ижиреи буйругьме!

Кадий. Э кумеги офирегоревоз!

Керим. Огьо бег, меш бурам эри одомигьо кура сохде?

Бег. НэГ, туь нуьш инжо. Туь мере гьеле гереки. (*Эз екимуьн не дуймуьн*). Ишму бурайт. Себэхь э десдегьоревоз инжо бошит.

Дуймуьн. Ишму олхоин бошит, огьо бег. Себэхь хьозурум.

Екимуьн не дуймуьн ведарафденуьт.

Бег. Мере е кориш догь нисе сохде эз и кор Умар бэггьэй. Согь гуьмуьр ме Умаре э ён дуьлме дошдем! (*Эз кадий*). Ишму, кадий, не гуьфдирит ми Лейларе кур сохдеки ишмуш дирейт? Де и чуй кори? Дануьсденит ми ишму, Керим Лейларе зереки, Умар гуьрди пушой юре? Имогьой э комишму бовор сохум ме?..

Кадий. Чуй гуюм, огьо бег? Ме хуьшдени ме не диробируьм... Умар фурмунд мере. Имогьой эдем верасире...

Бег (*хьубршлуь*). Верасире! Верасире!.. (*Зерени десе эз сер стол*). Имогьой дири, кадий! Умар гьемеймуре фурмунд! Дедешу! (*Огол зерени*). Ой духдер, Айшат!

Дироморени Айшат.

Бег. Даре зу Аминат-хонуме огол зе!

Айшат. Огьо бег, Аминат-хонум кефсуьзи.

Бег. Э сер сэг!эт ношумош вериге, биё гу. (*Айшат ведарафдени*). Биёвгу шиновугу игидигьой хогьине кук хуьшдере. Сиб эз сибдор дур нирав! (*Эз Керим*). Туь еки-еки гьемере ихдилот сох эрию... Гьеле духдер нелоигь, эз ме гьэгьриш биребу кук юре эри фуьрсорени... Дуьл ме гьич нисе фурмунде мере...

Видов-видов, шуш нефес гуьрде дироморени Аминат-хонум.

Аминат. Эжи кукме? Чуй бири г!эиллей мере?

Бег. Туь сего хуно эри чуй равуйсде? Нуьш гуш вени чуй сохдиге кук туь!

Аминат. Мереш уре дануьсде воисде!

Бег. Гьейсэг! Эт Керим ихдилот мисоху эри туь. Гу Керим!

Керим. Аминат-хонум, мере бег фуьрсоребу э гьэд гьолхмишчигьо дарам гуфдире. Угьо Умаре гуьрденге, ме унжо бируьм. Лейла гьишд рэхьзо доре Умаре, чуйнки Умар огьо беге фурмунде, чумгьой юре не векенде рэхьзо сохдебу. Песде... Огьо бег, гьемере гуьм?

Бег. Эри! Гьемере гу!

Керим. Ме... ме Лейларе зеруьм. Умар гуьрд пушой Лейларе, гуниле раси эз ю...

Аминат. Чуй..? Ох... хх..! Умар, кукме! Рэхьмедуьле, эгьуйлменде балайме! (*Гирисдени*). Гунилей дуьшме э туь расиренге, чуйтам офдори? Оммон, дедей, гуфдири ми? (*Гирисдени*). Ой, худо! И хунхургьо эдет куьшде гьич тэхсиркорсуьзе жогьиле балагьоре. Шинов минет хэлеф муьрде дедегьоре, бесгьуни ди виждонсуьзе беггьоре! (*Эз Керим*). Ме хун кук мере эз туь эдем хосде! Туь миё жогьоб ди... (*Эз зир гьул ведешендени бейбуте, зерени эз синей Керим*).

Керим. Ом...мон! Муьрдуьм! (*Офдорени*).

Беге воисдени гуьруь Аминат-хонуме оммо дире жингире хуно бире чумгьой зене, песово рафдени.

Бег (*терсе-терс песово рафдени, Аминат бейбут э дес дери рафдени э сер ю*). Чуйни? Туьре чуй бири?..

Аминат (*гене рафдени э сер бег*). Пой, хунхур! Эз десме хилос нибоши. Буьтуьн хэлгь эдей гирисде эз дес туь! Шуьвер мереш... бирор туьре туь куьшдей. Эри чуй? Раче зен юре ве мол-девлет юре эри вегуьрде. Туь хутеини эри гуж сохде э гьэруьс-дуьхдер. Туьре воисдембу муьгьбет жогьилгьо, мозол хэлгь — гьеме эн туь бу гуфдире! Ме лоле хуно бируьм согь гьуймуьр ме, э хотур Умар... Имогьой... ме туьреш миё куьшуьм!

Бег. Пой, нелоигь! Ше бейбуте!

Аминат гене рафдени э сер эн бег, бег эз дивор вегуьрдени тапинжере, зерени Аминате. Аминат офдорени. Эз буру оморени сес пое-пой ве гуниле шенде. Дер вокурде оморени, дироморени е нуькер.

Нуькер. Огьо бег! Гьолхмишчигьо!.. Гьейсэг! Эт инжо миёвт.

Бег. Ох! (*Зури-зури вегуьрдени гьерчуй э дес ю офдо, вирихдени*).

Сес гуниле шенде диеш зиёд бирени. Нуькер дере вокурдени эри ведарафде, эз буру оморени сес гуниле шенд, нуькер офдорени. Дироморенуьт Юсуп ве дуь-се гьолхмишчигьойгеш, дарафденуьт гьерки э е дер. Дироморени Айшат, рафдени э ки Аминат.

Айшат. Аминат-хонум! (*Сер Аминате гьово гуьрдени, гирисдени*).

Дироморенуьт: Магомед, Лейла, Умар э бесле гьулевоз, Габиб ве гьолхмишчигьо.

Айшат. Умар!

Умар (*дирени дадешуре*). Дедей! (*Рафдени э ки дедешу*).

Эз Аминат куьнд оморенуьт: Лейла, Магомед ве Габиб.

Умар. Дедей!

Аминат (*чумгьоре вокурдени, десе эз сифет Умар бердени*). Туь

зиндеи, хэлефме?! (*Хэндуйсдени*). Имогьой ме... олхоинуъм... (*Муьрдени*).

Умар гирисдени. Эз хуне ведироморенуьт Юсуп ве гьолхмишчигьо.

Юсуп. Хьовир Магомед, бег веди нисди...

Айшат. Магомед! Бег э лой више вирихд...

Магомед (*эз гьолхмишчигьо*). Зу, беге гирит! (*Бурмундени Айшата э Габиб*). Ини кумег иму. Гьемме чуй э инжиге бирембуге, иму да-
нуйсдембирим. Согьбоши, Айшат! (*Эри гьеме*). Хьовиргьо! Женг гьеле
не варасди! Дуьшмен иму гьеле те эхир бесгьун доре не овори. Э пушо
имуре омборе женггьо деруьт!

Э х и р'

ЖУЬФДЕ ПАРУСДЕКГЪО

(Эвели се пердегъою дофус зере оморет э альманахгъо 1966 во 1968 салгъо)

ЧОРИМУЪН ПЕРДЕ

Хуней Шегъри. Нуьшди э сер стул, э пушой пенжере Ася. Э пушой эн стол гъулгъо вокошире эдей хъозуригъо дире эри Яшука э рэхь декуърде.

А с я. Дедей Шегъри, мере эз ишму е гоф хэбер вегуърде воисде, ишму фикир дит э и гоф ме, е хэйр енебуге зарал дериге. Эге глэмелсуь-зе гоф гьисдиге гьич сер гофеш неворовунум эри э Зорин гуфдире.

Шегъри. Гу винуьм хэлеф ме. Эри ме оморенигъо эз лэгIэй туь билоигъэ гоф ниведиров.

А с я. Эриме оморенигъо билоигъэ гоф ниё бу. Оммо гьегене келей-му ишмунит, ишму биё рэхь нит эриму.

Шегъри. Дузи хэлефме гоф эн ишму. Энжэгъ иники ме куьгъне тегьергъоре хуно миварасуьм, оммо туь эдей гIэйлгъоре хунде, унегуьре туь эз ме хубте миё вараси ве миё гоф гуи.

А с я. Чуьтам эхи, дедей Шегъри? Гуюмки ишму дуьргердо эз у не-варасирегоргъо мибисдоритге бэшгъэ бу, оммо ишму чендгъэдеш келе зен гьисдитгеш, эз иму хуб варасиренит, зобуте нэгI. Унегуьре ме гъэр-хундум гьер меслэхъэте эз ишму эри хэбер вегуърде.

Шегъри. Хуб бошгу, хэлеф ме. Гьич ишму зен не шуьвер дануьс-денитми мереш эз ишму гоф хэбер вегуьрденини гуфдире?

А с я. Эз иму, дедей Шегъри? Ишму гуит чуьниге гоф ишмуре, песде ме мигуюм.

Шегъри. НэгI, хэлеф ме, ужире дуьргердо терсе гоф нисди. Эн-жэгъ мере э ишму гуфдире воисдембу эри товун Яшук е-дуь гоф. Туь гоф туьре хэбер веги песде ме мигуюм.

А с я. Дедей Шегъри, ме гуфдиренуьмгъо гофиш эз товун Яшуки. Гуш венит имугъойле, дедей Шегъри. Яшук имбуруз э рэхь ник эдей рафде, оммо э песой Яшук дуь духдер эдей гешде. Угъоре ишмуш да-нуьсденит. Имугъойле Яшук рафденге чуьтам биё бу эхи?

Шегъри. Ася хэлеф ме, э дуьл ме деригъо ихдилотиш и ихдилоти. Меш эдембируьм и ихдилоте хэбер вегуърде.

А с я. Омбор хуб. Гьердуьйму сер эни ихдилоте гуьрдейм. Имугъой-ле ишму чуь жире рэхь норенит ве чуьжире биё сохде биёв?

Шегъри. Ме ижире дануьсденуьм. Эгенер ишму э гоф ме дениши-ритге, эз дуь духдер екире эри гоф доре гьишде, екигере эрию илчи ди-ромоге буравгу. Ненге омбор усали мибу, гьердуь духдергъо э Яшук де-нишире се сал, песде Яшук оморенге, еки шор бире, екиге пешму. Оммо екире руьхсет доримге, уш эри хуьшде чуьн той хуьшдере миофу мирав.

А с я. Меш ужире думит сохдем. Оммо е коригеи. И ихдилотгъоре Зорин э герде нивегуьруь. Умэхъэли чуь сохде гереки?

Шегъри. Ася, хэлеф ме, ме сер гофе миверовунум, гьеме герек

гьсидигьо жирсгьоре ме мигуюм, энжэгъ туь гофгьоймере биё гьувот ди. Чуйнки Зорин омбор ве омбор гоф варасиренигьо одомини. У белкем эз туь хуьшдереш кешиге.

А с я. Омбор хуб, дедей Шегьри, у эз гоф ишму нивадарав. Пой, пой, дедей Шегьри, сес пое-пой эдей оморе.

Ася сер гуьрдени эри кор хуьшдере сохде, Шегьриш вэхуьшдени оморени эри э Ася кумегни сохде. Дироморени Зорин.

Зорин. Дедей Шегьри, ишму эйчуь? Ишму нуьшит, Ася ю мисоху кор хуьшдере. (*Шегьри гирошде нуьшоени*). Ася, ишму коргьошмуре зуте варасит, белкем э и зуригьо корсохгьойму омоге эри Яшука рэхь сохде.

А с я. Биёвгу, ме коргьой мере варасдем. Мере энжэгъ столгьоре вараундени мунди. Николай Иванович оморенини небуге?

Зорин. Николай Ивановичиш гьсиди, Федор Степановичиш гьсиди, духдерегьо, кукгьо э кин ю кор сохденуьтгьо белкем оморуьтге эри Яшука рэхь сохде.

А с я. Зорин, мере эз товун е ихдилот э ишмуревоз гоф сохде воисденбу эхи.

Зорин. Чуй гоф ве чуй ихдилоти бегем? Яшук эдей э солдати рафде, э кин ю кор сохденигьо одомигьо эдей оморе эри рэхь сохде Яшука.

А с я. Меш дануьсденуьм угьо эеки кор сохденуьтгьоре. Энжэгъ мере гуфдире воисденбу, у дуь духдер э песой Яшук омбор гешденуьт. Яшука комини воисдеге нумгир мисохдим, униге эри хуьшде чорей хуьшдере мивини.

Зорин. Ме нисе дануьсденуьм ишму чуй гоф сохденитге. Яшук эдей э солдати рафде, кидан гьеле пенж сал мимунуге. Туьре воисдени эри Яшук духдер хэлгьэ нумгир сохи бигьили? Э коминжой эн закон вери и ихдилот?

Шегьри. Зорин, хэлеф ме, туь эдей хэбер вегуьрде э коминжой эн закон вериге и ихдилот, оммо мереш хэбер вегуьрде воисде эз туь, и ихдилотиге э коминжой закон вериге эхи.

Зорин. Коми ихдилотиге, жон дедей Шегьри, ишму хэбер вегуьрденитгьо? Гуит гьери винуьм?

Шегьри. Коми ихдилот, и ихдилот. Туь дануьсдени Соня ве Светлана гьердуьй энугьо э песой Яшук эдет гешденуьт. Имугьойле Яшук э рэхьник эдей э солдати рафде. Туь гуфдирере хуно белкем пенж сал мундембу э солдати, духдерегьо гьердуь миё денуьшуьт э Яшук, песеде Яшук оморенге еки шор бу, екиге могьбул. И ихдилот э коминжо вери?

Зорин. У ихдилотиш э е жигеш невери. Не Яшук эз у духдерегьош негуфдири ки э ме денишит гуфдире. Воисдегор денуьшугу, невоисдегор нэги. Гьеркоми духдер мунд мимуну, гьеркоми рафд мирав.

Шегьри. Эгенер туь гуфдиренигьо кире воисдге денишуьгу, кире нисе воисдеге нэги, гьечуниге Яшук гуьгу эз у духдерегьо, ме эдем рафде э ме меденишит гуфдире.

А с я. Дедей Шегьри, поит, поит, гоф ишмуре варасунит. Яшук эдей оморе эз пенжере ведини.

Шегьри. Биёвгу, мереш оморей энугу воисде. Гьейсэги эдем хэбер вегуьрденуьм, гьери Яшук чуй гуфдиреге. (*Дироморени Яшук*).

Яшук. Ишму ежире поисдейт, дедей Шегьри, чуйни бегем?

Шегьри. Гьичиш, хэлеф ме, эдей столгьоре вараюнденим, имугьойле келегьошму миёв эри туьре э рэхь декуьрде.

Яшук. Дедей Шегьри, ишму гьэгьри нибошит?

Шегьри. Эйчуь кор, хэлеф ме, гьэгьри биё бошум эхи?

Яшук. Экин ме кор сохденуьтгьо хьовиргьоймеревоз, духдергьо кор сохденуьтгьош эдет оморе эри мере рэхь сохде. Эгенер ишму рази небисдоритге, ме мигуюм духдергьо неёвт.

Шегъри. Эйчуй, хэлеф ме, эгенер туьре хьэз оморениге бигьил биёвт. НэгI хьэз нисе омореге э духдергьо гу неёвт.

Ася. Дедей Шегъри, эгенер Яшука хьэз ипомоге эз у духдергьо, Яшук эз ишму хэбер нивегуьрд. Гьелбет Яшука хьэз оморени, эдей эз ишму ихдиёри хосде.

Зорин. Сер ме эз и ихдилотгьошму нисе ведарафде. Ишму чуй сохденитге, ишму нисе верасиренит.

Ася. Иму лап хуб верасиреним, оммо э ишму и гофгьо сарф нисе сохде. Э ишму сарф мисохдге, ишму ижире гоф нисохдит.

Зорин. Ася, туь эйчуй нисе верасире. ГьейсэгIэт ужире ихдилотгьо сохде гIэмел нисе оморе. Чуьнки инжо духдергьо ишуш, дебиренини, хьэрмэхьгьой Яшук дебиренини, песде бебей энугьош дебиренини. Ужире зиёдие ихдилотгьо герек нисе бире.

Яшук. Ишму э хуьжет дерафде чуй жире гофгьо сохденит?

Ася. Иму, гIэил ме, э хуьжет недерим. Энжэгъ иники, имуре дануьсде воисде, туьре эз духдергьо комини хьэз омореге.

Яшук. И чуй гофи, чуьтам хьэз оморе? Ме и гофгьошмуре нисе верасиренуьм. Мере гьердуь духдергьош хьэз оморени. Ме гьердуьреш э жигей хэгьергьойме дануьсденуьм. НэгI, инжо зиёдие ихдилотгьо гьисдиге, ме мигуюм духдергьо екишуш неёвт.

Шегъри. НэгI, э гьечу нисди, гIэил ме. Гуш вени ме гьемере э туь верасунум. Эри ме оморенигьо, туь мере гьемише э жигей келе деде хьисоб сохденигьоре.

Яшук. И чуйжире гоф бисдо, дедей Шегъри, ме э ишму шиновусдум. Ме эришму сер мереш минуьм. Эз ме чуй гьэгърие гоф шиновусдейт, гуит эри ме.

Шегъри. НэгI, дуьргердо е гофиш нисди. Ме гьейсэгIэт эри туь ихдилот сохум, песде туь мере э гоф ме гуьре жугьоб миди.

Зорин. НэгI, дедей Шегъри, у ихдилот гьейсэгIэт гIэмел оморенигьо ихдилот нисди.

Шегъри. Гуш вени, ме ужире тегьер гофе мигуюмки, гьеми Яшук гофе миварасуь ве гьемиге угьо.

Зорин. Гуит гьечуниге, дедей Шегъри, ме э ишму мешет нисе биренуьм. (*Нуьшдени э гъирогъ э газет хунде*).

Шегъри. Ини ихдилот, Яшук хэлеф ме. Ме эз туь хэбер вегуьрденуьмгьо, туь эри ме гу дузире, эз у духдергьо туьре эз комини омбор хьэз омореге?

Яшук. Ме ишмуре жугьоб дорумки. Гуит меш дануьм и гоф эйчуй товнейге?

Шегъри. Гуш вени гофгьой мере хуб-рач, песде э пушой туь ни веровурд сох, мере жугьоб ди. Имбуруз туь э рэхьник эдей э солдати рафде, нибу дануьсде се сал, енебуге пенж сал мимуниге э солдати. Имугьойле гоф ини. Туьре Соняш хуб хосде, Светланеш хуб хосде. Туь эз и духдергьо коминире миhogьиге имуре дануьсде воисде.

Яшук. Дедей Шегъри, гьелем эз солдати невогошде е гофиш гуфдире нидануьм. Э ме бэхшлемиш мисохит эри эни гоф.

Шегъри. Ужире нисди эхи, гIэил ме. Туь гьейсэгIэт негуфдириге эриму, духдергьо гьердуь миденишуьт э туь, тейте туь эз солдати вогошде. Туь эз солдати вогошде оморениге, екире миhogьи шор мибу, екиге сэхд могьбул мибу. Унегуьре эдей гуфдиренуьм э туь, хэлеф ме, гуфдириге туьре эз коми духдер хьэз омореге, иму у духдере нишон мидим

мигьилнм эри туь, у духдериге, эри ю илчи диромое, уш мирав э чуьн той хуьшде. Небуге э сер иму мивомуну гене гIэйбгьо.

Яшук. Бошгу, дедей Шегьри, ме верасиренуьм гоф ишмуре, энжэгъ ижире бугу, екиш гъэгьри бирение тегьер небу. Имугьойле э ме бэхшлемиш сохит, ме дарам оводуни мере хьозур сохум. Э дедей, ишму диройт э меревоз, ме гуюм эришму, песде бурам э военкомат эри дануьсде сэгIэт ченд бердеге имуре. Ме рафденге э военкомат ишму ихдилот мисохит эри дедей Шегьри не эри бебе.

Зорин. Туьре чигьо хьозур сохде герек нисди, ме хьозур мисохум. Энжэгъ дан эри туь еки духдер директор заводи, екиге эз етимхонеи. Эри етим сэхьиб бире воисде. Эгенер эри ме не эри туь дедей Шегьри сэхьиб нибисдоге, ме не туьниш екире ниофдим ве нишинохдим. Оммо эриму дедей Шегьри сэхьиб бисдо, имуш э и руз расирим. Директор заводиш эри духдер хуьшде гьемише сэхьиб мибу ве духдер хуьшдере э метлебиш мирасуну.

Ася. Зорин, у ихдилот э иму кор нисди, гьерки юре хьэз омо, имуре у гереки. Кеш гIэйл ме э у хуне, туьре ки хьэз омоге, имуреш гье у туь гуигьо воисде.

Яшук не Ася дарафденуьт э у хуне.

Шегьри. Ишмуре воисденигьо, духдер эз етимхоне оморигьоре хогьу. Белкем эз у духдер хьэз нисе оморембу Яшука. Туь гьечу гуфдире гIэйиле межбур месох. Гьерки юре воисд, у юре воюгьоре нишон мидим.

Сес дере куфде оmore.

Зорин. Диroyт. (*Дироморенуьт Николай ве Фёдор. Гьердуйшу э е лэглэ гуфдиренуьт: руз ишму эхэйр бу*).

Шегьри. не Зорин. Э гьибет ишму эхэйр бу.

Зорин (*вэхуьшде э пой, сер гуьрдени эри муьгьуьбет сохде*). Гирорит нуьшит, гирорит нуьшит.

Зорин жиге дорени гьердуйшуре. Федор ве Николай нуьшденуьт. Ведироморенуьт Ася ве Яшук. Руз эхэйр бу доренуьт Николай ве Федора.

Николай. Гьери гу винуьм солдат, э сэгIэт ченд э рэхь офдоренитге?

Яшук. Ме гьейсэгIэт эдем э военкомат рафде эри дануьсде. Дедей, ишму чигьой мере хьозур мисохит.

Ася. Бошгу, бошгу, гIэйл ме. Бура, ме гьемере хьозур мисохум.

Фёдор. Мере омбор хьэз оmore эз Яшук, чуьнки эз гоф нисе веда рафде. Екиге омбор хуььрмет эн келетере гуьрдени ве хубе хосиетгьош вери Яшука.

Зорин. Ася, биёр гьери гьерчуь бисдо, евош-евош ебонжэгъ бошим.

Ася. ГьейсэгIэт, хэлеф туь муно, екемлей тоб ди, ме десгьоре шурум.

Николай. Пой ебо гьерино, гьелем вэхд омбори, чуь тэгIдини бегем. (*Ася ведарафдени*). Ишму, Зорин, газете хундейт, э товун эн тозе завод чуьжире ишмуре баракеллогь дорениге?

Зорин. Ме э и ихдилот рази нисдуьм, унгьэде эри мере звер ве гуьрде. Ме э тэхьно небирем, ишмуш э меревоз кор сохдейт.

Фёдор. Имуш верим, ишму тэхьно нисдит. Эри эн у кор лап дуз нуьвуьсде омори.

Дироморени Ася.

Николай. Ася, зен бирор, гьери гу винуым эз туь чуй хэбериге, коргьой туь чуйтамиге?

Ася. Николай Иванович, коргьой мере хэбер вегуьрденитге, коргьой ме екем эдей ленгуьсде.

Николай. Чуйтам эхи? Гу винуым, белкем иму дуетмиш сохдембирим.

Фёдор. Николай Иванович, эри ме оморенигьо эри эню кор Зорин тэхсиркори.

Зорин. Ме? Чуйтам эхи, Фёдор Степанович, ишму чуйжире верасиренитки, эри мере тэхсиркор сохде?

Николай. Фёдор Степанович, расден расдиш, ишму чуйжире верасиритки, эри Зорине тэхсиркор хьисоб сохде?

Ася. НэгI, Фёдор Степанович, Зорин е мэхэлиш тэхсиркор нисди. Оммо ме нисе дануьсденуым, ишму эри чуй кор тэхсире веноренитге э сер Зорин. Э ме бэхшлемиш мисохит, белкем ме дуз нисдуым. (*Сергуьрдени кем-кем эри столе веравунде*).

Николай. НэгI, меш рази нисдуым э гьечу. Ишму биё гуит эриму чуйниге тэхсир эн Зорин, иму дуетмиш мисохим егIэлмишигьой эн Зорине, эзиновлейге несоху гуфдире.

Фёдор. Николай Иванович, эгенер ишмуре дануьсде воисдениге, Зорин э тэхьно тэхсиркор нисди, ишмуш э Зориневоз тэхсиркорит.

Николай. Омборе хубе ихдилоти эри дануьсде, иму эйчуь товне тэхсиркоримге. Эз ишму хосденуымгьо эри очмиш сохде кемсуьгигьой-муре.

Ася. Э ме бэхшлемиш сохит ме и гофе эри гуфдиреи, нисе верасиренуым Зорин не Николай Иванович эйчуь тэхсиркоруьтге. (*Сес дерекуфде омор*). Диройт, диройт. (*Дироморенуьт Соня не Светлана*).

Соня не Светлана. Руз ишму эхэйр бу.

Гьемме э еки. Эгьибет ишму эхэйр бу.

Николай. Ишмуш оморейт эри Яшука рэхь сохде?

Соня. Эри бебе, ишмуре хьэз нисе омореге эри иму оморей, иму мивогордим мирайм.

Николай. НэгI, нэгI, гIэил ме, биёйт. Ёгьин эз дуьли эдем гуфдиренуым биёйт гуфдире, эри хьовир ишмуре э рэхь декуьрде.

Соня. Ася холье, гIэмел миёвге, иму эдейм э у хуне дерафденим эри нуьшде.

Ася. ГIэмел миёв, дарайт. Унжо хуб раче книггьош дери. Хунит ебонжэгь бошит эришму те Яшук омор.

Ася духдергьоре э пушо дешенде дебердени э доруни хуне.

Фёдор. Николай Иванович, ме имугьойле мугуюм эришму тэхсир ишмуре, лап хубе мэхэли эри исбот сохде. Ненге белкем ишму э гердеш неведуьрдит тэхсир ишмуре.

Дироморени Ася. Гене сер гуьрдени эри э сер стол закуске-чи норе.

Зорин. Ася, туь э сер иму келе коргьо овурдейки. Фёдор Степанович эдей э сер иму исбот сохде, ёгьин иму тэхсиркорим гуфдире. Эгенер гьисдиге ужире кор эз иму туь зуте гу иму э герде вегирим. (*Э гьемееки офдорени хэнде*).

Фёдор. Ишму мэхэндит, мэхэндит, ме гьейсэгIэт мигуюм гьеме тэхсиригьошмуре. Эн гьевелиминжи, Николай Иванович не Зорин, Яшук не Соняре ишму дануьсде-дануьсде э фикир нисе вегуьрденит, угьо екире омбор хосденуьт, оммо ишму э гуш нисе гуьрденит.

Сес дер куде оморени.

А с я. Диройт, диройт.

Дироморенуьт Садик не Башир.

С адик не Башир. Руз ишму эхэйр бу.

Гь емееки. Эгъибет ишму эхэйр бу.

А с я. Гирорит нушит. Э и зуригьо Яшук хьовир ишмуш миёв.

Садик не Башир гироше нушденуьт э ён стол. Ася гене екем чигьо овурдени э сер стол.

Никол ай. Ини тэхсир эн иму туь гуфдиренигьо? И ихдилоте иму омбор хуб дануьсденим. Миёв вэхд, ме Яшука домор ме мисохум.

Шегъри. Мере гуфдире нисе воисдембу, не э гъэриш ишмуш эри гоф сохде хьэз нисе оморембу, энжэгъ ишму сер эни гофе веровундит, ме межбур бисдорум эри э ихдилот ишму гъэриш бире. Эз е тарафиге гуьом, белкем гофгьошмуре шиновусдге Соня.

А с я. НэгI, дедей Шегъри, угьо у гофгьореш шиновусдуьтгеш фикир нисди.

Фёдор. Ася, зен бирор, ме дуз гуфдиренуьм ненге нэгI? Ишму гуфдиренитгьо екемлей корме эдей ленгуьсде гуфдире, ишму эз товун гIэилгьо эдейте гуфдиренит. Ишмуре воисдембу Яшук не Соня э метлеб расуьт. Оммо Яшук эдей э солдати рафде, унегуьре ишму эдей гуфдиренитки кор ме эдей ленгуьсде гуфдире. Дузими? (*Гь емееки хэндуйсденуьт*).

А с я. Ишму, Фёдор Степанович, навад процент дузит, оммо дегъ процентиге гьечу нисди. Имугьойле гуш венит ме гуьом.

Никол ай. Гуш венит, ёгъин эри эни кор иму тэхсиркорим э гуфдирей энигьоревоз. Эри туь чуьтам оморе Зорин?

Зорин. Иму чуьтам тэхсиркор биреним? Эн гьевелимуьнжи Яшук тейте эз солдати невегорду зен хосденигьо нисди, ве дубореиминжи, иму нисе дануьсденим Яшуке комини духдер воисдеге, ве себореиминжи Яшук имбуруз эдей рафде, жигей эн ужире ихдилотгьо нисди. Имбуруз иму э согъи Яшук михурим ве мигъенжим, эзунбэгъдойге Яшука э рэхь мидекиним.

Шегъри. НэгI, Зорин хэлефме, ме гьемей эни гIэзобгьоре кеширем э у хотурки, Яшук келе бу, ме эри Яшук зен хогьум биёрум хьэсрот эн 4 кук мере эз дуьл ме вегуьруьм. Ме муьрденге меш дануьсденуьм ишму эри Яшук зен михогъит. Оммо мере воисденики, тейте Яшук эз солдати вогоше, одохлуй Яшук гьемише э кин ме биёв-бурав гуфдире. НэгI, ишмуре эз и ихдилотгьо хьэз нисе омореге, чуьтам ишмуре воисдге сохит. Эз товун эни кор Эхсо гуфдирембу кор ме екемлей эдей ленгуьсде гуфдире.

Зорин. Дедей Шегъри, ме э гьеме гофгьошму дес кеширенуьм. Энжэгъ иники, Яшук эдей рафде, ме чуь гуьом э Яшук?

Шегъри. Меш дануьсденуьм Яшук рафденигьоре. Энжэгъ иники, эри Яшук коми духдер юре воисдеге, нумгир сох, меш гуьомки, меш гIэруьс хосдем гуфдире.

Зорин. Ме нисе дануьсденуьм Яшуке коми духдер воисдеге. Эгелнер ишму дануьсденитге гуит имуш даним.

Шегъри. Эри ме бешгъэ нисди, гьеркоми духдереш Яшук хосд. Энжэгъ юре воюгьо духдере меш э хуьше гуьре хуте мисохум. Эхсо дануьсденики. Эйчуь хэбер вегуьрде нисе дануьсде туь?

А с я. Яшук э ме гуфдири коми духдер юре воисдеге. Энжэгъ ишики юш эдей дироморе, хуб мнбу ю мигуфдиге эришму.

Дироморени Яшук.

Шегъри. Чуьни, Яшук гІэил ме, туь э гъечи гъэгъри-гъэгъри оморей?

Яшук. Ме гъэгъри небошум гъелем, мере эри егилейге гъишдет. Эз ме мугу ги и военный билетеш, гъергой туь имуре герек бисдори, иму туьре огол мизеним. Имугъойле бура э жигей туь кор сох мугу.

Фѣдор. Гъелбет туь эз солдати э завод омборте гереки. Туьре военный билет дориге, де туьре э солдати ниберуь, уреш гуюм эри туь.

Яшук. Меш дануьсденуьм мере де э солдати ниберуьгъоре. Оммо мере воисдембу рафде, чуьнки мерд гуфдиренигъо инсон гъэрхунди эри гъэрди хуькуьмете доре. Э солдати неравгъо мерд гъемише эз хуькуьмет гъэрхунди.

Башир. Яшук бирор, э гуфдирейтуьревоз гъечуниге иму гъэрхунд мундеймки хуькуьмете. Не мере не Садике э солдати небердет.

Яшук. Ишму бешгъэит, ме бешгъэ. Ишму сэхьиб кифлетит, ишму ре неберди. Мере кифлет нисдики.

Садик. Эгенер, Яшук бирор, туьре воисдениге, туьш мибоши сэхьиб кифлет. У кор лап асанте кори.

Яшук. Туь жун ме, Садик, бигьил и делхэкигъой туьре. Туьре нисе воисде эри верасире. Уре дануьсде бош эри туь, иму гъемише гъэрхундим эз хуькуьмет.

Зорин. Меш дануьсденуьм э гъечу туь гуфдиренигъоре хунои. Оммо уреш данки эри туь, гІэил ме, туьре поюндеи бэгъдо эри э завод кор сохде, хуькуьмет э туь у гъэрдигъоре гъемере бэхшири гуфдире. Чуьнки гъелбет у кор туь гъиметлуьни, эз у туь рафде э солдати гъурлугъ сохигъо.

Шегъри. Омбор хуб, омбор рач, эз дуьли ме бисдо. Имугъойле гофгъой ме зиедтеш э пушо миѣв. Зорин, хэлеф ме, имбуруз ишму гъе мееки дери, гуфдире гофгъой мере биѣ э жиге биѣрит.

А с я. *(Овурде гъеме закускегъо ве эрэгъигъоре э сер стол венорени)*. Ме хосденуьм эз ишму, эз шори эни ихдилот дедей Шегъри мидекинит пейлегъошму мигъенжит.

Гъемме э елэгІэ. Бошгу, Ася зен бирор. Иму гъэрхундим эри гъурлугъ дедей Шегърире бегъем сохде. *(Пейлегъоре декуьрденуьт)*.

Шегъри. Имугъойле э ме бэхшлемиш мисохит, ме э гъемешму келеюм. Ишму дануьсденит э сер ме омorigъо гъоэиегъоре. Ме э жигей эн кукгъойме гуьрдем ишму. Имугъойле, кук ме Яшук, мугую эз екиш гІэйб некшире, юре комини духдер воисдеге. Ме эдем эри туь, хэлефме, те ме согъ гъисдуьмгъо зен хосде. Имугъойле туьре воисдге, гоф мере бегъем мисохи, невоисдге э хори мизени.

Яшук. *(гирисде-гирисде нуьшдени э сугърезани э пушой Шегъри)*. Дедей Шегъри, ишму дубореден э сер лербегъой ме не ѳзугъэ бебей ме эдейте муьнуьк декуьрденит. Чуьтам ишму воисдге гъе гъечу сохит, ме эри дедей гуфдирем.

Шегъри. Мере воисдени туь э пушой эн гъеме э и гІэре нуьшдеторгъо гуи комини духдер воисдеге.

Яшук. Мере ишму межбур сохдит эри гуфдире. Имугъойле бэхшлемиш мисохит, ме э пушошму эри ужире гофе гуфдире. Эри ме зен хосденитге Соняре хогъит.

Зорин. Ишму э ме, Николай Иванович, бэхшлемиш мисохит, ме эдем э руй эн ишму гуфдиренуьм. Мере воисдембугъо Светлана хосде.

гьум эри Яшук, чуьнки Светлана сэхьибсуьзи. Мере воисдембу меш эри Светлана сэхьиб бошум. НэгI, Яшук гуфдире бэгъдо, юре Соня воисде гуфдире, мере эри гоф гуфдире ихдиёр нисди.

Николай. Ме эришму нигуюм гъозиегъой мере нен духдер мере, энжэгъ гъозиегъоймуш эз энишму кемте нисди. Ишмуре чуьжире хьэз омореге, ужире сохит.

Шегъри. Имуре ужире воисде. Соня духдер туьре эдейм эри Яшук хосде. Туь чуьжире жугъоб доре?

Николай. Ме нэгI гуфдиренуьмгъо жигей ме нисди. Уре меш гуфдирембуьруьм Яшука домор ме мисохум гуфдире. Энжэгъ иники ме э ишму гуфдиренуьмгъо, миёйт э хуней ме, мереш зен мени ве гъемиге эз Соняш миданим.

Фёдор. Николай Иванович, ишму э куьгъне гIэдотгъо мерайт. Иму игIэре оморебирим эри Яшуке рэхь сохде э солдати, дедей Шегъри гуфдире бэгъдо, и ихдилоте бегъем сохде гереки. Ишмуре э и гIэре гоф нисди эри гуфдире. Чуьнки туьш дануьсдени, Соня не Яшук екире омбор хосдеире. Воисдениге огол зе Соняре, хэбер веги дан.

Шегъри. Лап хуб гуфдире Фёдор, эз дуьл ме гоф сохде. Ишмуре воисдениге эри дануьсде, ме э зен туьревозиш гоф мере бурам бесде.

Ася. Николай Иванович, дедей Шегъри гоф сохде бэгъдо э хунегъошмуревоз ве ишмуре рази бире бэгъдо, кор шориникире пес шенде герек нисди.

Николай. Ишмуре рази бире бэгъдо, дедей Шегъри теслих сохдениге, меш дес мере гъово вегуьрднуьм. *(Хэнде)*.

Шегъри. Эхсо духдер ме, имугъойле огол зе ведировун гIэруьс туьре. *(Эхсо дарафдени эри духдергъоре огол зере)*. Борух хэлеф ме, вегирит пейлегъошмуре.

Ася гьул Соняре гуьрде, Светланеш э песошу, дироморенуьт.

Ася. Яшук хэлеф ме, Вэхиз э кин деде биё.

Яшук оmore поисдени э кин Ася.

Зорин. Дедей Шегъри, метлеб ишму бегъем бисдо, гуит имугъойле гоф ишмуре.

Шегъри. *(Эз энгуьшд хуьшде ведешенде энгуьшдерире, донорени э энгуьшд Соня)*. Мозолуь гердошит балагъой ме, э чум чуьмени деде ишуьгъ биёрошит. Вегирит пейлегъошмуре балагъой ме, зенит э шори балагъошму.

Сес дер куфде оmore.

Ася. Диройт киниге. *(Дере вокурде дироморени е духдер чемодан э дес дери. Духдер геймиши э раче парталгъо)*.

Духдер. ГIэмел миёв эри дироморе?

Ася. Хош оморит, софо овурд. Гирорит.

Духдер. Шохьонгум ишму эхэйр бу. Бэхшлемиш мисохит, Борух Соломонович инжо зигъисде?

Зорин. Эри, гьурлугъ ишму?

Духдер. Эз ишму коминишмунит Борух Соломонович гуфдиренигъо?

Ася. Ю хуьшдению э ишмуревоз гоф сохденигъо. Гирорит нуьшит.

Духдер. Ме э сирогъ эни газет оmoreм. Ишмунитми дешендейтгъо и сирогъэ? *(Дорени газете)*.

Зорин. (*Восдорени*). Эри, менуым. Эз и газет чуй хэбер омурдейт
ве чуй миданит гурфдире?

Э духдер гьирке вепичире.

Шегьри. Мегирис, духдер ме, эйчуй гирисде туй?

Духдер. Бебе офдум ишмуре...

Зорин. Ишму чуй гурфдиренит?..

Ася. Тэгиди месохит, белкем духдер туйни? Хомуш бош, балай ме,
чуй нишонни туйре?

Духдер сер гурдени эри эз герден хуьше мидалионе ведешенде. Куьнд бирени Яшук.

Яшук. Ох, хэгерлей ме Соничка! (*Гьэл гурденуьт екире*).

Духдер. Яшук туйни... Жон бирор... (*Куьнд бире офдорени э пой-
гьой Зорин. Дорени медалионе*). Жон, гьэзизе бебей ме, фегьм сохит
и нишонере, комиреки ишму доревирит Клярере, дедеймуре, суьфделе
дедеймуре хосдебиритгьо мэхьэл. Де эз ме гофиге хэбер мевегирит, хэ-
бер мевегирит.

Зорин. (*Гьуз бире вегурдени Соняре эз хори*). Вэхиз, балай ме,
туй э ме нишоней дедешмуре бирмунди. Яшук хэлеф ме, куьнд бий эз
ме. (*Яшук куьнд бирени эз Зорин. Зорин гьэле дешенде э герден гьер-
дуйшу*) Ох, жуьфде паруйстеклегьой ме. Ох дедей Шегьри, ме нисе да-
нуьсденуьм э гуьлом э руй эни хори, екиге чуйн ишмуни зен мибуге. Ме-
ре ишму э имбурузине руз расундейт. Омбор согь бошит. Эзинбэгьдойге
эидтеш ишму бисдорит эри ме суьгьде деде.

Перде.

СТАТЬЯГЪО

ИУДАИЗМ

§ 5. МигИдгьо ве гIэдeтгьой дин-догIэт жугьури

Реакционни бирей дин-догIэт жугьури бурмунде оморени э мигИдгьо ве гIэдeтгьой дин-догIэти. Угьо гьисдуьт сэхд ологьо э иудаизмеревоз. Э жерге мигИдгьо куьнд биренуьтге увэхди диеш гужлуьте кор гировунденуьт э гIэрей боворсохгьо рэхьберчигьой дин-догIэт жугьури. МигИдгьо ве гIэдeтгьой дин-догIэт жугьури гьемише кумеги сохдет ве сохденуьт эри муьхькем сохде э гIэрей могьлугь э дин боворсохдеире.

Э кумеги диневоз гьондурмиш мисохдуьт ки, гьемей бедбэхде овхьолет косибе могьлугь гьисд жозен худои э серебети гIовункоришу.

В. И. Ленин бурмунди, ки гьувот э юруьш рафдеи — гужлуье гьувоти. Ужире гуфдире мибу, кейки суьгьбет гиросдени эз товун юруьш эн мигИдгьо не гIэдeтгьой дин-догIэт. У куьгьне коргьой дини пичире домунденуьт э муьвэхь одомигьо, иллогьки э рафдеи гуьре юруьш эн мигИдгьо ве гIэдeтгьой дин-догIэти, рафдеи э нумаз ве гьейсэгIэтиш гене гьисдуьт татгьо-жугьургьо, иллогьки э Кавказ, комигьоки муьди биренуьт э у пес мунде — герексуьзе гIэдeтгьо.

Культ эн мигИди бешгэ жире дузетмиш сохде омори э нумазгьо, эз культ эн мигИдгьо, комигьоки гировунде оморембируьтгьо э битгьемигьдош.

Э битгьемигьдош бинелуье метлеб бу гьурбуни бердеи, гьерки герекие гьэдер э сер ю веригьо гьурбунире ниберд куьгьингьо терс мидорут у одомире э кутэхэ гIуьмуьр муьрдеиревоз. Оммо э нумазгьо э жигей гьурбунигьо бердеи тефилогьо мухундут ве эз гьонунгьой дини несигIэт мивегуьрдуьт. Нуьвуьсдигьоре хуно э е посугь э тегьилим, худоре гьурбуни герек нисди, энжэгь гьэрхунди хушдере биё соху гьер одоми чуьтам э туро нуьвуьсде омориге. Туро гьисди чуьн бинелуье ерэгь эри дошде жун инсонгьоре ки, дингьой туроре дошдге, эз угьо рабигьо гуфдиренуьт мозоллуь, бэхдлуь мибошит, никигьо, бэхдеверигьо мубу ишмуре, муьрденге э у гIуьлом зинде мибошит э генгИдин мирайт. Чин келе хуьурметлуье хосе чи э нумазгьо хунде оморенигьо — хунде оморени Сифир-Туро. Эри Сифир-Туроре дошде келе хэржигьо сохденуьт, бугьолуье шкафгьо, гьихалгьо дузетмиш сохденуьт, шэгIмгьо норенуьт э сер гьихал э пушой Сифир-Туро. Рабигьо талаб сохденуьт дине сэхд гуьрдеире.

Э культ эн мигИдгьо рабигьо хубе жире дениширенуьт. Гьонунгьо ве тегьергьой худоре гьууллугь сохдеи, бине норе оморигьо э нумазгьо эри гьеме мигИдгьо, гьеме ежиреют. Энжэгь бинелуье метлеб ужире дузетмиш сохде оморени ки, э нумаз рафде эри тефило хунде э рузгьой мигИдгьо бурмунут боворини ишуре э дин ве гьонунгьой ю.

Дин-догIэт эн Иудаизм э мигИдгьо ве гIэдeтгьой хуьшдеревоз венори бим хуьшдере э сер гьеме тарафгьой кифлети ве жемигIэтгьой бо-

вор сохдегоргой исроилномегьо. Куьгьне тегьер мигидгьо ве глэдетгьой динире гуьрдеи иллогьки домунди э гьэриш татгьо. Себеб эни кор гьисди те революция бире зурбо пес мундеи энугьо. Боворсохэ татгьо зурбо сэхд гуьрденуьт куьгьне глэдетгьой дини эн Телмуде. Оммо э исэглэтинне вэхд омборе мигидгьо ве глэдетгьой дини жугьурире гуьрденуьт кими татгьо, энжэгь эз хуте бирен ишу эз бебегьо, келебебегьо дирет гуфдире, энжэгь эз э дин бовор сохден ишу нэгл.

Исэглэтинне нумазгьо хьэрекет сохденуьт, те эз дес ишу вероморс э фирегье тегьеревоз омборе хэлгэа кура сохут э нумазгьо, гуьруьт мигидгьой динире эри вогосунде хэлгэа э дин-доглэт жугьури.

Э тефилогьой мигидире хундеревоз э нумазгьо рабигьоре воисдени гьондурмиш сохут э боворсохэ жугьургьо ве татгьо бине глэгьэр гьиметлуьи эн у тефилогьоре, руй биренуьтгьоре э у тефилогьой ишуревоз э ён эслогь гьич э глуьлом нисдигьо худо, э нисдигьо генгидин, э муьрде бэгьдо бугьо глуьлом. Тефилогьо ве мигидгьой эн генгидин, не эн эз муьрде бэгьдо бугьо э у глуьломиге бугьо зиндегуни, вэглз доре оморенигьо э гьэриш ишу э дин-доглэт жугьуриревоз, рэглд сохдени ишуре эз э желдиревоз вокурдеи и шоре зиндегунире э и глуьлом э руй хори.

Э ижире реакционни гьисдигьо мигидгьо ве глэдетгьой дин-доглэт жугьуриревоз рази бире поисде глэмел ниёв. XXII съезд партией Коммунисти Союз Советгьо э келе шориревоз мэглумь сохди: «Одомигьой совети эн исэглэтинне девр мизигуьт ве мивинуьт гуфдире коммунизмереш!» Эз у веде биреники, куьгьне глэдетгьоре эз глэре ведешендеи, кор эн тербией коммунисти дорей хэлгэа, чин суьфдеи герекие везифеи.

Гьер ориinei мигид эн дин-доглэт жугьури хьисоб бирени шобот. Э гьэдимие турогьой жугьургьо—э куьгьне завет гуфдире оморени: Э ёр туь ги руз шоботе, хуьрмет ги уре. Шеш руз кор сох ве сох э у шеш руз гьеме туьре герек гьисдигьо коргьоре. Оммо хьофдимуьн руз—шобот эн худой—эн худой туьни, руз шобот кор месох. (Хьумош Шемуьт 20 симон э 8—10 посугьгьо). Э боворсохгьо гьондурмиш сохденуьтки, хуьшдени худо нори руз шоботе, гуфдири ки, шеш руз кор сох, оммо хьофдимуьн руз тефило хундеини.

Эз ихдилотгьой хьумошгьо веде бирени ки, мигид эн хьофд рузи—орине, э едигори эз худо глуьломе офирей мунди эриму, э шеш руз варажди кор хуьшдере ве э хьофдимуьн руз гьэрол гуьрди. Оммо глилм очмиш сохдени дургуни эн и овосунере-хуно гьисдигьо ихдилот, глуьломе худо э шеш руз офирейре. Шеш руз неки миллиард салгьош герек мибисдо эри дузетмиш сохде тэхьно, энжэгь планет имуре. Эз уш бешгэа хьофд рузи—орине, эн жугьургьо нисди. Оринере жугьургьо вегуьрдет эз куьгьне девргьой эн Вавилон ве рабигьо гье зиёд сохдет гьонунгьой эн уре, комики э гужевоз дошдет э дуь келе томгьой эн Телмуд—гоморегьо.

Дин-доглэт жугьури руз шобот кор сохдеире келе гловун хьисоб сохде ве талаб сохдени согь руз шобот худоре тэглриф дорейре. Гьеле э и пушо салгьош э дингьой жугьури э мэхьэлегьой шегьбергьо, э коминжоки, жугьургьо зигьисденуьт гьер зен хуней жугьур, руз орине—мэгллуьмей шобот, те чуьшме дарафде, кор хуьшдере миёсд варажде, хунезигей хуьшдере вечире, хурег шоботире хьозур сохде. Те пушой чуьшме дарафде э дин боворсохэ наринегьо—мердгьо кор хуьшдере миёсдуьт шенде ве эри тефилой шев-шоботире хунде рафде э нумаз.

Омборе э дин боворсохэ колхозникгьо—татгьо гьеле э и пушо салгьош руз шоботгьо э кор нивадарафдуьт. Э дин жугьуриревоз руз шобот кор сохде, папрус кешире, глэтош веноре глэмел нисе оморе, гьемчун руз шобот ейлугьиш гердунде глэмел нисе оморе.

Э сер гьэдэгьэ бире коргьо, руз шобот глэмел нисе оморенуьтгьо

гене гъонунбирмунгъо 39 жире коргъойгеш зиѣд сохдет, комигъореки гѣмел нисе оmore руз шобот эри сохде: э рэхъ вадарафде, э дор варафде вед, вед. Эз гъэдэгъэ бире коргъо тозегъою игъоют: руз шобот э хиегъ, лапатка дес зере гѣмел нисе оmore, э дес зембил, бобожник вегуърде гѣмел нисе оmore, гофгъой гъурлугъире сохде гѣмел нисе оmore, э жой биѣвгъо когъозе хунде гѣмел нисе оmore, руз шобот керг хое сохдге, у хоере хурде гѣмел нисе оmore, руз шобот эз неней гов дуышире шире гъенжире гѣмел нисе оmore, руз шобот эз дор офдоре сибе хурде гѣмел нисе оmore вед. вед. Гъонунбирмунгъо э сер эн у гъэдэгъэ сохде коргъо омборе фикиргъо зиѣд сохдет.

Еки эз чин келе мигидгъой жугъури, хунде оморени мигид нисону. Куыгъне мигид жугъургъо —нисону бине норе омори э куынди 3500 сал пушоте у вэхди, кейки жугъургъо чулгердие-молдори сохдембуъруът э биѣбугъой Аравие. Увэхди у мигид хунде оморембу мигид васали эн чулгердие-молдоргъо. У мигид сер гуърде оморембу зу, э сер васал, кейки зендебириуът э бугъэ рафде молгъэрегъо. Чулгерде-молдоре жугъургъо фикир сохдембириуът ки, и вожиблугъе вэхд сал молгъэре э бугъэ рафденигъо ве бала зенденигъо вэхд, э руй хори гешденуът зобуне рухъгъо э мол гъэре зарали зеренуътгъо. У рузгъо жугъургъо дузетмиш сохдембириуът суыгуыдогъо, куышде чуыкле верелегъоре э хун ишуревоз чиртик мишендуът э сер чодуре-утогъгъошу, э сер овхургъой молгъэрегъошу, эйчуыки пушой зарали эн у рухъгъоре эри вегуърде ве гушд верелегъоре михурдут гъемешу эеки э суыгуыдогъошу. Э куыгъне гоморегъо гыч торих нисону нуывуьсдеш не оmoreбу, уре гуърдембириуът гъергой ишуре воисд. Энжэгъ гъонунгъо нуывуьсдегоре куыгъингъо хъэрекет сохдембириуът эри доре дузе торих нисонуре ве нуывуьсденуът ки, эз геми Нуывэхъ ведироморе эйлоревоз нисону э 14 муыи мегъ Нисон¹ офдоре гуфдире.

Э у жигегъо э чуыжо ки, лувэхъ енебуге нуывуьсде документгъо нибисдогъо жигегъо, торих мигид нисону гуърдере келетей тухумгъо —

¹ Дин эн жугъури сал хуышдере гердундени эз гуылом офире оmore эйлоревоз, э сал шуморуши эн жугъургъоревоз 19 сентябрь 1968 сал офдорени э суыфден руз эн сер сали 5724 сал. Угъо э гешдей менгевоз дузетмиш сохдебириуът лувэхъ ишуре, э Птоломиевский календаревоз, комиреки вегуърдетгъо э V садсали те девргой иму. Э у лувэхъэвоз салгъо биренуът: Пашудуът (обыкновенные) эз 12 мегъ ве мегуьборут (высокосные) эз 13 мегъго.

нумгъой мегъгой Пашудуът:

Тишри	30
Хъэшвон	30—29
Кеслив	30
Дивит	29
Шевад	30
Адор	29
Нисон	30
Иёр	29
Сивон	
Тамуз	
Ов	30
Илүл	29

нумгъой мегъгой мегуьборут:

Тишри	30
Хъэшвон	29—30
Кеслив	29—30
Дивит	29
Шевад	30
Адор	30
Ве Адор	29
Нисон	30
Иёр	29
Сивон	30
Тамуз	29
Ов	30
Илүл	29

Мегуьборуте сал (высокосный год), комики бирени дуь гиле, е сал гѣре дегъишде ве егилейге эз дуь сал бэгъдо офдорени 13 мегъго, комики бирени дуь Адоре ве хунде оморени дуьимуыи Адор, э комики дебирени 29 руз. У зиѣдие мегъ эн дуьимуыи Адор дуз 29 руз. У зиѣдне мегъ эн дуьимуыи Адор дуз бирени э гъэриш 28 сал, сал эн менг э сал чуышмеревоз ве эз ч жигъет мигидгъой жугъури гъемише э е вэхд офдоре. Гѣдотие сал эн лувэхъ жугъури гысди 355 руз е небуге 51 орине, оммо сал мегуьборут —385 руз.

мишпохьгьошу мигуфдируйт эри ишу кей мигИид гуьруйтге, гуйге э уре-воз руьхьгьо куьндуьт, эз руьхьгьо вегуьрде ихдиьри кей нисонуре гуьруьге. Э гьечиревоз нисону гуьрден неки гложизи, гьувотсуьзи чулгерде молдоре хэлгээ бурмундембу э пушой гьувот эн муьгIуьжуьзгьой природа ве гьемчун бенд сохдембу хэлгээ э келетей тухум зевердес ве хьуьрметлуь сохдембу юре. Тухум'ети лов биренге, тэгIриф мидорут суьфделе бине дешенде оморебугьо хэлгээ э муьре венгесдегоргьоре — эксплуататоргьоре.

Дегиш бире-бире экономикей иудейгьо дегиш мибисдо коргьой жэгIмиети, эн дин ве хуьшдени зиндегунишуш. Гье гьечи гирошдет дегишигьо э мигИидгьой дин-догIотишуш. Оммо мигИид эн нисону эслогь вир сохди гьегьигьэте пушотейне мэгIэной хуьшдере. У гьэриш бири э мигИид васали эн хори гьуьллуьгьсохгьоревоз ве тэхуьл вегуьрде бинелуье жигере э у мигИид. У бу мигИид коле нун (муьнуьксуьзе хэми) мигИид гьогьол. У мигИиде гуьрдембириуьт жуьгье дурунденге ве эз суьфдеи хэми мисохдуьт муьнуьксуьзе гьогьолгьо эри хурде. Э куьгьне бэхшгьой эн хьумошгьо гуфдире оморени эз товней муьнуьксуьзе мигИид. Э битгьемигьдош верелегьо гьурбуни нибердуьт, энжэгь тозеле жуьгь расиренге, суьфдеи дерз эн жуьгье мибердуьт микуфдуьт темиз мисохдут донгьой энуре, гIорд микешируьт ве эз гIорд коле хэми сохде, гьогьоллегьо мибуружундуьт мухурдут. Энжэгь эзунбэгьдойге мидануьсдуьт сергуьрде эри дурунде жуьгье ве э дин боворсохдегоргьо мидануьсдуьт хурде тозе тэхуьле. Те дурундени тозе тэхуьл кифлетлуьгь суьгIуьдогьо мисохдуьт песде мидурундут, у хьисоб бирембу мигИид эн дигьбонгьо. Тозе тэхуьл расирей, тозе мигИиде хуно мибисдо эри дигьбонигьо. Омборе салгьо гирошде бэгьдо, жугьургьо, бинелуь бире мескен зере дуетмиш сохдут эришу падшогь'ети ве Ягве эз худолегьой эн тухумгьо чарусд э теке худой миллети ве уре чарундут э буле тэхуьл доренигьо худо ве мигИид хоригьуьллуьгьсохгьоре ологьолуь сохдуьт э нум энуревоз. Эз хотур муьхькем сохдеи падшогь'ети эн миллет жугьургьоре рабигьо мигИид нисонуре гьэриш сохдут э мифически мигИид, жугьургьо, ужире «эз мисроим ведиромореиревоз», ужире дуетмиш сохдут эз хуьшде, гуйге и мигИид э десдин худоревоз норе омори. Оммо история субит сохдики, жугьургьо эз мисроим ведироморей мифически бирейре.

Историяй эн падшогь'ети миллет жугьургьо дураз некеши, падшогь'етире сохдут хэребе. Хоригьой падшогь'ети жугьургьо офдорут э дес империей эн Рим. Чендгилейне хьэрекетигьой косибе могьлуьгь жугьургьо эри фушенде есируьн уьзге падшогь'гьойгере эз сер ишу, эз сернирафд ве энжэгь миварасд э келе биинсофие тегьер хун тигьи биренгьоревоз. Омборе хэлгь жугьуру лов-тум сохде оморут э вилетгьой уьзге падшогь'гьойге.

Э ижире хьол офдоренге гьемей хэлгь жугьуру лов бисдо сес эн мошиехьи, егIни мошиехь бен Довид миьв хилос мисоху гуфдире ишуре эз голути.

МигИид эн нисону бисдо лап келе мигИид, э комики хэлгь жугьуру бесдуьт имид ишуре ве э кумеги мошиехьэвоз хилос мибошут гуфдире эз есири. Ижире фикир дери э гьеме хунде оморенуьтгьо тефилогьой нисонуи. Э «гьегодо», те гьейсэгIэтиш хунде оморенигьо э шевгьой нисону э гьэд э худо боворсохэ кифлетгьо, гьемей эн ижире ихдилотгьой жугьургьо эз Мисроим ведироморей хунде ве э ёр оворде оморенуьт те гьейсэгIэтиш.

Те битгьемигьдош хэребе бире мигИид гуьрдеи эн нисону бэхш бирембу э дуь бэхшгьо: гьурбунире эри нисонуи куьшде оморембугьо э сер битгьемигьдош е бэхш юре эри э сер битгьемигьдош сухунде гьишдембириуьт. Битгьемигьдош хэребе биренге э 70 с. суьфдеи бэхш нисону

мунд чуьн муьхькеме гIэдот. Жугьургьо зигьисдембируьтгьо э уьзге вилеетгьойге э девр битгьемигьдош, хурег шев нисонуире э хуней хуьшде михурдут, эгер ишуре эри э Ерушолеим рафде минкин нибисдоге. Битгьемигьдош хэребе сохде оморенге, кейки жэгIмиет эн дуьимуьн битгьемигьдош пуч сохде оморенге ве гьисмет эн гьеме жугьургьо биренге овореи, рабигьо фикире мидорут эри гуьрде нисонуре гьер мерд э хунсгьой ишу. Угьо эри шев нисонуине межлуьс е ченд тозе гIэдетгьо норут эз хуьшде. Э мигIид дин-догIэтире гировундеки келей эн кифлет пейлей шоробе мидо э гьемешу э нубетевоз, хунде борухоре, песде гье ижире тегьер дорени гьогьоле ве э борухо гуфдире оморени: «и — нун гIоньетини».

Биней ю, суьфдеинере хуно, мунд чор пейле шороб, оммо верелере куьшдеи гьэдэггэ бисдо, э жигей хурег эн верей уьзге хуреггьойге доре миомо шев нисону.

Песде тозе кор дешендуьт рабигьо, э дуьимуьн пейлей шоробе гьенжиреиревоз. Песде гIэдет сохдут эри хунде шев нисону ве эри хосде эз худо оводу бирей битгьемигьдоше ве гьисметбиреире э Ерушолеим.

Худо гьуллугьсохгьо гьеме хьэрекетигьоре сохдут мигIид нисонуре эри дошде, чуьн реакционни мэгIэно деригьо мигIид. Омбордеки жугьургьо ве татгьо исэгIэт мигIид нисонуре нисе гуьрденытгеш, оммо генедеш нисону эдее зигьисде э гIэрей э дин боворсохгьо ве гьемчун эн кими боворнесохэ жугьургьо ве татгьо.

МигIид нисону офдорени э 10—17 апрель ве дураз кеширени хьофд руз. МигIид нисону эри боворсохэ жугьургьо ве татгьо лап гIошире жире дуетмиш сохде оmore. Суьфдеи дуь руз ве песини дуь руз шорие рузгьо биренуьт, э комигьоки кор сохдеш ихдиёр нисе доре, оммо минжи рузгьо нисе мигIид хунде оморенуьт, кориш сохде гIэмел оморени.

МигIид нисону, чуьн уьзге омборе мигIидгьойгере хуно, гировунде оморени э хундеиревоз гьэдерсуьзе омборе мэгIэсигьо, ихдилотгьо, ово-сунегьо, кумеги сохденуьт э гьуллугьчигьой дин-догIэт эри гиж сохде сер эн дин боворсохгьоре.

Эз уьзге мигIидгьойге мигIид гьомуну ве мигIид гIэселте гьэриш бире э мигIид нисонуревоз, дуетмиш бирет жерге мигIидгьой васали. МигIид гIэселте эз жугьуру шегьрустони бирей эйло, бурри ологьой хуьшдере э хоригьуллугьсохгьоревоз ве гьэриш бисдо э мигIид нисонуревоз. Вэхд мигIид гIэселте эз нисону I мегь ним бэгьдо хьисоб бире. Рабигьо и мигIидеш э жугьургьо эз Мисроим ведироморейевоз ологьолуь сохдет. МигIид эн гIэселте хунде оморени мигIид едигори эн гьонунгьой туроре овурдеи эз догь Синей, бэгьдовой хьофд оринейгей ведироморейешу эз Мисроим. Чендгьэдер рабигьо хьэрекет мисохдутгеш эри хьуьрметлуь сохде мигIид гIэселтере чуьн едигоре руз туроре овурден эз догь Синей, генедеш гIэселте сукте мигIид хьисоб бисдо эз нисону. дин жугьури чуьн «руз чуьп» вегуьрденигьо. И мигIиде вегуьрдет пушотгьо жугьургьо эз Бовилигьо (Пур э зугьун бовилигьо «чуьпе» гуфдире). Э гуфдирегьой рабигьой жугьуриевоз метлеб эни мигIид дин-догIэт жугьурире гуьрдеи дуетмиш бири эз хотур дошдеи жугьургьой Персиере эз уьлуьм.

Э ихдилотгьой эн дини эз товун гьомуну вери ки, падшогь Артаксерке (Ахьэшвируьш) тож падшогьи веноригьо рузе э тегьер мигIид гировунди э шегьер Сузах. Пиён биренге у буйругь дорени огол зенуь дировуну бикей юре, э ён гьуногьгьой ю эри бирмунде гуьзели, рачи бикере. Бике эгерде нисе вегуьрде эри дироморе, эз у товне падшогь хьуьршле-

миш бире, талаб сохдени эри рэгИд сохде бикере эз хуней хуьшде. Гьеме раче гуьзеле духдергьой вилеете овурдембу эри е шеви ве песеде де-фуьрсоре оморембу э хьэрем падшогьи. Эхиринде, оморени лап раче сер Истир, комики те э хуней падшогь гьисмет бире зигьисдембу э хуней лелешу Мердэхэй. Истир э гуфдирей лелешу денишире, нисе э муьгьуьр оmore жугьур бирен хуьшдере. Истир э чум Ахьэшвируьш омбор хуш оmore, Истире омбор дусд дошде падшогь. Лелей эн угьо Мердэхэй де-бирени э хьэет падшогь ве ки чуй эз песой энугьэршу рафдение гофгьоре мисохдуьтге э Истир гуфдире у хэбере мирасунд э падшогь Ахьэшвируьш. Э ижире тегьеревоз Мердэхэй келе ехшилугьигьо сохде эз уьлуьм хилос сохде Ахьэшвируьше. Гьемей эни ехшилугьигьой Мердэхэй нуьвуьсде миоморуьт э дефдергьой падшогьи. Оммо е бэхшиш уре ни дорут.

Падшогь эн Ахьэшвируьш гуьзеле Истире вегуьрденигьо торих бирени э дегьимуьн мегь эн хьофдимуьн сал падшогьи сохдей ю. Эз е кем вэхд бэгьдо везир эн падшогь бирени Гьомон. Гьомон бирени омбор келегед ве уре воисдени гьеме серкоргьой падшогь э у сер зенуьт. Энжэгь тэхьно Мердэхэй лелей Истиригьо сер нисе зере э Гьомон. Эз и кор гьомоне лап зобу гьэгьр оmore хьэрекет сохдени эри вегуьрде буйругьи эз падшогь ве пуч сохде гьемей жугьургьоре. Хэбер эн и буйругьэ, э гьеме шегьергьо фуьрсореире, Мердэхэй расундени э Истир — ве Истириш дарафдени э ки падшогь. Истир гоф сохдени эри падшогь овхьолете, ки гьисди гуфдире е дуьшмен эн умогь ю, комиреки воисдени пуч соху гьемей жугьургьоре, гьемин ю эзу товне хосдени эз падшогь рэхьмберире. Ахьэшвируьш нокуми, гьэжоиблуь пуьрсирени: «кини у, комики э дуьл хуьшде овурде и коре сохде хосденигьо?» Истир жугьоб доре гуфди: «Дуьшмен нэхогь беде Гьомони». Ахьэшвируьш буйругь сохдени Гьомоне э гьэноре дуьллу соху гуфдире. Буйругьи падшогь дир несохде эжиге овурде оморени. Эжигей энугь везир хуьшде норени Мердэхэе.

Э паздегьимуьн мегь Адор жугьургьо келе шоре суьгьуьдогьо сохденуьт. Гуфдиренуьт Истир буйругь сохдебу, эз хотур эни хилоси эри едигору жугьургьо и шорире гьер сал мигьиде хуно гуьруьт. Ини мигьид «Пурим» енебуге «Гьомуну», комиреки гуьрденуьт э дин боворсохэ жугьургьо, татгьо ве гьэроимгьо гьер сал. Е руз тэгьнит гуьрденуьт ве дуьрузиге мегило хунденуьт — эри едигори эри жугьургьо куьшде неомореи.

Пурим (гьомуну), нисону ве гьэселте гьисдуьт мигьидгьой васали дин-догьИэт жугьуру.

Вожиблуь мигьидгьой дин-догьИэт жугьургьо ве татгьо гьисдуьт: сер тозе сал (рушгьешоно) ве худо шэгьр бурригьо руз (Юм—кипур).

Рушгьешноре э дин боворсохэ жугьургьо ве татгьо мигьид гуьрденуьт те имбурузине рузиш э гьевели руз мегь Тишри, гье э у руз э гуфдиреишуревоз э Миши норигьо руз. Гьелэгьи эз Битгьемигьдош Ерушолеим хэребе бире эйлоревоз и мигьид эслогь эз куьк ю дегиш бири, оммо э дин боворсохэ жугьургьо хуьрмет эн у мигьиде гуьрденуьт.

Э дин-догьИэт жугьуруевоз суьфдеи руз эн гьер тозе сал гьисдуьт рузгьой гьовунгьоре михьило сохдеи. Э и вэхд гуйге теслих сохде оmoreни гьисмет эн гьер одоми жейле-жейле. Шохьонгум мэгьлуьмей кипур кифлет э худо боворсохэ жугьургьо—татгьо хурег хуьшдере хурде рафденуьт э тэгьнит кипури, руз кипур вадарафде шев, асдарагьо вероморенге тэгьнит ишуре вокурденуьт — (хурденуьт хурег ишуре).

Э тозе сал гьеме зигьисдегоргьой гьуьлом гуйге гирошденуьт эз пушой худо, гуйге худо дивун эн гьемей гьуьломе э и руз сохде, гуйге худо э гьеме коргьой инсонгьо гьэриш бире, ве дануьсдени гьеме чуй э дуьл хэлгьгьо деригьоре.

Гьисмет эн гьер одомире, жугьоб эри гьеме тефилогьо, тошувогьошу, э фикир рабигьоревоз, худо э руз эн кипур доре.

Руз Кипур — гьисди мигИид муьди бирей эри сохде гловунгьой хушде ве гловунгьоре копоре сохдеи (бэхшлемиш сохдеи) неки эн тэхьно одомигьоре ве гьемчун эн гьеммей хэлгьгореш. Гьемей руз эн гловунмихьило бирей э дин боворсохэ жугьургьо ве татгьо руз ишуре миё э нумаз гировунут шуьгьэм гисне ве э лово тешуворевоз. Чутьтам гьевелинегьоре хуно, тэГните омбор сэхд гуьрдenuьт, дошденуьт хушдере эз хурег хурдси ве глов гьенжирей, чьки овурденуьт зарали эри жунсогьи э дин боворсохдегоргьо.

Э и руз тефило омборте миё хунут. Э и глэдетгьой дини, эз гловунгьо темиз бирей рабигьо гуьрд сохдет минежибе, фолчие одомифурмуе глэдетгьоре. Угьо хьэрекет сохдет ченгьэдер эз дес ишу верома эри гужлуь сохде гьувот дин-догIэте, эри эз гловун терс доре ве гложиз сохде инсонгьоре.

Рабигьоре вес нисе бире эз э нумаз хундеки доренуьтгьо вэГиз эз товун гловунгьо. Угьо сер гуьрдenuьт эри вэГиз доре эз товун гловунгьо сер гуьрде эз шохьонгум руз кипур, зиёд сохде вэГизгьошуре э шохьонгумине ве шевине тефилогьош, тек-бетек вогогьруш сохде гловунгьоре.

Э динбоворсохэ жугьургьо ве татгьоре вес нисе бире хунденуьтгьо тефилогьо, ловогьо-тешувогьо эри гловунгьошуре михьило сохде. Унегуьре офди тозе глэдет э хуне гьурбуни дорей, гловунгьошуре михьило эри сохде э мэГлуьмей руз Кипур, комики домунди исэГлэтиш э гьэриш пес мунде кифлетгьой э дин боворсохэ жугьургьо ве татгьо.

Гьурбунире гуфдирени «недово». Эри гьер сер кифлет овурденуьт э пушой худо эри гловун юре михьило сохде недово: эри нарине—хуруз, эри дениле—вира. Муьргь, комиреки овурденуьт эри недово черх доренуьт э сер энудоми ве хунденуьт у тефилоре (зи хьэлипотире...) э черх дореки. Э уревоз э дин боворсохдегоргьо гьечи дануьсденуьт, гловунгьо эз сер ишу вегуьрде оморенуьт.

Э тефилогьой руз кипури, э нумаз хунденуьтгьо ве э хуне хунденуьтгьош, игьжем сохде омори минежибе глэдотгьой дини, домундетгьо э глэрешу эз куьгьне вэхдгьо.

Еки эз мигИидгьой дини эн жугьургьо гьисди «Сукке». И мигИид гуьрде оморени э гIуьзет вечирей бегьере, мэхьсуьле.

Э и мигИидевоз ологьолуьни омборе глэдетгьо, еки эз у глэдетгьо уники, у мигИиде биё гировунут э эз шох сохде — чодуре утогь. Хьофди муьн руз Сукке хунде оморени «гьуьшиГэно рабо». Э тефилой эн и руз э дин боворсохгьо лово сохде, минет сохденуьт э худо: «кумеги сох э иму, кумеги сох э иму».

Э и руз гуйге суд теслих бире, дин хушдере э недиреки тапшуьрмиш сохдени э гьер одоми э нуьвуьсде жире.

Дегьимуьн руз Сукке гьисди — «Симхьэт-туро» и гьисди—шорие мигИид. Э и руз э дин боворсохгьо варасденуьт салине хундеи парашогьой пенж хьумошгьоре.

Эз мигИидгьо зимисдуней э дин боворсохэ жугьургьо ве татгьо гуьрдenuьт. Хьэнукоире, комики хьэшд руз гиросде.

Э куьгьне девргьой хоригьуьллуьгьсохэ хэлгьгьой Восток и мигИиде гуьрдембируьт э гIуьзет худо хьэсуьл овурдеи чьшмере ве бегьер дорей хорире. Уники те гьейсэГлэтиш домундигьо глэдет хьэшд шев шэГлм дегесундеи. Э гьевели шев дегесунденуьт е шэГлм, песде э гьер шев е шэГлм зиёд дегесунденуьт эз гиросдигьо шев, у бурмундени хьэсуьл оморей чьшмере ве э шевию е шэГлм зиёд сохдеи бурмундени чьшме э асмуйму омборте вомундерие. Иудаизм и мигИиде э гьэриш мигИидгьой жугьури дешендигьо эслогь юре е метлебигей: гуйге дуьимуьн битгьемигьдоше оводу сохденге эз жигей пушотейне хэребе биреbugьо битгьемигьдош е гьэдегь руьгьэн офд оморебу — дегесунденге, комики сухдебугьо

хьэшд шевгьо. Ве э у кор гуьре рабигьо лоигьлуь дануьсдет ки, эри эни «муьгьлуьжуьзе» едигори мигьид норет Хьэнукоире.

Метлеб гьеме мигьидгьой дин-догьэти гьисди эри дошде жофокеш-гьоре э руьхь фанатизме, неварасире бовор сохдеи э дургунигьой дин-догьэти. Э рузгьой мигьидгьой дин-догьэти гьэдер эн тир'ек зурбо зиьд бире ве э дин боворсохгьоре хорунденуьт э зэхьэр дин-догьэтиревоз. Дин-догьэт жугьури э мувэхь э динбоворсохгьо лугьонд дешендени ужире фикире ки, — гьисмет инсонгьоре худо рэхьбери сохде гуфдире. Гуйге эз худоини мэхьсуьл бире-небиреи, довгьогьо ве борншмишигьо, гьеме чуй гьисдиге э дес худо деруьт.

Эз омборе мигьидгьой дини гьэйри иудаизм зиьд сохди эри хэлгь омборе гьэдэтгьой дин-догьэти ве гьэдэгьэгьо.

Э куьгьне вэхдгьо эеки э дин иудаизмаревоз хьэсуьл оморет гьэдэтгьой дин-догьэтиюш. И куьгьне гьэдэтгьой дини домундеи э мувэхь кими одомигьо мэгьлуьмуьт эз гуьрдеи исэгьэтиш угьоре. Омбордекигьош и гьэдэтгьоре эз хуте биреишу гуьрденуьт, энжэгь эз э дин бовор сохдеи нэгл.

Исэгьэтинэ гьэдэтгьой дин-догьэт жугьурире фегьм сохдимге четин нибу эри офде лап суьфде гуьрде оморигьо тегьергьошуре. Э сифир Туро сер зерей теимэхьэлиш э иму гьэдэт домунди эз куьгьне вэхдгьо. Гьейсэгьэт э иудаизм, пушотеинеро хуно домунди тефилин венореиш.

Гьич герексуьзе гьэдоти гьэиле мило сохдеи, комики домунди гьейсэгьэтиш э гьэрей пес мунде кифлетгьой жугьургьо ве татгьо.

Эзи гьозор сал пушо бу гьэдэт, суьфдеи гьэиле (нихрире) гьурбуни мибердуьт э пушой хунхуре худо, имогьой э динбоворсохэ жугьургьо ве татгьо тозе биренигьо гьэил ишуре зэхьмет доренуьт чуьнки бебе-дедей гьэиле не гьуногьгьоре эз зэхьмет гьэил хэбердор нисе бире, фанатизмай эн дин-догьэт жугьургьо ве татгьо инсоф ве рэхьмбери нисе дануьсде.

Келе зарали овурде эри жунсогьи гьэилгьо и гьэдэт гьэилгьоре мило сохдеи. 1960 сал э е кифлет татгьо э шегьер Грозный эз мило сохдеи гьэиле зэгьиф бире муьрдени ве тэхсир эн муьрдеи гьэил вебу э раби. Гье ижире вэгьифеи биребу э шегьер Дербендиш ве э уьзге жигегьойгеш.

Мило сохде оморени э дин жугьуревоз хьэшд рузе гьэилле.

Мило сохдеи мунди чуьн негьогьие куьгьне гьэдэт пушотеине девргьо. Э гьэршуй эни гьэдэт миё буравт гьемей жэгьмет ве негьилуьт сохде и коре.

Э фикир меревоз расири вэхд эри ведешенде эз дес рабигьо гьэиле мило сохдеире ве хубики у коре доре э дес медикгьо — хирурггьо, чуьнки э гьэриш эн и гьэдэт омборе усале куьгьне жирее коргьо дери.

Кеме зарали нисе овурде, гьэдэтгьой миторе гьовре сохдеи. Биней гьэдэт миторе гьовре сохдеи уники иму бовор сохденим э ношумо зинде мундеи ве зиндегуни гьисди гуфдире э у гьуьломиге. Э дин-догьэт жугьури е кутэхьэ тефило—гьэдиш хунде одоми муьрдеге, комиреки сенгьедерингьо эз Бовил вогошденге гьэдэт сохдетгьо эри хунде одоми муьрденге. Гьэдиш гуфдирени мошиехь миёв ве бине минуь Ягвере. Эри зиьдтеш торик сохде хэлгьэ, сер гуьрдуьт эри хунде гьэдише неки эри зиндегьо гьемчун гьемишелуьг эри муьрдегьош. Гуфдиренуьт эз куьгьне девргьо е ихдилот мунди: е гьовункоре одоми муьрде бэгьдо вогошди омори эз у гьуьлом ве эри мирогьой хуьшде ихдилот сохде гуфдирики, юре э у гьуьлом — э гигьином зурбое зэхьмет доренуьт, эгер эри ю чоре бисдоге эри хилос сохде эз у зэхьмет энжэгь гьэдиш хилос мисоху.

Э и жире тегьеревоз эсербегьем омори ве муьхькемлуь жиге гуьрди гьэдиш эри муьрдегьо зеренуьтгьо э дин-догьэт жугьури, комики домундигьо те гьейсэгьэтиш.

Еки эз вожиблуде тефилогьоре хуно, жиге гуьрди гъэдиш э гъэриш тефилогьой жугьургьо: э сер тефило, э миглей тефило ве э эхир тефило хунде оморени гъэдиш энжэгъ увэхди кейки жэгметлугъ тефило хунденге. Эри гъэдиш зере ёгъин дегъ мерд биё бу пезде гъэдиш зере глэмел миёв. Гъэдиш хунде оморени э хотур хилос сохдеи ношумой киреш бисдоге, э фикир э дин боворсохгьоревоз. Гъербой гъэдиш зереи ношумой муьрде гьово гуьрде оморени зверо веровунде оморени е пилонкон звере ве гировундени муьрдере э генгидин. Гъер э дин боворсохдегор хъэрекет сохдени э гъэдиш зереиревоз ношумой муьрдей хуьшдере гьово гуьруь ведировуну ве эз гигъином деберуь э генгидин. Гъербой жугьуре тат муьрде е дениле, е нарина, хунде оморени ченд тозе тефилогьо, э кукгьо неведгьо омбор бирей гуьре, чуьнки э у орине овил гуьрде оморенигьо, егъни э суьфдеи муьрдигьо орине гьеме куьнде одомигьой эн у муьрдигьо гьеме коргьошуре шенде овил гуьрде поисденуьт эз кор ишу, нуьшденуьт э хуне, хъэрекет сохденуьт эри хилос сохде ношумой эн у муьрдешуре эз гигъином э десдин гъэдиш зереиревоз.

Омбор усале глэдети деригьо э гъэриш татгьойму, куьнде одомию муьрденге гирисде гъунгъэде хуьшдере куьшденуьт, кимигьо эз у хуьшдере омбор куьшдеи гурунде нечогъиш биренуьт.

Дин-догъэт жугьури зарали зере э гъер тараф зиндегуни э дин боворсохгьо.

Мэгълуьми ки, э пуьрсуьш эн зен мегър сохдеи дин-догъэт жугьури денилере одоми хьисоб нисе сохде, э ужире чи чарундени денилере, де ихдиёр нисе бире юре э войгей хуьшдеревоз гъисмет хуьшдере э рэхъ беруь. У биё чорей ю небире муьди бу пою э талабигьой Талмуд, ве э глэдетгьой дин-догъэт жугьури.

Зен хосдеи э глэдетгьой дин-догъэтевоз гъисди — совдо, алишвереше хуно. Чин суьфде зен хосдиге биё э энгуьшд духдер энгуьшдери дени. Энгуьшдери донорей э энгуьшд глэруьс, миё гирору э шогьоди дуь одомиревоз, увэхди хосдеи дуз хьисоб бире. Э кими шегъергьо, кими одомигьо духдере э шуьвер доренге эз сэхъиб кук пул-рэхъ хосденуьт — калым. Э дин эн жугьуриевоз э шуьвер дорей хьисоб бирени кетубо нуьвуьсде омоки. И кетубо гъисди игъролноме, комики элчэгъ сохде денилере э нуьвуьсде оmore гофгьой хуьшдеревоз.

Гъисди гьеле ве бирени ужире омборе вегъифеигьо, комигьоки э куьгъне глэдетгьо ве э дин-догъэт жугьуриш бовор не сохде мегър биренуьтгьо э дин жугьуриевоз, эслогъ регистрация небиреки э «ЗАГС». Зен хосде оморенигьо э дин жугьуриевоз угьо дураз нисе кешире (регистрация не бисдоге), жейле биренуьт рафде эз еки. Зен, э шуьвер рафдигьо э шеригъэт жугьуриевоз эгер угьо регистрация небиретге э гъонунгьой хуькуьмет советиревоз, тологъ доренге у вэхди у зене е ихдиёрниш нисе бире эз шуьвер хуьшде э ю расиренигьо чире эри хосде.

Дин-догъэт жугьури гъэдэгъэ сохди духдер жугьуре э де милетиге эри рафде.

Рабигьой жугьури ихдиёр дорени татгьоре эри сер доре-вегуьрде э зугъун ю нисдигьо милетевоз, эгер у одомигьо эн уьзге хэлгъгьойге дин жугьурире гуьрденигьоиге. Гофден: гъисди ужире хэлгъгьо—гъэроимгьове жугьургьой гуьржистон, э угьоревоз сер доре-вегуьрде глэмел оmore ни. Угьо не э культуре, не э глэдетгьой зиндегуни эз татгьо гъич куьндиш нисдуьт. Оммо рабигьой жугьуру э угьо сер доре-вегуьрдеире ихдиёр дорени, энжэгъ эз у товнеки, угьо э дин-догъэт жугьури бовор сохденуьт гуфдире. Оммо татгьой жугьургьоре э татгьой мусурмуьгьоревоз сер доре-вегуьрде ихдиёр нисе доре, э комигьоки зугъун ишу, культурай ишу ве зиндегунишу ежире гъисдуьтгеш эзу себеб, чуьнки угьо э е дин-догъэт тиге бовор сохденуьт гуфдире.

Оммо дин-догІэт жугъури ихдиёр дорени леле-бирор зерере эри ве-гуурде, кугІэмле духдергІэмлере эри вегуурде, эгер бирор ферзендсуыз гьисдигьо муьрдге ёгьин гьишденуьт зен эню муьрдигьо бироре эри ве-гуурде бироригей юре.

Дин-догІэт жугъури элчэгъ сохде денилере неки согъ гьисдики, гьемчун муьрденгеш. Дин-догІэт жугъури руьхшенд сохде э муьрдей де-нилеш. Э гІэдот эн жугъуриревоз денилей тат муьрденге се лапатке хок эз гьирогъ зиёд декуьрденуьт э сер гьоврей эню, чуьнки дениле хьисоб бирени «темэхькор», беде невс ве сурои нисе биренигьо жинс.

Э вилеет социалистиму зенгьоре тен ихдиёрини э мердгьоревоз эри эжиге овурде гьеме пуьрсуьшгьой хьуькуьметире. Угьо э гьеме коргьой политике ве гьуьллуьгьой жэмигІэти боробор кор сохденуьт э мердгьоревоз, э гьеме корхонегьо э коргьой гІилми, ве э гьеме тарафгьой хозяй-ствой хэлгьи. Г. Я. Ягданова кор сохденбу директор консервни комбинат э шегьер Дербент, Г. Б. Мусаханова гьисди кандидат гІилми филологии, Нина Израилова гьисди — солисткай ансамбль «Лезгинка». Мибисдо овурде нумгьой омборе зенгьоре желд кор сохденуьтгьоре э уьзге кор-гьойгеш.

Эз и омборе мигІидгьой дини бешгьэй иудаизм эри э дин боворсох-дегоргьо зиёдте гьэдэгъэгьойгеш дуьзетмиш сохдет. Талмуд дуьзетмиш сохди гьемчун «дин эн селигъэгьой хунен». Гьисди хуреггьо (хьэлоли) ихдиёри эри хурде, гьисди (хьэруьми) ихдиёр доре нисе оmore эри хур-де. Э гьэриш хьэруьмигьо деруьт хуг, дехие небире гушд буди, э гуниле-ревоз эз гьово зере оморенигьо муьргьо, кими жинс жэгІгьо вед, вед. Песде гьисди шири-гушди, комиреки гьэдэгъэ сохдигьо дин-догІэт жу-гъури эри хурде. Хьэруьме гьоб-гьужоб хьисоб бирени гьеме гьоб-гьу-жоб дес эн де милетиге расуьгьо. Те гьейсэгІэтиш кими пире одомигьой эн хэлгъ татгьо гешденуьт хьэлоли-хьэруьми хуреггьо ве гьоб-гьужоб-гьоре, комигьоки ологьолуьнуьт э диневоз.

Гьеме мигІидгьо, гІэдетгьой эн иудаизм ужире дуьзетмиш сохде оморет, э дин боворсохдегоргьо дуьт гуьфдире гьеме фикиргьой ишуре «рэхъ бебегьоре» эри рафде. Рабигьо хуте сохденуьт э дин боворсохде-горгьоре, ки иудаизм гьисди гуьфдире теке гьелгъэ богьлемиш сохдени-гьо жугьургьо ве татгьоре э гирошдигьо руьзгьошуревоз ве э культурай энуревоз.

Эз зугьун уруси чарунди
Мердэхэй Ханукаев

Г. Р. Разилова
(аспирантка)

ЖУГЬОБ ДОРЕНИМ Э ПУЪРСУШГЬОЙ ХУНДЕГОРГЬО

Э редакцией альманах тати «Ватан Советиму» оморет е ченд ко-гъозгъо, э комигъоки хундегоргъойму эдете тевэгъэ сохденуът эри гъон-дурмиш сохде чуьниге мэгIэной сионизм ве чуь везифеиге уре э гиросше овхьолет гуьре э Ближний Восток. Жугъоб э норе пуърсушгъо, иму эдее печать зереним статьей эн член «Общество знаниере» аспиранткой институт этнографи э нум Н. Н. Миклухо-Маклай Академией наук СССР Г. Р. Разиловаре.

ЧУЬНИ МЭГIЭНОЙ СИОНИЗМ?

Сионизм — гуфдирени десдей милетперезе буржуазией жугъурире. У нум хъэсуъл овори эз нум догъгъой Сион, комики куьнди эз Иерусалим, куьгъне столицай Иудей, э коминжо кеиге поисдебу хъэрем падшогъ иудейгъо эн Довид. Сионизм хъэсуъл овори э эхир 19 садсали. Э у хъэсуъл овореи кумеги сохди е ченд шертгъо, еки эз комигъоки гъисди диндогIот жугъури.

МэгIлуьм гъисдигъоре хуно, иудаизм неки э дин бовор сохдегоргъоре муьди сохдени э хуьше, венгесде э жун ишу худотерси микуьшуьт гуфдире ишуре э гьер жире гIэзобгъоревоз, гъемчун венгесдени биихъдибори ве дуьшмени э уьзге хэлгъгъойге, гъемише вогогъруш сохде гуйге «худо вихде милети» хэлгъ жугъургъо. Э еки эз хунде нумазгъо, руй бире э кин худо, гуфдире оморени гъечи: «Туь, худо, хъэсуъл овордегор муьгIуьжуьзгъо, ве имуре туь вихдей эз гъеме хэлгъгъо ве зугъунгъо, ве куьнд сохдей эз нум туь эри гъемишелуьг».

Ижире хунде нумазгъо, веруьтгъо э кими жигегъой книгъой Туро ве гъондурмишигъой хъохомимгъо э товун милетпереси гъисди эжиге овордеи войгегъой буржуазией жугъурире. Рабигъо сэхд гъэдэгъэ сохдет фэхьлегъой жугъури гъэриш эри не бире э десдегъой революционный пролетаргъо ве эри вэхуьше э женг э гъэршуй эксплуататоргъой коми милетиш бисдоге.

Эзу гъэйри рабигъо гъечу э сер венгесденуът э боворсохдегоргъой дин жугъургъо, гуйге гъеме одомигъо балагъой е худои, бирорун екинуьт.

И лозунг эз бинеден дуз нисди ве энжэгъ одоми фурмуни, чуьнки э у лозунг гуьре э одоми денишире оморени эз тараф биологи, пэхъни сохде экономически, политически ве социальный бишэгIригъо ве дуз-гуьнсуьзигъоре э жэгIмиет, э коминжо деруьт дуь жире эеки тен нисдуьтгъо класгъо ве серсов сохдени гIэрей энугъоре, гъовхо не беруьт гуфдире э муьрс дебирегоре хэлгъгъо э гIюширгъошуревоз. Рабигъоре воисдени, эжигей гъовхой революциен берде э гъэршуй эксплуататор-

гъо, хунут нумаз эри «дузов сохде» гІэрей девлетмендгьоре э жофокеше могодугъ жугьуривоз.

Усоли иудаизм уники э дин боворсохгьой хуышдере вомухдени в терибие дорени сэхд хоят гуфдире Палестинаре. Э куыгъне девргъо миторе гьовре сохдеки ёгъин э бонилей энумиёсдуът доноре е пенже хок эн хори Палестинаре, хунере э хъэк сохдеки е тике дуворе миёсдуът гъишде хъэк несохде соки у нишоней вечарусде хъэрем Иерусалими. Хэлгъ бовор сохдембу, ки муърдегъо э жу оморенуът энжэгъ э хоригъой Палестина ве унегуъре муърдегъо э зир хори зибе венгесде миё гирорут дуразе рэхъ те «кошире хори». Эри нисону хунде оморенигъо нумаз, эжеки гуфдире оморени «имисал инжоим, салиге—э Иерусалим», сионистгъо ишлетмиш сохдени эй хэйр гировундеи буржуазный политикашуре. Угъо ведешендет лозунг: гъеме жугьургьоре кура сохдени э Палестина ве гуьнжундени э унжо журое падшогъ'ети, комики мибу генгИидине хуно э руй хори. Гъеме жугьургъо — бирорут, гуфдиренуът сионистгъо, унегуъре Гюшир ве косиб гъемишелуыг миё эеки э шолумиривоз зигъуът.

Хъэрекетигъо эри гуьнжунде падшогъ'ети жугьургьоре э Иерусалим ологъоют э нум тарафгиргъой Мошиехъэвоз э пушотейне девргъо. Соки Мошиехъ хысоб сохденуът э дин боворсохгъо чуьн падшогъ—хилоссох, комиреки фуърсоренини офирегор эри эз муърс ве тонголигъо хилоссохде жугьургъой Израиле ве у вогордунденини куыгъне хоригъой бебегьоре. Э худобоворсохдегоре жугьургъо омборе садсалигъо мизигъисдуът э ижире фикиргьоревоз, гузет сохде омореи Мошиехъэ. Э и гофгьоревоз мифурмундуът косибгъо-Гюнигьоре, хунде эри энугъо муыГуьжуьзе овосунегъо. Улке, «худо доренигъо бебегъошуре», э коминжо миё зигъуът, эри э муърс дебирегоре жугьургъо гъисди келе метлеб. Э овхьолет динж негъишдеиривоз оворее жугьургьоре э омборе улкегъой Гюулом ве дебирей вожей энугъо э дес тарафгиргъой дин хъэсуъл оморени ижире метлебгъо ве войгей гуърд бирей э куыгъне хоригъой бебегъо.

Энжэгъ э девр капитализм, кейки фэхълее хэлгъ дуз варасирени зиндегунире ве гъовхо бердени эри азади хуышде дургуне ве э сербегъем неоморени хысоб сохде фикиргъой Мошиехъ омореире. Оморе-оморе жергегъой э дин боворнесохдегоргъо зиёд биренуът, комигъоки бовор нисе сохденуът э омореи «Мошиехъ», комики соки эри хэлгъ жугьургъо миёру гьертарафлуые азадире эз муърс экономика, политики ве милети. Гъовхой класси дербедогъун сохд у фикиргьоре ве межбур сохд жофокеше жугьургьоре эри руй бире э кин революционный теорией Маркс ве Энгельс, э коминжо бурмунде оморени чуьтам пролетаргъой Гюулом миё дегиш сохутге обществом капиталистире.

Параменд ве зиёд бирей жергегъой революционный пролетаргъо ве гешдеи нуьвуьсденгъой марксизм э гІэрей жофокеше жугьургъо гъэлелуши ве терсенгогъи венгесд э гІэрей буржуазией жугьургъо. Угъо сергуърдуът эри ишлетмиш сохде фикиргъой Мошиехъ омореире ве гировунде политикей милетперезире, жофокешгъо куьнд небошут гуфдире эз марксизм, муьхъкем эри сохде огъоети буржуазияре. Ижире везифере э пушой тарафгиргъошу норенуът буржуазией жугьургъо. Унегуъре гунжунде омо «политически» сионизм (пушоте бу духовный сионизм — «Ховеве цион», везифей комики бу муьхъкем сохдеи политически ихдиёригъой э уызге улкегъойге зигъисдегоре жугьургьоре). Бэгъдовой гуьнжундеи сионизм э омборе улкегъой капиталисти Европа сер гуърде омо антисемитизм. Еки эз лап келе зулумъети антисемитизм бу э гъемей Гюулом жар зеребугъо «Гъозией Дрейфус». И бу, чуьтам нуьвуьсдиге Ленин, бишэгІре хъэлово сохдеи, э комиривоз «Генеральный штаб Франция... усоле жире ве беднуме тегьер э гъемей Гюулом мэгІлуым сохд

хуышдере, ишлетмиш сохде дузгуынсуызе ве бигъонуне коргъоре, э негъогъэ жиге тэхсикор сохде Дрейфусе»¹ (Дрейфус — жугъури, офицер генеральный штаб бу), ве хунде уре шпион. Э ведешенде гъэрор суд гуьре гирошд зурбое женгъо, комигъоки э арт верасд, э герде вегуьрде тэхсирсуызи энуре ве э 1906 сал уре хилос сохденуьт эз гъээмет. Э нуьвуьсдеигъой хуышде и коре В. И. Ленин бемзер сохдени э «гуж сохден э негрго ве интернационалистго... э Америка»², хысоб сохде уре «...еки эз гъозор бишэгIре коргъой реакционный военшина».³

Эски э гъеме одомигъоревоз, комигъоки бирази бируьт эз бишэгIригъой эн реакционни—монархически десдегъой Франция, э гъозией эн Дрейфусевоз кук севдегер Теодор Герцль, хундигъо юристи ве кор сохдембугъо журналист. Э вэхд гъовхо бердеи ве дуборе фегъм сохдеи кор эн Дрейфусе эри хилос сохде уре эз гъээмет, у ведешендени реакционный теорияй хуышдере «еклуьги милет жугъургъо» ве гуьнжундеи «бине», егIни журое падшогъ'ети жугъургъоре. И теорияре бегенмиш сохдуьт буржуазией жугъургъо ве эз дуьли гъемей буржуазией гIуьломиш.

Дузгуынсуызе ве гъэлпе теорией Герцль, комиреки гъувот до Макс Нордау, теслих сохдут, ки, егIни, неденишире э жуьре-бежуьре шертгъой зиндегуни экономика ве культура, гъеме жугъургъой гъеме улкегъоре, э коминжо зигъисденуьтгеш ве э коми десдей жэгIмиети, гъисди «еклуьги жугъури». Унегуьре нуьвуьсдегоргъой эни теорияре воисдембу субут сохде, ки э гIэрей гIюширгъо ве косибгъой жугъургъо уьзгуьни-дузгуьни не дери.

Дургуне теорией «Еклуьги милети жугъури» гъисди еки эз жирегъой буржуазный милетперези, э кумеги комиревоз ки дануьсдуьт фурмунде екем хуьрде буржуазией жугъурире, гъемчун кими пес мунде пролетаргъой жугъурире. Э дургуне теорией «еклуьги милети жугъури» пучунде оморебу бундовцигъо (Бунд—гъемежэгIмие социал-демократие союз жугъургъо, лов бисдогъо э 1921 сал), эз товун комигъоки В. И. Ленин увэхди нуьвуьсдебу: «э товун пуьрсуышгъой гъовхобери э гъэршуй падшогъ'ти ве буржуазией гъемей Урусиетевоз иму биё вэхизим, чьун еклуьге, централизованная, желде организация, иму биё гуьрд сохим гъеме пролетаргъоре, неденишире э тэфигIэти зугъунгъо ве милетгъо, муьхъкем бошим гъемише э еклуьг ведешенде гъэроргъоревоз, э товун пуьрсуышгъой теория ве практика, тактика ва организация, оммо ние дегъилим журо-журоие, гъермерд буравгъо рэхъ хуышдере, организациягъоре, буш ние сохим гъувот имуре э хуьрде сохдеиревоз э омборе журо-журое политически партиягъо, ние дегъилим билонгъигъоре ве эз еки дур биреире...»⁴.

... Гировунде келе коргъой пропагандей сионизмире, Герцль ве хьэрмэхъгъою дануьсдуьт дубореден э жиге овурде ве гуьнжунде организациягъой сионисти э Урусие, Австро-Венгрия, Германия, США ве уьзге улкегъойгеш. Сер гуьрдуьт эри пул вечире, зиёд бисдо рафдеи жугъургъо э Палестина. Бэгъдовой е салиге эз ведироморей эйло книг Герцль «Хуьукуьмет жугъургъо» э хьэрекети энуревоз э 1897 сал э шегьер Базель (Швейцария) гировунде омо 1-муьн конгресс сионистгъо. Э куьнди 200 илчигъо (эз гъеме организациягъой сионисти гIуьлом) кура биребируьт эри теслих сохде гуьнжундеи лигай сионистире ве мэгIлуьм сохде войгей энуре. Э и конгресс нишоне сохде омо бинелуье програмный пуьрсуышгъо ве гъемчун чуьтам угъоре эжиге овурде герекиге. Конгресс ни-

¹ В. И. Ленин, ПСС, т. 32, велг 422.

² В. И. Ленин, ПСС, т. 37, велг 255.

³ В. И. Ленин, ПСС, т. 41, велг 83.

⁴ В. И. Ленин, т. 7, велг 122.

шоне сохд, бинелуье войгей сионистгьо гьисди гуьнжундеи журое хуь-куьмет эн жугьургьоре, комики мидуь минкини ве ихдиёри жугьургьоре «далдалемиши», «мескенлуьи».

Э план Герцль гуьре, дорей муьлк жугьургьоре эри гуьрд бирешу э унжо, биё эжиге овурде биёв э разименди келе улкегьой гьуьломевоз, оммо гуьрд бирей жугьургьо гьисди кор хуьшденишу. Эри эжиге овурде и войгере Герцль гуьнжундебу дуь организациягьо: «Союз жугьургьо» ве «Компанией жугьури». «Союз жугьургьо», э фикир энуревоз, миёсде бире э жигей вэхдине правительство, буьрж комики бу гировундеи мес-лэхьэтигьо э правительствогьой уьзге улкегьойгеревоз э товун дорей жугьургьоре муьлк ю, нуьвуьсдеи гьонунгьой гуьнжунде биёвгьо хуь-куьмете ве диеш, ве диеш. Кура сохдеи (эмиграция) жугьургьоре веноре оморебу э сер организацияй «Компанией жугьури». Э гуьфдирей Герцле-воз кура сохдеи жугьургьоре кор е сали нисди, мигирорут дегь салигьош. Э план энугье суьфде миё биёвт косибгьо. ЕгИни везифей энугьо гьис-ди «хьозур сохдеи» улкере эри оморей девлетмендгьой жугьургьо ве ча-рундеи чулгьо ве пелесегьой энуре э ободе ве гуьлишонлуье хоригьо. Э гьисмет энугьо миофдо лап четине коргьой оводу сохдеи улкере: во-курдеи рэхьгьой огьунире, каналгьоре, хунегьоре ве уьзге вокурдеигьой-гереш. Эзугьо бэгьдо миёсдуьт оморе гьоширгьой жугьургьо, комигьоки э инжо мивокурдуьт фирмагьо ве фабрикгьошуре, сер мигуьрдуьт алвер-ишуре э гьемей гьуьломевоз. «Компанией жугьури» (биней ю бугьо э Лондон) миёсде бире акционерный идоре ве э хэзинею миёсде дебире экуьнди е миллиард марок, чуьнки герек бу эри восдоре муьлке эри эми-грантгьо ве диеш. ве диеш.

Серберэхьи сохде коргьой сионистире, Герцль сер гуьрдени эри эжи-ге овурде программаре, комики гьобул сохде оморебу э конгресс. У, зу-гьу офде, ологьо гуьрдени э хунхуре султан Турцияревоз Абдул Халид II, эз комики вегуьрдени орден ве гьиметлуье сенжэгь, э кайзер Германия Вильгелм II, э папа Пип X, теклиф сохде э угьо эри эжиге овурде и пла-не. Герцль э план хуьшдеревоз руь бирени э кин королгьой Италия ве Англия.

Э Урусиегь сионистгьо могьлугь жугьургьоре зэхьэрлемеиш мисохдут э шовинизмаревоз, спекулировать сохде э гировунде хунхуре погромгьой падшогь'етиревоз ве эз е тарафиге пэхьникие ологьо мигуьрдуьт э уре-воз. Э 1903 сал Герцль товэгьэ сохдени э министр доруни коргьо э Пле-ве, комики бу хуьшдению гировундегор погром (куьшдеи) жугьургьоре э Кишинев, э товун ихдиёр дорей партиядь сионистгьоре э урусиегь эри очугь кор гировунде, дуьл жэгИми доре уре, ки сионизм дур мисоху жо-вонгьой жугьургьоре эз гьовхой революция э гьэршуй падшогь'ети. Гуьрде дес Плевере, дес комики буетмиш бу э хун жугьури, элчэгь сох-де хуьшдере э пушой энугь, тэгИриф мидо сионизмаре, комики бу хубе ерэгь э гьэршуй гьовхобергьой революция, ве товэгьэ сохдени э и беде антисемит эри кумеги сохде э сионистгьо. Э дневник хуьшде рэхьбер сионистгьо нуьвуьсдени гофгьой Плевере, э ю гуьфдирегьоре: «Иму эз дуьли бегенмиш сохденим десдегьой сионистишмуре». Министр ихдиёр дорени эри очугь кор гировунде э Урусиегь партиядь сионистире. На-чальник департамент полицией Масков Зубатов нуьвуьсдебу: «гереки гуьрде тараф сионизмаре ве гьемчун вози э гьис сохдеи милетперезире-воз». Э 1912 сал сионист Г. И. Гордон нуьвуьсдени э брошурей хуьшде «Сионизм ве христиангьо»: «Правительствомь гьер жире улкегьо э дусди-ревоз дениширенуьт э коргьой десдегьойму ве уьстелуьги кумегиш сох-денуьт».

Оммо гьэмел ниёв гье еки хьисоб сохде сионизмаре, комиреки гьис-ди бешгьэе политически войгегьо, ве иудаизмаре, комики гьисди идеоло-

гией дин-догIэт жугьури. Гьер боворсохдегор э дин нидануь бире сионист ве гьемчун гьер сионистиш э худо бовор нисе сохде.

Марксистгьо — ленинчигьо, гьовхо бердембируьтгьо эри азади жофокешгьой гьеме милетгьо ве хэлгьгьо, э гьэриш энугьо эри жугьургьош, эз гьеме жире одоми э одоми гуж сохдеи, гьеммише мирафдуьт э гьэршуй сионизм. Э гьовхой революция э гьэршуй буржуазия ве тарафгиргьой энугьо мирафдуьт гьемчун жофокеше могьлугь жугьургьош, эз гIэрей комигьоки ведироморет: Я. М. Свердлов, М. С. Урицкий, М. М. Володарский, М. М. Литвинов, Р. С. Землячка, Е. М. Ярославский ве угьонигеш.

Увэхди, кейки сионистгьо мивенгесдуьт журкум милетперезире э гьэд жугьургьо, В. И. Ленин мигуфди диеш муьхкем сохде гереки ологьои жугьургьоре ве де милетгьойгере, бирмунде, ки энжэгь еклубги жофокешгьой гьеме милетгьо мидуь минкини эри хилос бире эз гьульети капиталистгьо. Гьовхо берде э гьэршуй сионизм ве антисемитизм. В. И. Ленин гуфдиребу: «Гюширгьой жугьургьо ве гюширгьой урусгьо, чуьн гюширгьой гьеме улкегьо, ологьо гуьрде дуь эекиревоз эдете терсунденуьт, гуж сохденуьт, дур сохденуьт эз еки фэхьлегьоре... НэгIлети э угьо, ки дуьшмени гировундениге э жугьургьоревоз, ки венгесдениге нэхосдеире э кин де милетгьойге».⁵

Сионизм гьемише бири ве мунденини чуьн буржуазно—милетперезе реакционная организация, рафденигьо э гьэршуй войгьей хэлгь. Гьс эз суьфдеи рузгьой хьэсуьл оморей, сионизм очугь гуьрде тараф падшогь'етире. Э салгьой гражданский довгю ве интервенцией уьзге улкегьойге э Уруснет сионистгьо пэхьники ологьо гуьрденуьт э Колчак ве Пилсудскиревоз, неденишире чуьтам и контрреволюционергьо гировундембируьтге зулум (погромгьо) э жофокеше жугьургьо. Сионист Гессен, гьуьллуьгьичети сохде э лап беде монархистгьоревоз, очугь мейлгири мисохд э зулум гировундегоргьой жугьургьоревоз ве мигуфди: «и гьисди жугьоб э чарусдеи могьлугь жугьургьо э тараф большевикгьо». Сионистгьо кеме кумеги несохдет э Петлюра, кор сохдет э «правительством» Деникин ва гетман Скоропадский. Бэгьдовой бесгьуни Октябрь, сионист Пасманик э Париж бэхш вегуьрдени э гуьнжундеи план тозе жирей гьовхобери контрреволюционный бандагьо э гьэршуй власть Совети.

Владимир Ильич Ленин ченд бош мигуфди э товун контрреволюционный везифей сионизм, чуьн гировундегор милетперезире э гIэрей буржуазией жугьури. Гуфдире гофгьой В. И. Ленин гьейсэгIэтиш вир несохдет мэгIэной хуьшдере. Сионистгьо, комигьоки омбор гIэрс тигьи сохденуьт езуьгьбери сохде э косибе жугьургьо, гьемише бируьт ве мунденуьт дуьшмен хэлгь жугьургьо ве дусд эн дуьшменгьой энугь.

Э жигей гьовхо берде э тозеден гуьнжо оморенуьтгьо ве муьхкем биренуьтгьо неонацистгьоревоз, рэхьбергьой сионизма хьэрекет сохденуьт эри рафде э гьэршуй Советский Союз ве улкегьой демократией хэлгьи, э гьэршуй гьовхобергьой шолуми ве прогресс, эз товун комигьоки очугь гуфдиренуьт, пэхьни не сохде. Меселен, Наум Гольдман, рэхьбер сионистгьой гьемей гIуьлом, э еки эз заседаниягьой секцией эни организация э Англия очугь гуфдирени фикиргьой буржуазией жугьургьоре, соки «...гужлуь бирей антисемитизм нэгI, энжэгь овхьолет жугьургьо э Советский Союз — ини суьфдеи везифей жугьурьети гьемей гIуьлом». Гье и, Гольдман, ведешенде эз шек э гьеме мэгIлуьм гьисдитгьо хунхур хэлгь жугьургьоре Глобкере, тэгIриф дорени уре, чуьн «лап хубе помощник куьгьне канцлер, комики кумеги сохди гьелем э иму, жугьур-

⁵ В. И. Ленин, ПСС, т. 38, велг 243.

гьо».⁶ Глэжойби кешире герек нисди, эгенер эз дес Гитлер хилос бире пусире капитализм, имугьой сионистгьо эдете ишлетмиш сохденуьт лап усоле жирегьой идеологически гьовхоберире — фурмунде жофокеше могьлугъэ.

Э гъэд могьлугъ Израиль гировунде оморени ижире идеологически гьондурмиши: эн суьфде, хьэшогьо вешендеи э сер Советский Союз ве улкегьой демократией хэлгьи ве, дуймуьн, эшкуново чарундеи войгегьо ве везифегьоре, эри комигьоки гьовхо берденуьт партиягьой коммунисти, э гъэриш энугьо компартией Израилиш. Э глэрей гьеме тэгИрифменд сохдегоргьой капитализм ведилуье жигере гуьрденуьт сионистгьой Израиль—э пулевоз гьульети сохденуьтгьо эри империалистгьой Америка. Те унгъэдер угьо хьэрекет сохденуьт, гьеме дузгуьне коргьореш кумбелогьово чарунденуьт. Сионистгьой Израиле э гужевоз воисдени э ишу бовор сохут косибе жофокеше могьлугъ улкешу ве уьзге улкегьойгей капиталистиш, ки, соки э Советский Союз пуьрсуьш милети гьелемиш дуз гировунде нисе оmore.

Эри шогьодетлеме, сионистгьой Израиль кем не фуьрсорет э Догьисту когьозгьо ве посылкегьо чуьн бэхш эри жофокешгьой совети, комигьоки гуйге эдете «пуч биренуьт эз гиснеи ве гИониети» ве тэгИриф доренуьт «генгИидине» зиндегунире э Израиль. Жофокешгьой улкей догьгьо э лоигьлуье тегьеревоз дорет жугьоб эн угьоре.⁷

Э газетгьо ве журналгьой сионистгьо э лап ширине лезетгьоревоз минувуьсдуьт дургунигьоре э товун хушбэхдлуье зиндегуни жугьургьо э США. Оммо э увэхди, кейки раби эн Нью-Йорк Курт Флешер разимендлуьи хуьшдере бурмундебу э ведешенде гъэрор суд Иерусалим гуре э товун фашист Эйхман, вэхше антисемитгьой Америка зурбо куфдуьт уре. Оммо еки эн хулигангьореш негуьрдуьт ве диву несохдуьт. Э ижире тегьеревоз туп доноре лов сохдуьт нумазгьой Чикагоре ве Брулкине.

Хуьшденфурухи ве хогьиньети сохдеире э хэлгъ жугьургьо бурмундуьт рэхьбергьой сионизм э вэхд фегьм сохдеи кор Адольф Эйхмане, комики бу еки эз серворгьой хунхуре фашистгьо пуч сохдетгьо жугьургьоре.

Хуте бире сэнигIэт пуч сохдеи жугьургьоре, чуьн герексуьзе раса, Эйхман хуте биребу зугьун жугьурире ве э 1937 сал рафдебу э Палестине «эри диеш хубте варасире» мэгIэной пуьрсуьш жугьурире. Песде нуьшде э лап зверте гьуллугъ оберштурмбанфюрер СС, у сер гуьрдени хьэрекетигьой хуьшдере эри пуч сохде хэлгъ жугьургьоре. Десгьой энубуетмиши э хун 6 миллион зулум гировунде ве пуч сохде оморетгьо жугьургьоревоз э вэхд дуймуьн гьеммегIуьломие довгIо. Бэгьдовой дербедогьун сохдеи Германией фашистире и жоллод ченд салгьо олхогьин зигьисдени эри хуьшде э Западная Германия. Э товун энудануьсдембируьт империалистгьой США ве правительством Израиль. Пэхьни нисди, Эйхман, чуьн зобуне антисемит се гиле офдори э дес разведкай Америка ве се гиле уре хьэрзо дорет. Песде бэгьдовой 15 салиге у поисденге э пушой суд Израиль, империалистгьой Америка сохдут омборе хьэрекетигьо ве жэхьдигьо, суд сохут гуфдире энжэгъ Эйхмане, фашизм ве неонацизма нэгI. Э кор суд эн Эйхман гъэриш бирени хуьшдени Канцлер Федеративная Республикай Германия Конрад Аденауэр, комики э пэхьникие дипломатически коргьо гъэйри руй бирени э кин увэхдине премьер Израиль Бен-Гурион э товун негьишде гировундеи суде. Э гъэршуй ижире пэхьникие меслэхьэтигьой Бонн ве Тель-Авив вэхуьшдебу хэлгъ ве э гье-

⁶ «Советская Россия» эз 30 ноябрь 1960 сал.

⁷ Фегьм сохит «Дагправда» — ре эз 9 февраль 1967 сал.

чиревоз суд гирошд. Э гъэриш дуь сал фегъм сохдеи кор судире, эжигей э пуьгIуьл ведировунде неки сохде коргьой Эйхмане, ве гьемчун фашистгьореш, суд эн Израиль хъэрекет сохдени эри пэхъни сохде ологьолуьи фашизм эн Германия э девр «Сеимуйн рейх» э исэгIэтине Федеративная Республикай Германияревоз. Суд гъечи гировунде омо, гъич дегмиш не бире э зирдесигьой Гитлер, комигьоки исэгIэтиш эдете кор сохденуьт э келе гьуллугьгьо э ФРГ.

Израиль, лоигьлуь хьисоб сохдеи э хуьшде эри гоф сохде «Эз нуминей гьеме жугьургьо», шогьиди дорени э товун имидлуьире бесдеи э Бонн. Гье и имидлуье дусд Тель-Авив омборе салгьои эдее пэхъни дошде эз суд хэлгьи ченд гьозор хунхуре фашистгьоре, комигьоки гуж сохдет ве куьшдет омборе тэхсирсуьзе одомигьой эн ченд милетгьоре, э гъэрши энугьо жугьургьореш. Эзу гъэйри дусдгьой Израиль э Бонн гьемчун зурбо мешет сохденуьт э у одомигьо, комигьоки хъэрекет сохденуьт эри очмиш сохде зулумкоре нацистгьоре, меселен, е австрийский архитектор ве публицист, офдоригьо э концлагерьгьой гитлери, ю э хосдвоисдеюревоз биригьо следователь, Симон Визенталь, э кумеги комиревозки офд оморебу Адольф Эйхман.⁸

Э хотур нуботие хогьиньети э хэлгь жугьургьо, э хотур бэхширеи правительством Израиль э куьшдегор миллионгьой тэхсирсуьзе одомигьоре, Западная Германия кумеги сохдени эри ерэгьленмиш сохде армияй Израиле, комиреки гировундеки э вогьней вогордундеиревоз гъэрд нацистгьо куьшдетгьо жугьургьоре.

Сионизм гъэгьигьэтлуь дуьшмен хэлгьи, гъечиниге е хэйрлуье войге уре нисди. Лозунг энугь гьисди хэйр хуьшдере гешдеи. Гъечиниге де чуй метлеб бире мидануь сионистгьоре?

Гуьнжундеи государствоме? Уш ки гуьнжунде омори ве имогьой сионистгьоре воисдени э кумеги энуревоз эжиге овурде плангьошуре.

Гъэлхэнд дошдеи жугьургьоре? Эри эни кор сионистгьоре гъич герек небу эри дарафде ве эеки кор сохде э «правительствоме» антисемитгьо — Деникин, Гетман Скоропадский, Петлюра, э гитлеровский фашистгьоревоз ве э исэгIэтине неонацистгьой Бонневоз.

Гуьрд сохдеи лов гьисдуьтгьо жугьургьоре воисдени?

Энжэгъ эз 1947 сал те 1967 сал 250 гьозор зиьдте одоми гьемишелуьг гьишдет Израиле ве рафдет э уьзге улкегьойге.⁹

Ведироморени, ки гьеме, эз товун чуй омборе салгьо вогогьруш сохдембируьтге сионистгьо, бу энжэгъ хубе жирей алвер сохдеи. Сионизм, чуйн идеология, гьувотсуьз бири ве чарусди э ужире гIуьломе варасиреи, комики хэйрлуьни эри тараф империалистгьоре гуьрденуьтгьо буржуазией жугьургьо.

Бинелуье ве хуб пэхъни сохде войгей сионистгьо гьисди гIошир сохдеи гIэрейхэлгъие корпорацией сионистгьоре, гьовхо бердеи эри хэйр тарафгире союзникгьошу, э комигьоревоз кор гуьрденуьт — корпорациягьой эн монополистгьой Америка, Западная Германия, Англия ве угьонигеш, хъэрекет сохденуьтгьо эри гьемей гIуьломе вегуьрде э дес ишу, гьовхо берде э гъэршуй лагер социализм, э гъэршуй коммунистгьой гьемей гIуьлом ве гьовхобергьо эри азади милет.

Сионизм эн исэгIэтине рузгьойму — гьисди идеология, жирегьой организациягьо ве гуьрденуьтгьо тараф империалистгьоре буржуазией жугьургьо, бинелуье везифей комики гьисди гьовхо бердеи э гъэршуй коммунизма.

⁸ Симон Визенталь, «Те одомикуйшгьо гешденуьтгьо э руй хори», «За рубежом», 1967 сал. № 41, велг 22—26.

⁹ Ю. Иванов. «Сионизм гIэйбсуьз», «За рубежом», 1967 с. № 32, в. 22.

Исэглэт биней организационный ве идеологический центр сионизм гьисди ГьемегГуьломие Организацией Сионистгьо, (ВСО), комики очугь кор хуьшдере гировундени э 60 улкегьой Гуьлом. Везифегьой энумбо-рут — эз коргьой дин-доглот те разведка. Зеверн орган эн ВСО хунде оморени — ГьемегГуьломие конгресс сионистгьо. Орган э жиге омурденигьо коргьоре — агентствой жугьурире — гьисди дуй отделение: еки Нью-Йорк ве екиге э Иерусалим. Президент эн ВСО гьисди, нум коми-реки иму гуьрдебирим, Наум Гольдман. У сэхд ологьои э лап дуйруьжде монополистгьой америкаревоз.

Э 1936 сал, кейки сионистгьо э эшгэвоз кор сохденуьт эеки э нацистгьоревоз, угьо гуьнжундебируьт гьемегГуьломие конгресс жугьурире (ВСК). Метлеб гуьнжундеи ижире организацияре бу гуьрд сохдеи э зир пэхьникие рэхьбери эн сионистгьо у жугьургьоре, комигьоки неденишире э гировунде зулум эн фашистгьо, нисе воисдембу ишуре муьди бире э рэхьберчигьой сионистгьо. Эз умогьоевоз э кумеги ВСК-ревоз э 67 улкегьой Гуьлом гуьнжундет отделениягьошуре. Президент ВСК гьисди гье у Гольдман.

Бюджет корпорацией жугьури гэдэрсуьзи, чуьнки бэхшвегиргьо ве кумегчигьой энум гьисдуьт лап дуйруьжде магнатгьой эн капиталистгьой дуйньегь, омбордекиш американигьо. Политикей хуьшдере корпорацией сионистгьо бурмундут э песини агрессияй милитаристгьой Израиль э гьэршуй улкегьой глэребгьо. ЖэгИмию пул кумеги доретгьой улкегьой капиталисти Запад Израиле хьисоб бирени 6 миллиард долларгьо — экуьнди 2400 доллар сери ношумой зигьисдегоргьой Израиль.¹⁰

... Суьфдегьо гуьнжунде оморенге сионизм, организациягьой дини эн Иудаизм э у сохдебу кумеги хуьшдере. Гьейсэглэт, кейки сионистгьо нуьшдет э власть эн Израиль угьо э зиёдиревоз расундет гьэрд рабигьоре эри сохдебируьтгьо ве сохденуьтгьо кумегигьошу. Нумазгьоре э Израиль гьэлхэнд дошденуьт сионистгьо. Дин хунде оморени бэхш государство, уре деруьт депутатгьо э парламент ве бердени гьовхой хуьшдере э гьэршуй Гилм ве прогресс.

Гьуллугьчигьой эн церковь э Израиль мигуьрдуьт мейл хунхуре фашистгьоре — расистгьоре, комигьоки э вогьней «темиз дошдеи милетевоз» э салгьой дуйимуьн гьемэгГуьломие довглю гьэзоб сохде куьшдет э миллионгьоревоз одомигьоре.

Рэхьбергьой эн нумазгьо, комигьоки гьуллугь сохденуьт падшогь'етире э Израиль хьэрекет сохденуьт эри фурмунде э ширине гофгьоревоз э товун муьгьбет хосдеи э кин куьнд гьисдигьо эз туь одоми, э товун мораль ве гуманизм, оммо гьечиниге угьо гьовхо берденуьт э гьэршуй энум одомигьо, комигьореки воисдени венгесде шолуми ве дусди э глэрей глэребгьо ве израильтянгьо, хосденуьт хушбэхди жофокеше одомигьоре.

Реакционный кор хуьшдере гировундени иудаизм э вэхд четине овхьолет э Ближний Восток, кейки э кумеги Библиеревоз хьэрекет сохдени эри дузгуьн ведировунде хуьшдере э пушой жэгИмиет. «Э гьемишелуьгине турой-турогьойму, этически хундеи комиреки гьеме одомигьо доренуьт зурбое гьимет, улкей Израиль хунде нисе оmore чуьн тенге дуразе муьлк хори э пичире-пичире искусственный серхьэдгьойоревоз, серхьэдгьой государством энум бирет фирегьу. Худо руй бире э кин Оврогьомовину гуьфдиребу: «Ме эдеме доре угьоре хори, э коминжо угьо кошдет тум, эз чой Египет те буьзуьрге чой Ефрат» (книгай Библия XV, 18)... э гьечиревоз, «хьохмолуье гофгьо эри эжиге оmore, ужире тегьер нэгл комижире у эжиге оморениге имбуруз, э фирегьуне исторически серхьэдгьо-

¹⁰ Ки доре кумеги Израиле? «За рубежом» 1967 с. № 52, велг 11.

ревоз»,¹¹ ини теоритически нуьвуьсдеигьой Левнох Осман, верзирение ученик ве тербиевегир, талавурсохгьо, гужсохгьо ве одомикуьше агрес-соргьо.

Келей рабигьой Израиль Исхьогъ Нисим э товун вегуьрде хоригьой гIэребгьо гуфди, ки угьо гьисди гъэдимие хоригьой бебегьо ве екиреш ихдиёр нисди эри е тикей энуре вогордунде.¹²

Эри субут сохде дузгунишуре э товун вегуьрде хоригьой гIэребгьо сионистгьо хъэрекет сохденуьт эри бурмунде э Библия ве «Ветхий завет» гуфдирегьоре, белкине худо гуфдиригеш. Илчи Израиль э Париж Уолтер Эйтман 18 июль 1967 сал гуфдиребу: «Эриму меселей Иерусалим герекие жире фегьм сохде омори. У бу столицай Израиль 3000 сал пушоте э девр падшогъ'ети Давид ве унегуьре э товун энэ доне меслэхъэтигьош дие ние гирору».¹³

ИсэгIэт вегуьрде хоригьой Израиль се гилеш зиэди эз муьлк ю. И овхьолет егилейгеш бурмундени реакционны бирей метлеб сионистгьоре. И политикаре е ологъоиш нисди э войгегьой милети хэлгъ Израилевоз, комики нидануь э соките тегьергьоревоз зигьисде э Ближний Восток, те Израиль офде е зугьун э хэлгъгьой гIэребгьоревоз, те кейки у ни-поюну ологъои хуьшдере э империалистгьоревоз.

Нибу гуфдире сионизм ве государством Израиль екинуьт гуфдире э хэлгьоревоз. Чувтам зигьисденуьтге э гьеме улкегьой капиталисти, гьемчуьн зигьисденуьт э Израилиш гIоширгьо ве косибгьо, девлетмендгьо ве муьрскешгьо. Гьисди Израиль эн жофокешгьо ве Израиль расистгьо — сионистгьо, метлеб комигьоки гьисди чарундеи одомигьошуре э ерегъ монополиягьой империалисти.

Э интервьюй хуьшде эри газет коммунистгьой Италия «Унита» секретарь Политбюрой ЦК Компартией Израиль Меир Вильнер, э зиндегунни комики пор сионистгьо гъэсд сохдебируьт, гуфди: «... Эз товун хуьшдени ме мидануьм гуфдире, гьемей кифлет мере пуч сохдебируьт нацистгьо э концентрационный лагергьо ве э геттой Вильнюс. Оммо э хэлгъ жугьургьош, чуьн э гьеме хэлгъгьо деруьт дуь жире классгьо прогрессивный гьувотгьо ве реакционный гьувотгьо, гьовхобергьо эри шолуми ве довгIохогьгьо, дуьшменгьо ве дусдгьой империалистгьо, патриотгьо ве шовинистгьо.

Правительством Израиль, эри бедбэхди хэлгъ хуьшде, нисди гъэгъигъэте тарафгир войгегьой милети хэлгъ Израиль. У гьертарафлуь бесди хуьшдере э энгуьлгьой реакционный гьувотгьой НАТОревоз, э гъэриш энугьо э неонацистгьо ве реваншистгьой Западная Германиеревоз».¹⁴

Унегуьре герек нисе бире правительством Израиле ве хэлгъ Израиле еки эри хьисоб сохде. Гьемчун гье гьечу герек нисе бире гъэриш сохде хьуьрмет гуьрдеи хэлгъ жугьуре ве хэлгъ Израиле э тарафгиргьой политикай правительством Израилевоз.

«Эри ме, чуьн кук хэлгъ жугьури, келе гIэйб ве номуси, ки государством Израиль тозеден сер гуьрди довгIоре эеки э улкегьой империалистгьоревоз, довгIю, комики соконелуьни эри дошдеи шолумире э гьемей гIуьлом.

¹¹ Юрий Иванов. Нуьвуьсде оморигьо э напалмаревоз. Сионизм — черх доренигьо гъэиш госдепартамент США-и... «Комсомольская правда», № 162, 13 июль 1967 сал.

¹² «За рубежом», 1967 сал. № 52, велг 12.

¹³ Л. Шейдин. Заговор империалистгьо э Ближний Восток.

¹⁴ Э пулгьой западногерманский монополиягьоревоз армией Израиль — гуьнжунде омори чуьн гужлуье гьувот агрессия. У вегуьрди хэйли хоригьоре, э у товун омбор шори сохдет э ФРГ. Э кумеги Израилевоз э вегуьрде хоригьой гIэребгьо воисдени империалистгьоре вогьошде э кин гIошире нефтгьой Ближний Восток, э у вогьнеревоз эри гъэриш бире э экономически ве дипломатически коргьой Южный Средиземноморье.

Эри ме, чуьн кук хэлгъ жугъури, келе гІэйб ве номуси эри гировунде гужгъо э могоьлугъ гІэребгъо э вегуърде оmore хоригъо.

Хэлгъ Израиле ве хэлгъ гІэребгъоре — е войген: зуте хилос биреишу эз дес талавурчие империалистгъо ве гъеме хэлгъгъой эни улкегъо зигьисден азад ве дуь екире верасиреиревоз.

Политикай рэхъберчигъой Израиль — неки гьисди агрессивная, та- раф империалистгъоре гуьрденигъо ве э гъэршуй гІэребгъо рафденигъо, ве гъемчун у гьисди политикай э гъэршуй милет хуьшде рафдеи, э гъэршуй хэйр хуьшдени Израиль рафдеи, чуьнки ужире политика венгесде- ни э секонелуье овхьолет э биёвгъо хуьшдени Израиле. Унегуьре эдее гуфдиреним э и четине рузгъо бинелуье лозунг иму ини: эеки э империалистгъоревоз э гъэршуй гІэребгъо не рафдеини, оммо э хэлгъ гІэребгъоревоз бирори бесде э гъэршуй империалистгъо рафдеини. И меселе гьисди лап гереки эри дошде соконесуьзире ве зигьисдеи эн государствой Израиль, и гьисди очор эри венгеседе шолуми э гІэрей гІэребгъо ве Израиль». ¹⁵

Э интервью эри е газетиге — «Нойесе—Дойчланд» Меир Вильнер, очугъ гуфди э товун дузгуьнсуьзи агрессией Израиль ве рафдеи эн э гъэршуй улкегъой гІэребгъо, нишоне сохд, ки эгенер гъеметарафлуь США кумеги нисохдге э Израиль, у нидануьсд вэхуьшде э гъэршуй улкегъой гІэребгъо ве ингъэдер вэхд гуьрде вегуърде хоригъой энугъоре. Империалистгъой эн Вашингтон ве Бонн нисдуьт не дусдгъой эн Израиль-тянгъо, не эн хэлгъ гІэребгъо. Угъоре войгегъошуни: гуьнжундени э Ближний Восток базагъой довгІоишуре, венгесдеи эз тэхд э гъэршуй империализм рафденуьтгъо правительствогъой эн ОАР—е ве Сирияре. Меслэхъэти берде э январь 1968 сал э корреспондент эни газетевоз, М. Вильнер гуфди, ки Коммунистическая партией Израиль мирав э гъэршуй пэхъникие меслэхъэтигъо, э гъэршуй тозеден вэхизундеи довгІоре, гъовхо миберуь эри шолуме ве дузгуне политикай Израиль. Еки эз вожиблуье пуьрсуьшгъой венгесдеи шолумире э Ближний Восток, гуфди Вильнер, гьисди ведебердеи армией Израиле эз вегуърде оmore хоригъой гІэребгъо. ¹⁶

Гье ижире жугъоб дорени э Лондон член Политбюрой Компартией Израиль Салиба Хамис: «Иму теке политически партиям э Израиль, комики эдее талаб сохденим ведебердени гъушунгъой Израиле. Иму лап хуб варасиреним, ки вегуърдеи хоригъой гІэребгъоре е хэйриш нидуь хэлгъ Израиле. Правительством Израиль сер гуьрдебу довгІоре э вогъней «гъэлхэнд» дошдеи хуьшдеревоз, соки эри гъэлхэнд дошде Израиле. Оммо очугъ мэгІлуьм бисдоки войгей эн бу вегуърдеи хоригъоре, и субут бирени э гировунде коргъой гъушунгъой Израилевоз». ¹⁷ Хамис бурмундени, чуьтам э вэхд гировунди политикай гуж сохдеире э вегуърде хоригъо, гъемчун гъэдэгъэ сохдет ведешендеи газет Компартией Израиле «Аль—Иттихад» — е э зугьун гІэреби ве эри лов сохдеи и газете э гъэд хэлгъ пенж сал гъэземет бурра оморенини енебуге веноренини штраф гъозор динар.

Хуььжет гІэребгъо нен Израиль,— гуфди Хамис,— э гъэриш песини бисд салгъо кумеги мисохд э империалистгъо эри гироунде политикай ишуре э Ближний Восток ве Израиле хьозур сохде эришу чуьн гъувот

¹⁵ Иму гъовхо берденим эри тозе политикай Израиль. И гьисди интервьюй эн секретарь Политбюрой ЦК Компартией Израиль Меир Вильнер. Газет «Правда», 1967 сал № 188.

¹⁶ Газет «Правда» эз 16 январь 1968 сал.

¹⁷ Сэм Рассел. «Неденишире э гуж сохдеи». «За рубежом», 1967 сал, № 41, велг 6.

полиция, фуърсоре уре э гъэршуй гъовхобере гІэребгъо эри азади милети ишу. Унегуьре иму хъисоб сохденим, ки довго бу агрессивный ве хэйрсуьз эри войгегъой хуьшдени Израилиш. Дузгуьне тегьер хэйрлуь бу эри Израиль дусди бесде э гІэребгъоревоз ве кумеги сохде э гъовхой азади энугъо.

Э товун вожиблуьи ве кумеги сохдеи э гъеме хэлгъгъо э гъовхошу э империалистгъоревоз, эри доше шолумире очугъэ тегьер гуфдире оморени э гъэрорномей Пленум ЦК КПСС, гъобул сохде омorigъо 21 май 1967 сал. «Э товун политикай Советский Союз э гировунде агрессивией Израиль э Ближний Восток»: «Пленум ЦК хъисоб сохдени, ки овхъолет э Ближний Восток э тозе гъувотевоз бурмундени гереки гуфдире еклуьги партиягъой коммунисти, фэхълегъой гъемей гуьлом ве гъовхобергъо эри азади милети э Азия, Африка ве Латинская Америка, гъеме шолумихогъгъо ве прогрессивный гъувотгъо, гъеме эри ки гІэзиз гъисдиге азади ве кор гъовхобери эри шолуми э гъемей гуьлом».

Прогрессивный гъувотгъой Израиль варасиренуьт арт исэгІэтинe политикaй правительствошу усол биреире ве гъовхо берденуьт э гъэршуй энугъо. Угъоре воисдени терг сохдеи хуьжетгъоре эз гІэрей гІэребгъо ве Израиль ве э меслэхъэтиривоз э е гъэрор омореи э товун пуьрсуьш Палестина, э у хъисоб э товун муьлкгъошуре шенде вирихдегоргъош. Илчигъой Компартией Израиль э кнессет (парламент), неденишире э исэгІэтинe овхъолет Шовинисти эн агрессоргъо, муьхъкем поисдет э позицияй интернационалисти.

Энжэгъ десдей Микунис — СНЭ гуьрдени тараф милетперезире ве агрессивный политикaй буржуазный партиягъой Израиле.¹⁸

Сионистгъо ве э дес энугъо деригъо буржуазная печать хъэрекет сохденуьт эри хунде «антисемитизм» у одомигъоре, комигъоки бурмунденуьт тэхсиркори серворгъой Израиле, бердетгъо довгоуре э гъэршуй хэлгъгъой гІэребгъо. Эз гъеме жугъургъой гуьлом угъо талаб сохденуьт эри гуьрде тараф эн серворгъоре, гъуллугъчieti сохденуьтгъоре эри монополистгъой нефти.

Рабигъо гировунденуьт коргъой гъондурмиши э гІэрей бовор сохдегоргъой дин, ки агрессивияй Израиль гъисди буйругъи худо, оммо Моше Даян — гъисди мошиехъ э кул сипре гІэсб, комики биё хилос соху хэлгъэ эз гІэзобкеши. Гоф сохде э заседаний кнессет э Иерусалим, министр эн финансгъой Израиль П. Сапир тэгІрифлуь сохд жэгІмиет жугъургъоре эри кумеги сохде э Израиль. У руй бире э кин жугъургъо, зигъисденуьтгъо э узге улкегъойге, эри гуьрде тараф агрессивияй Израиле ве гьер тарафлуь кумеги сохде э у.

Ведилуье журналист Англия Бернард Левин э статьяй хуьше «Антисемитуьм ми ме?», печать зере омorigъо э Париж, э «Интернэшнл геральд трибюн», нуьвуьсди: «Кейки эдембу гъэйнemiш бире средневосточный кризис, гъеле те сер гуьрде туьфенг шендеи, кейки гъеле мэгІлуьм небу туьфенг шендеи, келей рабигъой Англия э жэхъдиривоз руй бирени э кин гъемме жугъургъой Британия ве узге улкегъойге эри ек бире ве кумеги сохде э Израиль. У гуфди ки, жугъургъой гъемей гуьлом биё жофо кешуьт, дуьт пул гъурбуни ве гъовхо беруьт э хотур Израиль — энжэгъ э у товун, чуьнки ишу жугъурут. «Эгер иму герекимге Израиле, — гуфди у, — бигъил дуь буйругъи хуьшдере э иму».

¹⁸ Л. Шейдин. Заговор империалистгъо э Ближний Восток. «Коммунист», 1967 сал. № 11.

Эгенер банкир чуьн Ротшильди гуьрдениге тараф политикай хуькуьмет Израиле,¹⁹ бинелуье сионистгьоре, тэгИриф доре барасигьой М. Даяне, оммо жофокеше жугьургьой гьеме улкегьо бирмунденуьт биразни ишуре э товун агрессияй Израиль. Меселен, статьяй хуьшдени Б. Левин — журналист эз Англия: «Э ижире эшгьлуье овхьолет, — нуьнуьсди у, — гереки зурбое желди эри ветовусде сигьмиши сионистгьоре».²⁰

Э и товун э VII съезд коммунистие союз жовонгьой Венгрия Янош Кадар гуфдири ижире: «Иму рафденим э гьэршуй политикай империалисти, оммо иму нисе рафденим э гьэршуй хэлгь жугьургьо ве э гьэршуй хуькуьмет Израиль». Гье ижире фикире гуфдири э речь хуьшде гьеминон 1967 сал пушой съезд профсоюзгьой Польше екимуьн секретарь Еклубгие партией фэхьлеи Польше Владислав Гомулка. У гуфдири гьечи: «Иму хьисоб сохденим ки, гьер зигьисдегор Польшаре миё бу е Ватан — Польшай хэлгьи. Гье ижире фикир сохденуьт жугьургьо зигьисденуьтгьо э Польша ве эз дуьли гьуьллуьгь сохденуьт улкеймуре».

ГЭжоиблуье тегьер нуьвуьсде омори статьяй французенка Жаклин Адамар. Кейки келе миллионер Франция Эдмон де Ротшильд руй бире э кин жугьургьо теклиф сохдени эри вечире журое «налог» эри хэйр Израиль, жэгИмет гьеме бирази бируьт эзи теклифи ве Жаклин Адамар (зен жугьури), фамилей комики одлуьни э Франция, герекие жире очмиш сохдени войгей энуре, комиреки воисдембу э нуминей сионизмаревоз сохде келе гьэзенмишигьо. У нуьвуьсдебу, ки ме эз агрессоргьо келегеди сохде нидануьм ве кумеги нисохум, чуьнки эз дуьли ме нисди бишэгИригьой правительством Израиль. Келегеди ме гьисдуьт у одомигьо, комигьоки кор сохденуьт эри хэйр прогресс, эри хуб сохде зиндегуни хэлгьэ.

Гьер эгьуьлменде одоми, эри комики гьезиз гьисди шолуми ве дусди хэлгьгьо, тэхсирлуь сохдени женгесургьой Израиле. Жофокешгьой Совети, жугьургьо ве татгьо, келегеди нисе сохденуьт эз гуьнжундегоргьой «блицкрига», эз товун комики эдете жар зеренуьт сионистгьо. Угьо шори сохденуьт эз хубе пушолуье одомигьой милет хуьшде — э хьисоб комигьоки мибу гуфдире тэгИрифменде хьохмолуьгьоре У. Акостаре ве Борух Спинозаре; вождь пролетаргьой гьемей гьуьломе Карла Марксе, ведилуье революционергьоре Я. Свердлове, М. Урицкире, М. Володарскире, Землячкаре, Е. Ярославскире, кифлет революционергьой Догьистуре Эрлихгьоре, келе гьилмуьй гьуьломе А. Эйнштейне; художник И. Левитане, тэгИрифлуье академикгьой советире: А. Иоффе, Л. Ландауре, А. Минце, А. Фрумкине, В. Веклере; Игидгьой Союз Советире И. Бумагине, комики вогогьруш сохди игиди Александр Матросове, догьлуйму Ш. Абрамове; ведилуье корсохгьой литература ве искусстворе: И. Эренбурге, С. Маршаке, М. Ромме, И. Дунаевскире, Д. Ойстрахэ, татгьоре — Игидгьой жофей социалистире, писательгьоре, бэхшвегиргьой довгьой Ватанире ве омборгьойгереш.

Одомигьой Совети нидануьт гьич вэхд рафде рэхь сионистгьоре, чуьнки угьо гьисдуьт дуьшмен гьовхой класси жофокеше жугьургьо ве жофокешгьой уьзге милетгьойге, угьо дуьшмен дусди ве бирорьети хэлгьгьоют.

¹⁹ Банкир Франция барон Эдмон де Ротшильд эз пэхьники эдее хьэрекет сохдени эри экономически куьнд сохде Западная Европаре э Израилевоз. И пушогьо э хьэрем хуьшде э Женева у кура сохдени омборе миллионергьоре ве гуьнжундени комитет кумеги сохден гьертарафлуь э Израиль эри гировунде алвер ве вокурдеигьо э унжо. Бэхшвегиргьой эни вохурденере имиди эхирки Израиле эри дешенде э экономически ологьой чуьн член. («Дес Ротшильдгьо», «За рубежом», 1967 сал, № 42, велг 5).

²⁰ Статья «Атисемитуьм ми ме?», «За рубежом», 1967 сал, № 36.

Буьзургс Октябрьская революцияй социалисти дербедогъун сохд
зенжилгъой э муьрс дешендеи милетгьоре, но эхир гуж сохдеире э одо-
мигъо, бурри гьеме ихдиёригъо ве огъоети сохдеи дине э улкейму.
Э СССР доре омори азаде ихдиёригъо гьеме зигъисдегоргъоре, недени-
шире комини динеш гуьрденытге ве чуй рангиш гъисдуйтге. Гьемчун до-
ре омори азаде ихдиёригъо эри гуьрде динеш ве эри гировунде гъондур-
мишигъо э гъэршуй диниш.

Союз Совети гъисди суфдеи хуькуьмет э гъуьлом, комики вокурди
эри миллион жугъургъо гьеме рэхъгьоре эри эеки активлуй бэхш вегуьр-
де э гьеме хэлгъгьоревоз э вокурдеи коммунизме. Пушолуье одомигъой
гьеме милетгъо гьемише рафдет э гъэршуй милетперезигъо ве эн дургуне
гъэдотгъой дин. Прогрессивный бирегоре жугъургъо пушотеш ве гъейсэ-
гъэтиш гъовхо берденуйт э гъэршуй буржуазный национализм ве шови-
низм, рабигъо ве нумазгъо. Э унжо, эжеки жугъургъо хилос бирет э жу-
роети милети, «унжо гирошди зурбое—прогрессивный дегишигъо э куль-
турай жугъури: э интернационализмай энун, э еклуьг рафдеи эеки э пу-
шолуье девревоз».²¹

Э Союз Совети недери сечку сохдеи милетгьоре. Эеки э гьеме
хэлгъгъой советиревоз жугъургъо ве татгъо эжиге овурденуйт ишуьгъ-
луье войгегъой инсонгьоре — вокурдеи коммунизмаре.

Эз зугъун уруси чарунди
Сергей Изгияев.

²¹ В. И. Ленин, ПСС, т. 24, велг 122.

Манашир Азизов
аспирант

ФИКИРГЬО Э ТОВУН ВАТАН

Э товун муърдеи Монувэхь Дадашев, шогьир тати, журналист ве желде гьовхобер кук эн Догъисту, ченд жире хэёлгьо сохденуьм ме. Белки у э дес гуьрде автомате, пушово рафдембу э сер дуьшмен, э зир зугьун гуьнжунде мэгИнигьой хуьшдере эри гIэзизе Ватан. Белки у нуьшдебу е э окоп, енебуге э далде э сер кутуки э вэхд форигъэти эдее нуьвуьсдембу нуботие мэгИнигьо ве статьягьоре, очеркгьо ве когъозгьоре эри дусдгьо. Гуйге эдее э пушой ме оморе еки эзи овхьолетгьо, кейки некумие гунилей дуьшме гъэсд сохд э у. Чутьтами овхьоветиш бириге, гене э пушой ме оморени чигърет Монувэхь, чутьтам у фикирлуь нуьшде блокнот ве гъэлемдаш э дес дери, э сер сумкей командири хуьшде нуьвуьсдениге дирегьоре ве нике войгегьоре.

Нуьвуьсди ми у э гъэд фронт дестонгьой хуьшдере? Эри. Э иму расирет нуьвуьсде корреспонденциягьо, очеркгьо ве когъозгьо... МэгИнигьо? Гуфдиренуьт у мэгИнигьо не фуьрсори. Оммо у мифуьрсо омборе когъозгьо, комигьоки нуьвуьсде оморебируьт кутэхъэ тегьер ве мэгIэнолуь. Э раче жирегьой нуьвуьсдеи ю гуьре; гьер когъоз энубу чуьн дестон эшгълуье мэгИнигьо, пур гъисдуьтгьо муьгьмет дуьл. Кими энубу когъозгьо печать зере оморет э газетгьо. Когъозгьой Монувэхьэ дошди ве песде печать зери э газет «Дагестанская правда» куьнде дусд ю писатель, верзуьшлуье деятель гIилми ДАССР Александр Федорович Назаревич.

«Э и когъозгьо,— нуьвуьсди А. Назаревич,— чуьн э эловлуье журкумгьо бурмунде оморенуьт тикегьой гирошде четине рэхъгьой салгьой бесгъуниму».

У когъозгьоре мибу хъисоб сохде чуьн раче новеллагьо, нуьвуьсде оморетгьо э сер ю оморе гъозие гъэдергьоре. Ини еки эзугьо.

«Дусдгьо! Се мегъ зиьдтелеи ме е хэбериш не расундем э ишму эз товун хуьшде, ме варасиренуьм и чутьжире дуьлпесоиниге эришму, уш э эзини четине вэхд. Э пушой ме оморени чутьтам ишму серэгъуз поисде, ченд жире хэёлгьо сохденитге: пуч бисдо жовоне кукле, оммо, дузире гуфдире, усоле одоми небу у... НэгI, Монувэхь зиндеи! Зиндеюм ве генедеш мизигьуьм ёгъин эри э чумгьой меревоз дире бесгъунире. Не энжэгъ эри дире ве эри хуьшденеме гуьрде бесгъунире. Чуьнки Германией Гитлери ухшеши э кузей лугъи, чутьтам гуфдиренуьтге э метелегьой хэлгъи иму, эз гьово сенгъ офдоге вой эй кузеи, кузеш офдоге э сер сенгъ гене вой эй кузеи, чутьтамиш бисдоге — вой эй кузеи».

Бигъил, бигъил хуьрд бу кузе, чуьнки эз сенгъиш муьхкемтеи Гъирмизине лешгер иму!

Энжэгъ ижире миё бу э биёвгьо. Оммо гьелелуьге у кузе гулу-гулу хурде эдее оморе э сер иму. Ме и мегъгьо дирем тэхъле лезет песово рафдеире. Иму гъишдейм Ростове, Константиновскире, Цымлянскире — дуь

э песой еки гуъзеле станицагъой эн Доне. Белкем ишму унгъэдер неверасиритге гъемей эни четине овхъолете. Чутьтамиш бисдоге довгю верасденге ме ихдилот мисохум эришму чутьтам дивизией иму офдоребуге э бенд дуьшмен ве чутьтам э женггъоревоз, рихринж сохде дуьшмене, рэхь сохде ведиромориге у э тараф восток, э кин одомигъой хуьшде.

Бири вэгъифеигъо э меревозиш. Э Цымлянский кеме десдей одомигъой ме гъисмет бире офдорени э же лап омбор бируьт немцгъо. Чоре не бире, далдаленмиш бире, пэхъни бисдорим. Женггъой гъовхо эдембируьт гиросде эз иму хэйли куьнд, ме фикир сохдум, ки иму гъеле герек мибошим. Буйругъ дорум эри саламет дошде хуьшдере ве гузет сохде герекие вэхде. Иму эз еки бирим дур-дур. Хуьшдени ме далдаленмиш биребируьм э гъэд вечарусдеигъо. Кеиге инжо э хъисобевоз бири хубе хуне. Расдире гуюм эри ме э и хуне е минкинигъош небу эри форигъэти вегуьрде. Се руз э гъечи муьрдере хуно, нежуьмуьсде вегосире мундейм э хори. Гъемей жендек эдее вомунде, оммо туь дегешдей поисде — чуьнки немцгъо э гъэбуьргъэйтуьнуьт. Лап zobу, бэгъдовой тиф биренигъоре хуно, гиснеш гъисди. Ворушиш мибурри мидеберд, эз сузов себэхъиш лерз мивоно, оммо сеимуьн руз и вечарусдигъо дорут мере бэхш — е келе сенгъ офдо дуз э сер шидрей кемер ме, гъе гъечу сенгъ э сер кемер вери нежуьмуьсде дегешдем поисде, чуьнки куьнд эз иму эдембу гуниле шенде фрицгъо. Э бэхд иму женг э инжо гужлуь бисдо ве гIэзизе гъовхобергъойму гуйге лап куьнд биребируьт. Имуш фикир сохдим эри додоре э немцгъо эз тараф кемер ишу. Ох, мивиниритге ишму, дусдгъо, чутьтами гIош инжо дачаруьсде оморебуге. Э гужлуье гъувотевозиш немцгъо пушово оморембируьтге, гене зурбо терсенгогъ бируьт.

Дузире гуюм, э и вэхд эри ме бу секонелуье ве терсирение овхъолет. Мере диробируьт се фрицгъо ве угъоре воисдембу мере гуьруьт зиндезинде — чуьш бисдоге старший лейтенантуьм. Ижире хэйл сохдебируьт. Ме гIэмелдан ведироморум эз у туьлки фалфараш-ахун, овосунегъо э товун комики ме не туьни, Александр, кура сохдебирим те довгю сер гуьрде. Ме бирден хуьшдере дешендуьм э песой хуне, песде эз лой кемер э пистолетевоз зеруьм обер немцгъоре. Э дуь немцевоз дерафдуьм э женг деси. Э пушойме эдее оморе, дусдгъо, чутьтам ишму хэндуьсденитге — егIни и чуькле, саре, гIожизе Монувэхъ эже ве э дуь немцевоз э женг деси дарав эже! Оммо и лап дузи, энжэгъ дуз нибисдо эгенер ме мигуфдирумге, ки ме э вихътей эн дуьдуьй энугъо ведарафдуьм гуфдире. У нэгIлетлуьгъо мере гъе э унжо пуч мисохдут эгенер э кумеги ни оморотге дуь жоборде украинигъо. Э гъечиревоз гьерсейму овурдим есир гуьрде дуь «зугъунгъоре». Ме песде омбор хэндуьсдем, чуьнки угъо мере «офдет», оммо командованиейму, ежирейге денишире, верзируьт мере ве э синейме венорут гиргине медале: «Эри жоборди». Эз расдиш эри гIожизе тат и усоле бэхш нисди!..»

Шогъир дузгуьне тегъер эдее бурмунде овхъолет гиросде женггъоре. Э раче жирей зугъуневоз ве лап сукте верасирение тегъер нуьвуьсде омори когъоз. Гьер гоф ве келмею эз дуьли нуьвуьсден ве гъемиге бурмундени муьгъбет хосден хуьшдере омбормилетлуье Ватан хуьшдере. Э лап четине мэхъэл хуьшдеш Монувэхъ бурмундени дуьлшори юре. Эз когъоз мэгIлуьми чутьтам уре воисдениге зу нисд бирей дуьшменгъо ве уре имиди зу мигирим гуфдире бесгъунире.

Э и новелларе хуно нуьвуьсде оморе когъоз очугъэ жире бурмунде оморени чигърет Ватан. Ю. Дадашев догълуь—Догъистони бирен жиге э мигъревуни дуьлевоз гуфдирени э товун «гуьзеле станицагъой эн Дон», эз товун «хубе хунегъой эн Цымлянский».

Шогьир э нуувуьсде когъоз хуьшде ишлетмиш сохдени овосунегъо ве метелегъой хэлгъире. Э унжо вери зарифете ве хэндее жигегъош. У дуй гиле офдорени э хэндуйсдение овхьоолетиш. Егиле э сер кемер эню офдорени зурбое сенгъ, егилейге э фрицгъоревоз дарафдени э женг деси. Э гъечиниге уре вебу рэхъмедуьле хосиет.

Монувэхъ Дадашев, игид эни новелла — ихдилот, бу командир. У омбор хосдембу солдатгъой хуьшдере ве мугъоет дошдембу угъоре. Э шоре дуьл ве муьгъбетевоз шогьир нуувуьсдени эз товун гъовхобергъой совети: «Гъэзизе гъовхобергъойму лап куьнд биребируьт». Монувэхъ эз товун хуьшде гуфдирере хуно, у э ёр овурдени хъовиргъой солдати хуьшдереш: «гъовхобергъойму», «Гъирмизине лешгер советиму» ве диеш, ве диеш.

Дуьимуьн сал эдее гирошде довго, дуьшме беде вэхъше хуно эдее гъов кенде оморе пушово, оммо шогьир боворинлуй эдее гуфдире, бесгъуни э тараф иму мибу гуфдире, «... чуьнки эз сенгъиш муьхъкеми Гъирмизине лешгер иму!»

У омбор хосдембу одомигъоре. Иллогъки у гъэзиз хосдембу буьзуьрге хэлгъ урус. Э у товун шогъодетлеме дорени е когъозигей эню, нуувуьсде омориго 7 ноябрь 1942 сал.

Ини е бэхш эню когъоз:

«Саша, гъэзизе дусд ме, энжэгъ э инжо лап хуб верасируьм, омбордеки четини довго офдори э сер хэлгъ урус. Чуьжире одомигъоют! Ме омбор шори ве келегеди сохдем — желде ве жоборде хэлгъуьт. Эзунигъо миветовут ве пиш мисохут немцгъоре песово, э запад. Ёгъин пиш мисохут! Мере лап воисдени ухшеш зере э тэГрифлуйе солдатгъой урус, э жергей комигъоки эдее гъовхо берде жовоне кук тати!..»

Шогьир э пушойму эдее бурмунде чигърет жоборде хэлгъэ, игиде хэлгъэ. Гене инжо иму эдее диреним надуьшменде, софе гофгъой дуьл энуре, чуьн дануьсменде нуувуьсдегоре.

Неки э товун хуьшде ве гьер рузине гъозие-гъэдер, гьемчун эз товун желде гъовхоберигъо ве гъинормендигъой кукгъой ченд милетгъош ихдилот сохдени шогьир. Эз товун энугъо э раче жирегъоревоз у нуувуьсде фуьрсорени эри печать зере э «Дагестанская правда». Эз товун дусди хэлгъгъо иму вохурденим э гъеме когъозгъо — новеллагъой эню.

«Гъэзизе дусдгъо! Когъозгъой ме эз телеграф зуте оморе нирасуь, оммо не дануьсдеш гъэмел ниёв. Пушово рафдеи! И зурбое гофи!..»

Ме нуувуьсдем э сер ишму эри газет чуьтам гъовхо бердиге догълуйму Баймурзаев. Вегуьрдейт ми? Печать зерейт ми? Эз расдиш Магомед-Загир, чуьн жобордгъой урус, верзирение жоборди. Э уревоз бу энжэгъ дегъ одоми, оммо немцгъо э бенд гуьрдебируьтгъо угъоре бируьт лап омбор. Э чор машиневоз немцгъо берденуьт энжэгъ муьрдегъо ве яралуьгъошуре. Игидгъойму гене гъеме пуч биребируьт, оммо немцгъо гене хъэлежигер бирьут сере тик эри гуьрде. Эз муьрдегъоймуш терсиренуьт дуьшменгъо.

Ме эз дуьли келегеди сохденуьм, чуьн сервор эни чуькле ве желде десде бу догълуйму. Э ён иму гъисд екигеш. У авари — дусдмени, капитан Качалови. Ме эз товун эню ёгъин минуьвуьсуьм, — печать мизенитми?»

Игидгъой когъозгъой эню гъисдуьт хэлгъ совети. Пуьрсуьш шолуми ве довго гъисди бинелуйе мэгъэной когъозгъой эню. Войгей шогъири шолуми ве хушбэхди эри одомигъо. Уре воисдени зуте дербедогъун бирей вэхъше дуьшмен хэлгъгъо — хунхуре фашистгъо.

Дадашеве воисдени винуь хушруе чигърет одомигъоймуре ве могъбуллуй бирени, кейки у диренге э гъозоргъоревоз лешгъой тэхсирсуьзе одомигъой советире.

«Эри, хьовиргьо, ишму миданит э ме бэхили сохде. Эхирки, омори вэхд рузгьой эн мигИд иму, ве иму довом дореймгьо четинигьой песово рафдеире, имогьой эз дуьли эдее шори сохденим эз бесгьуниму. ГІэзизе дусд, нисе дануьсденуьм э туь бурмунде гьемей шори ве хушбэхди мере, комики гирошди эз дуьл ме дуь руз биренге э Ростов. Имуре э кучегьо гьэл гуьрде моч мисохдут духдергьо ве э сер дес мигердундут. Э хотур эни рузиш верзирени довом доре гьеме четинигьо, гІэзобгьо ве могьбулигьоре. Ме мозоллуьнуьм, энжэгь вэхьше гьэзобгьой фашистгьо зэхьэрлуь сохде шоре бесгьунимуре. Угьо гьемере хэребе сохдет. Э зоологически богьче 14 гьозор жугьургьой Ростове куьшдет. Ме диренге угьоре, хьуьрш ме эри куьше дуьшменгьоре диеш зиёд бисдо. Зенгьо ве гІэнлгьо, гІэилгьо, гІэилгьо... Имуре энжэгь е гьэсди, ведешендени гьэгьре эз дуьшменгьо! Диренуьмге э гьер ло леш дуьшменгьоре екем дуьл ме гьемин бире. Ме дирем, чуьтам гІэиллегьой Ростови руьхшенд соегьи веноретге э сер синей лешгьой немцгьо тэхделегьо э ижире хэтгьоревоз: «Полгьунчигьой Ростов!» Дирем, чуьтам лешгьой фрицгьоре сеггьо хурдембируьтге. Мивинируьм ве шори мисохд...»

Дорд дорен ярай ватан — дорд дорен ярай хуьшдени шогьири. У омбор э дьул хуьше микеши гьэгьргьо э товун улкей ю.

Новеллагьой Монувэхь Дадашев хуьшденишу гьисдуьт чуьн исторически документгьо, э комигьоки дузгуне тегьер, э художественный жиревоз бурмунде оморени овхьолет кешире гІэзобгьой хэлгьгьо, эз товун зулумкоригьой фашистгьой гитлери, эз товун жобордигьой лешгер Гьирмизи ве эз товун чуьтам хэлгь нэгІлети сохденуьтге хунхуре талавурчигьоре. Э когьозгьой энугь гьемчун бурмунде оморени бесгьунбери-гьой лешгер Гьирмизи, желд пушово рафденуьтгьо э запад.

Монувэхь бу гІэйбкеш ве мигьреву, дусдхогь ве гьуьллугьверовун, хьэрекетчи ве желде офицер, хубе журналист (у верасди КИЖ — коммунистический институт журналистире), боворинлуье кук партия ве эшгьлуье шогьир.

Монувэхь Дадашев э лап четине вэхд довгІош гьич фурмуш нисе сохдембу дусдгьо ве куьнде одомигьой хуьшдере, комигьоки э сабуьрсуьзиревоз гузет мисохд когьозгьой энуре. Кими вэхд фуьрсорембугьо дуьлшоре ве могьбуле, кими вэхдиге дуьлверовуне ве имидлуье когьозгьой энугь эз фронт эшгьленмиш мисохд одомигьоре э дорун улке, мидо угьоре боворини ве дуьл эри бесгьуни. Ижире бу гужлуь гьер нуьвуьсде гоф энугь.

Э песини когьоз энугь, комиреки ме эдее нуьвуьсденуьм э и статья, ишму хуб фикир дит, э чуь жире шориревоз, э чуь жире эшгьэвоз шогьир — патриот бурмундениге гьэлелуше овхьолет немцгьоре ве гене э чуь жире муьгьбет хосдеиревоз гуфдирениге э товун фирегьуне муьлкгьой гІэзизе Ватан.

23.VIII. 1943 сал.

«Туь хосдебири эз ме эри нуьвуьсде эз товун овхьолет немцгьо. Саша, угьо лап дуьлхуьрдуьт ве э усоле хьолуьт! Ме дирем омборе э есири вегуьрде немцгьоре, угьо дие пушотейнегьоре хуно хьэрой нисе дешенденуьт, минетдири сохде гуфдиренуьт: «Гитлер капут». Эй муьрдеш хьэлегигер бирет ве эз терсенгогьишу лол бирет. Э е чуькле шегьерле сэхьиб хуне эри ме ихдилот сохдебу, чуьтам э унжо зигьисдембугьо офицер немци зар доноре пирисдебуге согьэ шевгьо. Э Восточный фронт у хьэлегигер бу. Диеш э зобуте хьол бисдо у эз запад, кейки союзникгьойму вокурдуьт дуьимуьн fronte ве, бомбгьо шенде, дербедогьун сохде ше-

гьер энуре, кейки эз хуне э у хэбер раси вечаруьсди гуфдире комини идореюниге. И шев у немец де нисе гирисдембу, эдембу сэхд ноле зере. Пушой себэхь у хуьшдере зере куьшд... Ижиреют исэг!эт немцлего!..

Гэзизе дусд ме! Э ижире вэхд женгго ме офдем дэгьдэггэ эри нуьвуьсде эй туь шоре хэбер. Жуьмуьсдейм! Иму эдее рафденим пушово. Дануьсдени, ме гьич не бирем э Украина, оммо эйме гьечу эдее оmore, гуйге ме гьемише зигьисдем э инжо. Иш Ватан мени ве ме эз дуьли эдее гьовхо берденуьм эри азади эну.. .».

Эз и коггоз иму эдее диреним, чуьтам дузгуне тегьер, гьисдигьоре хуно шогьир бурмундениге овхьолет офицер немцире. Хунденге у келмегьоре э одоми мэг!луьм бирени, чуьтам гьушун вэхьше фашистгьой немци офдоретге э овхьолет гьэлелуши.

Монувэхь Дадашев лап гээзиз хосдембу Ватан хуьшдере ве эри энудори жун хуьшдере. Эй ме гьечу оморени, у пуч бири э женгго, е э мэг!нире нуьвуьсдеки эри Ватан, е э нуьвуьсдеки нуботие коггоз хуьшдере эри дусдго.

«Туь эдее пуьрсире: нуьвуьсденуьм ми ме мэг!нигго? Эри, эри, нуьвуьсденуьм. Небуге туь гьечу дануьсдени, женгго, мэг!нигго ве бесгьунидурут дуь эз еки? Огго, угго лап куьндуьт эз еки, хьовир! Эз товун зигьисдеи — очугги, гереки зигьисде, ёггин гереки зигьисде. Гереки зигьисде эри винире бесгьунире. Эри дире ве сербегьем овурде уре!»

Зигьисди э хори одоми. Зигьисди ве гуьнжунди мэг!нигго. Мэг!нигго э товун Ватан, гэзизе партие ве эьвлуье хэлгь хуьшде. Эри, гуфдиренуьт, у мэг!нигго не фуьрсори. Оммо у нуьвуьсди. Белкем угьоре дошдиге э сумкей командири хуьшде, комики мунди э мейдуй женг, э у омбор хосдембугго хориггьой Украина. Гьелбетте э у мэг!нигго шогьир нэг!лети сохди довгооре, хосди ве тэг!риф дори шолумире, хунди мэг!ни эри хушбэхди одомигго. Ве гене, бире мидануь, у ёггин е ченд мэг!нигго нуьвуьсди э гуьзет фирегьуне хориггьой станицагьой Дон, гуьзеле чулгьой Украина, э коминжо офдори леш шогьир э фикир хуьшде дошде Ватане!

У гьеле кем дирербу зиндегуни. У гьеле кем нуьвуьсдебу. Лап кем зигьисди у э хори.

Очугь зуьм-зуьм эдебу сохде астаре э асму, бирден у офдо зофруво, э гирошде рэхь гьишде риз хуьшдере. Астаре вир бисдо, ризиш де немунд. Инсониш гьечуни. Энжэгь инсон ю муьрдгеш риз ю мундени, чуьн нишоне, ве у сохде хубе корго гьемишелуьг едигор мунде эри хэлггьо.

Эз зугьун урусид чарунди
Беньямин Сафанов.

Цена 28 коп.

СОВЕТСКАЯ РОДИНА

АЛЬМАНАХ

На татском языке